

ISSN
ISSN 2786-5339
DOI: 10.53920/ES

Scientific journal

ECONOMIC SYNERGY

2022   **Issue 1;2 (3;4)**

Науковий журнал

ЕКОНОМІЧНА СИНЕРГІЯ

2022   **№ 1;2 (3;4)**

Київ 2022

SCIENTIFIC JOURNAL
ECONOMIC SYNERGY

(Scientific specialist publication of Ukraine, category "B",
order of the Ministry of Education and Science №320 dated 04/07/2022)

Published since 2021 year

Fore time a year

ISSN 2786-5339

Kyiv , 2022, № 1;2 (3;4)

Establishers:

Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University

The journal is included in scientometric databases:

Google Scholar https://scholar.google.com.ua/citations?user=H_C1QI8AAAAJ&hl=uk

Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=70157&lang=en>

CrossRef <http://doi.org/10.53920/ES>

Editors

Veronika Khudolei,

Doctor of economics sciences, Professor (Kyiv, Ukraine)

Editor board:

Oksana Karpenko, Doctor of economic sciences, Professor (Kiev, Ukraine)

Svitlana Tulchynska, Doctor of Economics Sciences, Professor (Kiev, Ukraine)

Alla Hrechko, Doctor of Economics Sciences, Associate professor (Kiev, Ukraine) **Nataliia Nataliia Kholiavko**, Doctor of economic sciences, Associate professor (Chernihiv, Ukraine)

Bogdan Dergaliuk, Doctor of Economics Sciences, Associate professor (Kiev, Ukraine)

Rostislav Tulchinsky, Doctor of economic sciences, Professor, (Kiev, Ukraine)

Kateryna Boiarynova, Doctor of Economics Sciences, Associate professor (Kiev, Ukraine)

Vitalina Komirna, Doctor of economic sciences, Professor (Poland)

Iryna Kreidych, Doctor of Economics Sciences, Professor (Slovakia)

Viktoriia Riashchenko, Doctor of economic sciences, Professor (Latvia)

Maksym Dubyna, Doctor of Economics Sciences, Professor (Chernihiv, Ukraine)

Olha Popelo, Doctor of Economics Sciences, Associate professor (Chernihiv, Ukraine)

Victoriia Bilyk, Doctor of Economics Sciences, Professor (Cherkasy, Ukraine)

Tykhon Yarovy, Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor (Kiev, Ukraine)

Tetiana Shestakovska, Doctor of Science in Public Administration (Chernihiv, Ukraine)

Daniil Berezovskiy, Candidate of sciences in public administration, associate professor (Kiev, Ukraine)

Technical editor Brazhnikova Olha

Recommended for publication by the decision of the Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical University (Ukraine), protocol № 06/21-22 from 19.05.2022

Editorial board address: Scientific journal "Economic Synergy",
Academician Yuriy Bugay International Scientific and Technical
University, provulok Magnitogorsky, 3, Kyiv 02094, Ukraine.

☎ (066) 353-55 31

e-mail: journal@istu.edu.ua **web:** <http://es.istu.edu.ua/>

Registered by the Ministry of Justice of Ukraine
Certificate of state registration of the print media Series KB № 24896-14836P dated 18.06.2021

© Academician Yuriy Bugay International
Scientific and Technical University
© Editorial board "Economic Synergy", 2022

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ECONOMIC SYNERGY

(Наукове фахове видання України, категорія «Б»,
наказ Міністерства освіти і науки №320 від 07.04.2022)

Засновано у червні 2021 року

Виходить 4 рази на рік

ISSN 2786-5339

Київ, 2022, № 1;2 (3;4)

Засновник:

ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

Журнал включено до наукометричних баз:

Google Scholar https://scholar.google.com.ua/citations?user=H_C1QI8AAAAJ&hl=uk

Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=70157&lang=en>

CrossRef <http://doi.org/10.53920/ES>

Головний редактор

Худoley Вероніка Юріївна,

доктор економічних наук, професор,

ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка

Юрія Бугая» (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

Карпенко Оксана Олександрівна, доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Тульчинська Світлана Олександрівна, доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Гречко Алла Володимирівна, доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Холявко Наталія Іванівна, доктор економічних наук, доцент (Чернігів, Україна)

Дергалюк Богдан Володимирович, доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Тульчинський Ростислав Володимирович, доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Бояринова Катерина Олександрівна, доктор економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Комірна Віталіна Віталіївна, доктор економічних наук, професор (Радом, Польща)

Крейдич Ірина Миколаївна, доктор економічних наук, професор (Словаччина)

Рященко Вікторія, доктор економічних наук, професор (Латвія)

Дубина Максим Вікторович, доктор економічних наук, професор (Чернігів, Україна)

Попело Ольга Володимирівна, доктор економічних наук, доцент (Чернігів, Україна)

Білик Вікторія Вікторівна, доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Яровий Тихон Сергійович, доктор наук з державного управління, доцент (Київ, Україна)

Шестаковська Тетяна Леонідівна, доктор наук з державного управління (Чернігів, Україна)

Березовський Данііл Олегович, кандидат наук з державного управління, доцент (Київ, Україна)

Технічний редактор Ольга Бражнікова

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради ЗВО "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая", протокол № 06/21-22 від 19.05.2022

Editorial board Науковий журнал "Economic Synergy".

address: ЗВО "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая", провулок Магнітогорський, 3, м. Київ, 02094, Україна

☎ (066) 353-55 31

e-mail: journal@istu.edu.ua **web:** <http://es.istu.edu.ua/>

Зареєстровано Міністерством юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 24896-14836Р від 18 червня 2021 року

- © Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая
- © Редакція журналу "Economic Synergy", 2022

CONTENTS

Veronika KHUDDLEI Sergiy KYRYCHENKO, Svitlana TULCHYNSKA <i>MANAGING THE COMPETITIVENESS OF IT-COMPANIES IN A CRISIS</i>	8
Svitlana TULCHYNSKA, Anna POHREBNIAK, Yuliia MALAKHOVA <i>LAND MARKET AS AN ELEMENT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES IN UKRAINE</i>	21
Oksana KARPENKO, Svitlana BONYAR Iryna KARPENKO <i>ASSESSING THE COUNTRY'S COMPETITIVENESS BY INTERNATIONAL RATINGS</i>	32
Olena PEREPELIUKOVA <i>FEATURES OF TOURIST CLUSTER FUNCTIONING DURING THE PANDEMIC</i>	60
Kateryna KUZNIETSOVA, Viktoriia HOLIUK, Iryna VOLOSHYNOVSKA <i>MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF CONTAINER TRANSPORTATION IN THE WORLD</i>	69
Kateryna KUZNIETSOVA, Oleksandr CHENUSHA, Daria PETRENKO <i>MULTIMODAL TRANSPORTATION AS A TOOL OF EFFICIENT INTERNATIONAL LOGISTICS</i>	81
Volodymyr LAGODIENKO, Oleksandr DEMCHENKO, Alina DEMCHENKO I <i>CONDITIONS AND FACTORS OF EMPLOYMENT OF THE POPULATION OF RURAL TERRITORIES OF ODESSA REGION</i>	92

Sergiy KALINICHENKO, Iryna KRUPITSA, Oksana BAIRACHNA, Andrey GRIBINYK <i>PRINCIPLES OF INTERNAL CONTROL IN THE SYSTEM OF</i> <i>EFFECTIVE MANAGEMENT OF A TOURIST</i> <i>ENTERPRIS</i>	111
Larysa IVANCHENKOVA , Halyna TKACHUK , Larysa SKLIAR, Olha YEVTUSHEVSKA, Tetiana MARKOVA <i>THE ROLE OF DEVELOPMENT OF DIGITALIZATION OF</i> <i>ACCOUNTING, ANALYSIS, CONTROL AND TAXATION IN</i> <i>THE DIGITAL ECONOMY</i>	122
Viktoriya MALTUZ, Oleksander MALTUZ <i>DIAGNOSTICS OF THE ECONOMIC SECURITY</i> <i>OF ENTERPRISE</i>	132
Nataliia KHOLIIVKO, Artur ZHAVORONOK, Olha POPELO, Mariia KOLOTOK <i>IMPACT OF HIGHER EDUCATION ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT</i> <i>OF NATIONAL ECONOMY</i>	141

ЗМІСТ

Вероніка Юрївна ХУДОЛЕЙ Сергій Олександрович КИРИЧЕНКО Світлана Олександрівна ТУЛЬЧИНСЬКА <i>УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ІТ-ПІДПРИЄМСТВ В</i> <i>УМОВАХ КРИЗИ</i>	8
Світлана Олександрівна ТУЛЬЧИНСЬКА Анна Юрївна ПОГРЕБНЯК Юлія Романівна МАЛАХОВА <i>РИНОК ЗЕМЛІ, ЯК ЕЛЕМЕНТ СВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В</i> <i>УКРАЇНІ</i>	21
Оксана Олександрівна КАРПЕНКО, Світлана Міхайлівна БОНЯР, Ірина Олексіївна КАРПЕНКО <i>ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ ЗА</i> <i>МІЖНАРОДНИМИ РЕЙТИНГАМИ</i>	32
Олена Василівна ПЕРЕПЕЛЮКОВА <i>ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ В</i> <i>УМОВАХ ПАНДЕМІЇ</i>	60
Катерина Олександрівна КУЗНЄЦОВА, Вікторія Ярославівна ГОЛЮК, Ірина Віталіївна ВОЛОШИНОВСЬКА <i>СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КОНТЕЙНЕРНИХ</i> <i>ПЕРЕВЕЗЕНЬ У СВІТІ</i>	69
Катерина Олександрівна КУЗНЄЦОВА, Олександр Сергійович ЧЕНУША, Дар'я Олександрівна ПЕТРЕНКО <i>МУЛЬТИМОДАЛЬНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ</i> <i>ЕФЕКТИВНОЇ МІЖНАРОДНОЇ ЛОГІСТИКИ</i>	81
Володимир Вікторович ЛАГОДІЄНКО, Олександр Вікторович ДЕМЧЕНКО, Аліна Миколаївна ДЕМЧЕНКО <i>УМОВИ ТА ФАКТОРИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ</i> <i>ТЕРИТОРІЙ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ</i>	92

Сергій Миколайович КАЛІНІЧЕНКО, Ірина Вікторівна КРУПІЦА, Оксана Костянтинівна БАЙРАЧНА, Андрій Володимирович ГРІБНИК <i>ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ В СИСТЕМІ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ.....</i>	111
Лариса Володимирівна ІВАНЧЕНКОВА, Галина Олександрівна ТКАЧУК, Лариса Борисівна СКЛЯР, Тетяна Дмитрівна МАРКОВА, Ольга Олександрівна ЄВТУШЕВСЬКА <i>РОЛЬ РОЗВИТКУ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ, КОНТРОЛЮ ТА ОПОДАТКУВАННЯ ЗА УМОВ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....</i>	122
Вікторія Віталіївна МАЛТИЗ, Олександр Анатолійович МАЛТИЗ <i>ДІАГНОСТИКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.....</i>	132
Наталія Іванівна ХОЛЯВКО Артур Віталійович ЖАВОРОНОК Ольга Володимирівна ПОПЕЛО Марія Олегівна Колоток <i>ВПЛИВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....</i>	141

УДК 339.137

<https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-1>

Вероніка Юрївна ХУДОЛЕЙ

д.е.н., професор,

ректор ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені
академіка Юрія Бугая»

ORCID ID: 0000-0002-6658-7065

Сергій Олександрович КИРИЧЕНКО

к.е.н., доцент,

доцент кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: 0000-0001-7801-0181

Світлана Олександрівна ТУЛЬЧИНСЬКА

д.е.н., професор

Завідувачка кафедри економіки і підприємництва,

НТУУ «Київський політехнічний інститут

імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: 0000-0002-1409-3848

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ІТ-ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КРИЗИ

У статті було розглянуто питання управління конкурентоспроможністю ІТ-підприємств в умовах кризи. На сьогоднішній день в Україні та світі дослідженню підвищення конкурентоспроможності приділяють велику увагу, тому що світова економіка зазнає посилення конкуренції. Перемогу в конкурентній ситуації здобувають ті підприємства, які ефективно організують свій бізнес. Приклади таких підприємств саме показано в дослідженні. Розглянуто основні тенденції розвитку ІТ-сфери в Україні та порівняно з світовими показниками. Показано вплив ІТ-підприємств на забезпечення економічного зростання країн, бо саме в сучасних умовах воно полягається на конкурентоспроможність, інноваційність та продуктивність. Обґрунтовано динамічний розвиток ІТ-сфери за останні роки та в моменти кризи та показано показники його внеску у ВВП країни. Проаналізовано кількість та важливість ІТ-спеціалістів в конкурентоспроможності ІТ-підприємств, які на сьогодні переходять до зарубіжних компаній за високою оплатою праці, яку не можуть надати українські підприємства. Досліджено основні проблеми, які затримують розвиток ІТ-підприємств. Проведено аналіз сильних та слабких сторін, можливостей та загроз ІТ-сфери в Україні. Та на основі проведеного

дослідження запропоновано подальшу роботу для підвищення конкурентних сил в ІТ-сфері.

Ключові слова: інформаційні технології, ІТ-сфера, конкурентоспроможність, ефективне управління, ринок ІТ-послуг.

Veronika KHUDDOLEI

Doctor of economic sciences,
professor, rector Higher Educational Institution “Academician Yuriy
Bugay International Scientific and technical university”

Sergiy KYRYCHENKO,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department
of Economics and Entrepreneurship, National Technical University of
Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Svitlana TULCHYNSKA

Doctor of Science, Economics, Professor,
Head of the Department of Economics and Entrepreneurship,
NTUU "Kyiv Polytechnic Institute" named after Igor Sikorsky

MANAGING THE COMPETITIVENESS OF IT-COMPANIES IN A CRISIS

This article discusses the issue of managing the competitiveness of IT companies in a crisis. Today in Ukraine and around the world, the study of increasing competitiveness is given much attention, because the world economy is experiencing an annual increase in competition. The winners in the competition are those companies that effectively organize their business. Examples of such enterprises are given in the study. The main trends in the development of the IT industry in Ukraine as a whole, by enterprises and compare the indicators of the Ukrainian industry with world indicators. The article also examines the impact of IT companies on economic growth of the country, because in modern conditions it is the competitiveness, innovation and productivity of enterprises in the study area. In 2020, the Ukrainian IT industry responded to global economic changes by slowing growth, with most customers reviewing their business processes and optimizing them for the challenges of the corona crisis. However, having effectively overcome external and internal challenges, the IT industry soon regained its position. This was due to the restoration of demand in the global market, as well as maintaining high quality and competitive price, even when switching to a completely remote mode. The paper substantiates the dynamic development of the Ukrainian IT industry in recent years, as well as in times of crisis. The article also assesses the impact of the IT industry on the country's economy and shows its contribution to the country's GDP. The number and importance of IT specialists in achieving and maintaining the competitiveness of IT companies, which are currently moving to foreign companies with a high level of work motivation, which cannot be provided by Ukrainian companies, was

analyzed and assessed. The main problems that hinder the development of IT The number and importance of IT specialists in achieving and maintaining the competitiveness of IT companies, which are currently moving to foreign companies with a high level of work motivation, which cannot be provided by Ukrainian companies, was analyzed and assessed. The main problems that hinder the development of IT The number and importance of IT specialists in achieving and maintaining the competitiveness of IT companies, which are currently moving to foreign companies with a high level of work motivation, which cannot be provided by Ukrainian companies, was analyzed and assessed. The main problems that hinder the development of IT Enterprises. An analysis of the strengths and weaknesses, opportunities and threats of the IT industry in Ukraine. However, based on the study, possible ways to improve the work of IT companies to increase competitiveness in the IT sector have been identified.

Keywords: information technologies, IT industry, competitiveness, effective management, IT services market.

Постановка проблеми. У сучасних умовах управління конкурентоспроможністю ІТ-підприємств є інструментами стимулювання економіки в цілому, бо саме ІТ-сфера є актуальним та перспективним сегментом соціально-економічного зростання в світі та в Україні. Аналіз конкурентоспроможності ІТ-підприємств, в час розвинених технологій, несе розвиток, бо ця сфера з кожним роком збільшується і приносить дохід в ВВП країни. Але на сьогодні існує необхідність пошуку нових напрямів підвищення конкурентоспроможності ІТ-сфери, що пов'язано із наростанням кризових явищ економічного розвитку. Тому дослідження цієї проблеми на цьому етапі є актуальним.

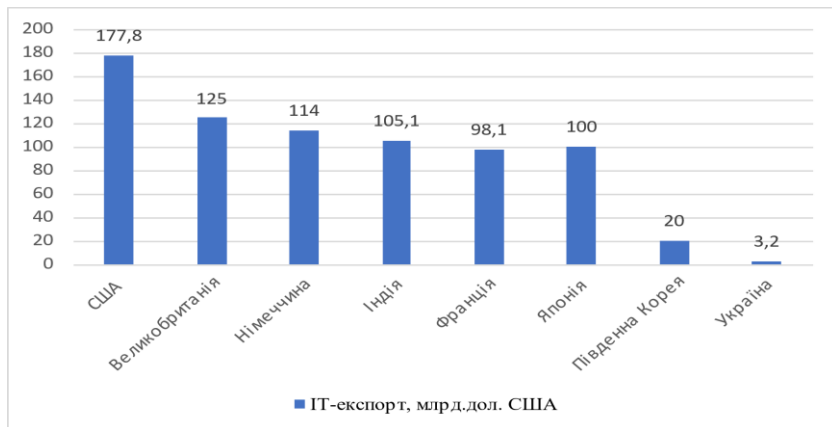
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості конкурентоспроможності та конкуренції в сфері ІТ досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, як: С. Баден-Фуллер, Дж. Хендрі, Л. Вількокс, D. Chaffey, О. Романова, Б. Твісса, Ю. Остапенко, В. Ключко, В. Ліпкан, С. Маловичко, Е. Мелз, І. Мавріна та інші, які приділили свою увагу в великій кількості праць про вагоме значення управління конкурентоспроможності ІТ-компаній, як драйвера економічного розвитку. С. Баден-Фуллер обґрунтовував бачення як саме підвищити конкурентоспроможність компанії в ІТ-сфері. Ю. Остапенко розкрила тему розквіту ІТ-сфери в Україні із урахуванням існуючих особливостей та можливостей розвитку [1]. В. Ліпкан та Дж. Хендрі доказали, обґрунтували вагомість фахівців ІТ-сфери в конкурентоздатності компаній [15]. Але, незважаючи на актуальність даної тематики публікацій, що приділяли увагу конкурентоспроможності вітчизняних ІТ-компаній на внутрішньому та

зовнішньому ринках недостатня та вимагає подальших наукових пошуків у цій площині.

Метою статті виступає обґрунтування засад управління конкурентоспроможністю ІТ-підприємств в умовах кризи. Для досягнення поставленої мети було здійснено огляді сутності конкурентоспроможності ІТ-підприємств в умовах кризи, вплив конкурентоспроможності на процес розквіту ІТ-сфери в Україні і у світі, оцінюванні стан ринку інформаційних технологій в кризових ситуаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах ІТ-сектор посідає лідируючі позиції на ринку серед інших сфер економічної діяльності. Через кризи в світі виникає інтерес до дослідження цієї галузі, яка в найближчий час матиме високу конкурентність на світових ринках.

Фізична карта найбільших ІТ-ринків світу з кожним роком змінюється з збільшення оборотів країн, але перші сходинки залишаються на своїх місцях. Чарт як завжди традиційно починають США і Великобританія. А Україна опинилась на 33-му місці на світовому ринку ІТ-експорту з оборотом \$ 4,5 млрд за 2020 рік та \$ 5 млрд в 2021 році за даними Світового банку (рис. 1) [2].

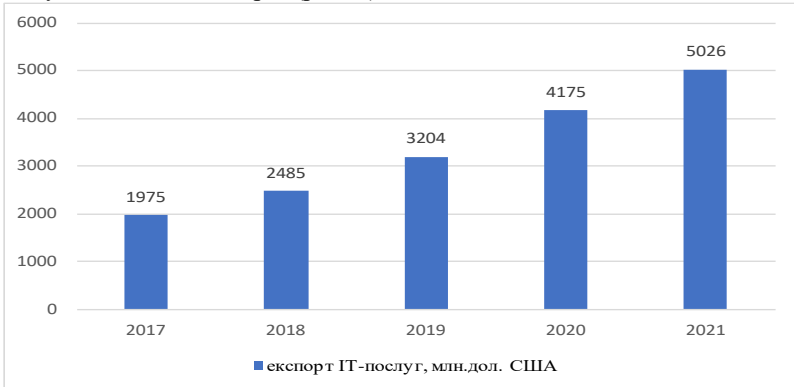

Рис. 1. Об'єм найбільших ІТ-ринків світу у 2021 році

Джерело: побудовано авторами на основі [2]

Проаналізувавши попередні періоди розвитку ІТ-сектору України, можна зазначити, що він демонструє нам свій ріст та розквіт в високих темпами, незважаючи на кризове становище в 2020 році. За

даними IT Ukraine Association український IT-ринок в 2021 році показав свій ріст у 20,44 % порівнюючи з 2020 роком [16]. А якщо аналізувати період з 2017-2021 роки, то загальна сума експорту IT-послуг досягла \$ 16 млрд. (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка зростання експорту IT-послуг України у 2017-2021 рр.
Джерело: побудовано авторами за даними [16]

Отже, можна зробити висновок, що інформаційні технології знаходяться на третьому місці експортних надходжень після металургії та агросфери. В 2011 році внесок ринку IT в економіку нашої країни складав 0,8 % ВВП України, а вже на сьогоднішній день складає понад 4 % ВВП [14]. Тобто за десять років зростання внеску IT-сфери у виробленій вартості збільшився у п'ять разів. І цей відсоток з кожним роком буде зростати.

IT-сфера в Україні на початку 2021 році відбилась в глобальних економічних змінах загальмованим ростом з 31 % до 25 % [5]. Адже велика кількість споживачів оцінили свої бізнес-процеси та покращили їх згідно викликів коронокризи. IT-сфера з часом, усунувши зовнішні та внутрішні проблеми, повернула свої пропозиції за допомогою зростання попиту на глобальному ринку та її високої якості роботи та конкуренттоспроможної ціни.

А восени 2020 року на докризовий рівень вже повернулося число вакансій на IT-підприємствах в Україні, а на початок 2022 року ця кількість стрімко зростала й мала показник більше 5 тисяч вакансій [14].

Також, незважаючи на темпи росту IT-сфери, ще однією та важливою конкурентною перевагою є її інтелектуальний потенціал. Український ринок IT-спеціалістів ще недостатньо розрісся порівняно з часткою на світовому ринку, але, незважаючи на це, українські фахівці є найкращими розробниками. І це є загально визначений факт.

У 2022 рік ІТ-сфера увійшла з достатньо високим попитом на ІТ-спеціалістів, порівнюючи з минулорічним «карантинним» спадом цього. Попит на ІТ-послуги збільшується, а тому й потреба в ІТ-інженерах висока. Дані компанії DOU показують, що 200 тисяч фахівців на сьогодні працюють в ІТ-сфері України (рис. 3). А тому податок перевищує у 3,7 разів середні показники по Україні, як демонструє звіт ІТ Ukraine Association. І цим самим можна сказати, що ІТ-послуги надали більше 15 млрд. грн.. податків у 2018 році і з кожним роком ця цифра підіймається приблизно на 25 % і дає позитивний ефект в розвитку економіки України в цілому [7].

Найпопулярнішими українськими містами ІТ-сфери є м. Київ (40 %), м. Харків (15 %), м. Львів (12 %), м. Дніпро (8 %) та м. Одеса (6 %). А ще й українські ІТ-підприємства не стоять на місці, а працюють й за межами нашої країни, а саме в містах Берлін, Краков, Лондон, Чикаго та інші [16].

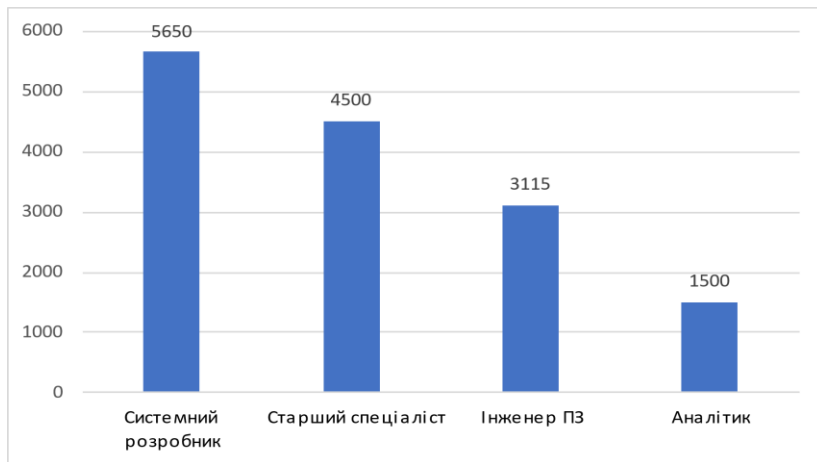
Рис. 3. Динаміка кількості ІТ-спеціалістів в Україні у 2017–2021 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі [16]

На українському ринку ІТ-послуг існують лідери, серед яких: EPAM Systems, SoftServe, Luxoft, GlobalLogic, Ciklum.

Компанія EPAM Systems є лідером з росту персоналу, яка за останній рік збільшила свій штат на 8 %. Зараз там налічується 5500 осіб [18]. Ці спеціалісти розробляють програми й для медобладнання, й військової техніки, й автомобілів. Отже, інформаційні технології розвиваються і це призводить до посилення конкуренції у всьому: у долі на ринку та персоналу.

Особливе місце також займає й вивчення рівня оплати праці ІТ-фахівців, яка в Україні не є сильною конкурентною стороною, особливо це й в умовах кризи. За даними компаній, серед яких й Ernst&Young, зовсім невелика спостерігається динаміка росту зарплати. В порівнянні з 2020 роком, на 4-5 % оплата праці зросла в цьому році [11]. Але слід зауважити, що зарплата таких спеціалістів в Україні є найнижчою, ніж в інших країнах (рис. 4). В той час коли заробітна плата в середньому в Україні складає \$ 2300, то в США – \$ 45000.

Рис. 4. Середній рівень оплати праці за посадами в ІТ-сфері в Україні у 2021 році

Джерело: складено авторами на основі [11]

«GlobalLogic» вважає, що вклавши хоча б 1,5 % річного доходу ІТ-підприємств в майбутнє навчання спеціалістів цієї галузі, то це покращить ріст індустрії в Україні [14].

Важливим компонентом конкурентоспроможності українських ІТ-підприємств є їх капіталізація. Велика кількість підприємств додатково залучають кошти в сумі понад 1 млрд. дол. США. Тож, найбільш капіталізованими українськими ІТ-підприємствами є саме ті топ-5, які вказані були вище. Це означає, що ці компанії мають виручку набагато більшу, ніж вони віддають їй в державний бюджет.

Отже, розглянемо SWOT-аналіз ІТ-сфери в Україні, проаналізувавши її тенденції розвитку.

SWOT-аналіз ІТ-сфери України

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>високий рівень кваліфікації ІТ-фахівців як на внутрішньому так і міжнародному ринках; великі перспективи для розвитку ринку ІТ-аутсорсингу із урахуванням розвитку ринку цифрових технологій; великий за обсягом ринок праці, якій достатньо насичений фахівцями відповідної кваліфікації; наявність великої кількості як великих міжнародних компаній, так і невеликих стартапів, що забезпечують поживлення ІТ-ринку; дешеві тарифи на мобільні та інтернет-послуги, що забезпечують поширення послуг та продукції ІТ-компаній</p>	<p>насичений ринок, у якому недостатньо великий попит на ІТ-розробки та послуги; незадовільний рівень використання ІКТ державою та бізнесом; недостатня кількість вітчизняних клієнтів; слабкий рівень розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури</p>
Можливості	Загрози
<p>Рівноправна співпраця з іноземними клієнтами та налагодження постійних зв'язків; надходження інвестицій в країну у вигляді іноземних капіталовкладень у розвиток ІТ-сфери; поширення надання інформаційних послуг завдяки популяризації мобільних пристроїв та популяризації використання соціальних мереж</p>	<p>на ринку присутні сильні конкуренти та можливості перетягування висококваліфікованих спеціалістів; скорочення внутрішнього попиту на ІТ-технології; міграція кваліфікованих спеціалістів; зміни у системі оподаткування не на користь розвитку ІТ-сфери; скорочення внутрішнього попиту на ІТ через перенасичення ринку та низьку платоспроможність вітчизняних клієнтів</p>

Джерело: складено авторами

Тож, щоб мати високу конкурентоспроможність, ІТ-підприємства повинні переглядати свої стратегії, шукати ефективні рішення створення конкурентних переваг та посилатися на міжнародні ринки.

Отже, ІТ-підприємствам потрібно звертати увагу на розробку нового ІТ-продукту, який матиме свої специфічні риси та відрізнятиметься цим від конкуруючих підприємств, а й залучатиме нових споживачів, збільшуючи прибуток, та правильне позиціонування його.

Висновки та пропозиції. Таким чином, ІТ-сфера є актуальним та перспективним сегментом соціально-економічного зростання в світі та Україні. Незважаючи на проблеми, які виникають, ІТ-підприємства залучають іноземні інвестиції та надають робочі місця. Попит на спеціалістів зростає з кожним днем, що говорить про розвиток галузі в цілому. Дослідження показало, що величезні обсяги ІТ-ринку займають розвинуті країни, такі як США та Великобританія, а Україна на 33-му місці.

Факторами, які сприяють зростанню української ІТ-індустрії протягом останніх років є:

- відсутність втручання держави та регуляції ринку, крім оподаткування;
- збереження вільного вибору контрактної моделі взаємодії компаній та ІТ-фахівців;
- стабільно високий професійний рівень українських ІТ-спеціалістів.

Конкуренція між компаніями на ринку ІТ-послуг характеризується впливом галузевої конкуренції, ринковою владою і загрозою появи ІТ-продуктів-замінників, які є стимулом для розробки нових продуктів і тим самим націлені на росту прибутку і утриманні клієнтів. Отже, конкуренція організовує економічний інтерес і підприємницький потенціал.

Подальших досліджень вимагають питання підвищення попиту на продукцію ІТ-сфери в країні для зменшення відтоку висококваліфікованих фахівців даної сфери.

© *Худoley В.Ю., Кириченко С.О., Тульчинська С.О., 2022*

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк В. А., Курков М. С. Інформаційні системи і технології у фінансах: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2018. 145 с.

2. Офіційний сайт світового банку. URL: <http://www.worldbank.org/> (дата звернення: 15.05.2021).

3. П'ять речей, які заважають розвитку ІТ в Україні. Baker Tilly. URL: <http://www.bakertilly.ua/news/id124> (дата звернення: 16.05.2021).

4. Палеха Ю. І., Горбань Ю. І. Інформаційний бізнес. Київ : Вид-во Ліра-К, 2019. 492 с.

5. Позиція України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2017-2021. *Економічний дискусійний клуб*. URL: <http://edclub.com.ua/analityka/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-zindeksoglobalnoyi-konkurentospromozhnosti-1> (дата звернення: 15.05.2021).

6. Татарчук М.І. Корпоративні інформаційні системи : навч. посіб. К.: КНЕУ. 2018. 29 с.

7. ТОП-50 найкрупніших ІТ-компаній України. DOU: *Сообщество программистов*. URL: <https://jobs.dou.ua/top50/> (дата звернення: 16.05.2021).

8. Тульчинська С. О., Кириченко С. О., Савіцький Н. Ю. Модель TQM як засіб забезпечення підвищення рівня конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств. *Інвестиції практика та досвід*. № 8. 2018. С. 14-18.

9. Тульчинська С.О., Дергалюк М.О., Радкевич Д.О. Стратегія підвищення конкурентоспроможності українських товаровиробників на світовому ринку в умовах макроекономічної нестабільності. *Ефективна економіка*. 2021. Вип. 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8493> (дата звернення: 15.01.2022).

10. Тульчинський Р.В. Тульчинська С.О., Ружицький А.В. Стратегії конкурентоспроможності підприємств в умовах макроекономічної нестабільності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. Вип.6. С. 5-9.

11. Чому важливо розробляти бренд України як ІТ кластеру. URL: <https://delo.ua/business/pochemvazhno-razvivat-brend-ukrainy-kak-it-klastera-338964/> (дата звернення: 17.05.2021).

12. Чорна М. В. Управління конкурентними перевагами підприємства : вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / М. В. Чорна, О. М. Блохіна. – Х. : Лідер, 2015. – 194 с.

13. Шемет Я.В., Тульчинська С.О. Сучасні підходи до управління конкурентоспроможністю підприємства. *Актуальні проблеми економіки та управління*. Зб. наук. пр. молодих вчених. Вип. 7. 2013. URL: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-32.pdf> (дата звернення 10.04.2022)

14. Global Payment Cards Data and Forecasts to 2024: веб-сайт. URL: <https://www.paymentscardsandmobile.com/continued-growth-in-china-cements-unionpay-as-the-worlds-largest-card-scheme/> (дата звернення: 17.05.2021).
15. Hemand Joshi. Future of e-Commerce. India, 2017. 40 с.
16. IT Ukraine Association. IT-індустрія в Україні: Порахувати не можна нехтувати URL: <http://itukraine.org.ua/news/it-industriya-v-ukrayini-porahuvaty-ne-mozhna-nehtuvaty> (дата звернення: 15.05.2021).
17. Juniper Research: URL: <https://www.juniperresearch.com/resources/news> (дата звернення: 15.05.2021).
18. Statista's Digital Market Outlook: URL: <https://www.statista.com/outlook/247/100/furniture-appliances/worldwide> (дата звернення: 15.05.2021).
19. The Global Competitiveness Report 2016–2017. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR20162017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf (дата звернення: 15.05.2021).

REFERENCES

1. Antoniuk, V.A. and Kurkov, M.S. (2018), “*Informatsiini systemy i tekhnologii u finansakh*” [Information systems and technologies in finance] Navch.-metod. posib. dlia samost. vyvch. dysts. Kyiv, Ukraine.
2. Ofitsiyniy sait svitovoho banku [Official website of the World Bank], available at: <http://www.worldbank.org/> (Accessed 15 May 2021).
3. Piat rechei, yaki zavazhaiut rozvytku IT v Ukraini [Five things that hinder the development of IT in Ukraine]. Baker Tilly. available at: <http://www.bakertilly.ua/news/id124> (Accessed 16 May 2021).
4. Palekha, Yu. I., Horban, Yu. I. (2019), “*Informatsiyniy biznes*” [Information Business]. Kyiv, Ukraine.
5. Pozytyiia Ukrainy v reitynhu krain svitu za Indeksom hlobalnoi konkurentospromozhnosti 2017-2021. [Ukraine's position in the ranking of the countries of the world according to the Global.] Ekonomichniy dyskusiyniy klub [Competitiveness Index 2017-2021] available at: <http://edclub.com.ua/analytika/pozyciya-ukrayiny-v-reityngu-krayin-svitu-zindeksoglobalnoyi-konkurentospromozhnosti-1> (Accessed 15 May 2021).
6. Tatarchuk, M.I. (2018), Korporatyvni informatsiini systemy [Corporate information systems: training. manual]. Kyiv, Ukraine.

7. TOP-50 naikrupnishykh IT-kompanii Ukrainy. [TOP-50 largest IT companies of Ukraine] DOU: Soobshchestvo prohrammystov. available at: <https://jobs.dou.ua/top50/> (Accessed 16 May 2021).

8. Tulchynska, S.O., Kyrychenko, S.O., Savitskyi, N.Yu. (2018), Model TQM yak zasib zabezpechennia pidvyshchennia rivnia konkurentospromozhnosti produktsii vitchyznianskykh pidprijemstv. *Investytsii praktyka ta dosvid*. Vol. 8, pp. 14-18.

9. Tulchynska, S.O., Derhaliuk, M.O., Radkevych, D.O. (2021), Stratehiia pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ukrainskykh tovarovyrobnykiv na svitovomu rynku v umovakh makroekonomichnoi nestabilnosti. *Efektivna ekonomika*. Vol. 1. available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8493> (Accessed 15 December 2022).

10. Tulchynskyi, R.V. Tulchynska, S.O., Ruzhytskyi, A.V. (2021), Stratehii konkurentospromozhnosti pidprijemstv v umovakh makroekonomichnoi nestabilnosti. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. Vol. 6. pp. 5-9.

11. Chomu vazhlyvo rozrobliaty brend Ukrainy yak IT klasteru. [Why is it important to develop the brand of Ukraine as an IT cluster] available at: <https://delo.ua/business/pochemvazhno-razvivat-brend-ukrainy-kak-it-klastera-338964/> (Accessed 17 May 2021).

12. Chorna, M.V., Blokhina, O.M. (2015), Upravlinnia konkurentnymi perevahamy pidprijemstva : vitchyzniansky ta mizhnarodnyi dosvid [Management of competitive advantages of the enterprise: domestic and international experience]. Kharkiv, Ukraine.

13. Shemet, Ya.V., Tulchynska, S.O. (2013), Suchasni pidkhody do upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidprijemstva. Aktualni problemy ekonomiky ta upravlinnia. Zb. nauk. pr. molodykh vchenykh. Vol. 7. available at: <http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-32.pdf> (Accessed 10 April 2022).

14. Global Payment Cards Data and Forecasts to 2024: veb-sait. available at: <https://www.paymentscardsandmobile.com/continued-growth-in-china-cements-unionpay-as-the-worlds-largest-card-scheme/> (Accessed 17 May 2021).

15. Hemand Joshi. Future of e-Commerce. India, (2017).

16. IT Ukraine Association. IT-industriia v Ukraini: Porakhuvaty ne mozhna nekhtuvaty [The IT industry in Ukraine: Counting cannot be neglected] available at: <http://itukraine.org.ua/news/it-industriya-v-ukrayini-porakhuvaty-ne-mozhna-nehtuvaty> (Accessed 15 May 2021).

17. Juniper Research: available at:
<https://www.juniperresearch.com/resources/news> (дата звернення:
15.05.2021).

18. Statista's Digital Market Outlook: available at:
<https://www.statista.com/outlook/247/100/furniture-appliances/worldwide>
(Accessed 15 May 2021).

19. The Global Competitiveness Report 2016–2017. World Economic
Forum. available at:
[http://www3.weforum.org/docs/GCR20162017/05FullReport/TheGlobalCo
mpetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf](http://www3.weforum.org/docs/GCR20162017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf) (Accessed 15 May 2021).

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 14.04.2022

УДК: 330:338

<https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-2>

Світлана Олександрівна ТУЛЬЧИНСЬКА

д.е.н, професор,
завідувачка кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0002-1409-3848

Анна Юрївна ПОГРЕБНЯК

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0003-2421-476X

Юлія Романівна МАЛАХОВА

студентка магістратури,
Факультет менеджменту та маркетингу,
Національний технічний університет України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

РИНОК ЗЕМЛІ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

В роботі проаналізовано попередні роботи науковців з теми євроінтеграційних процесів в Україні та регулювання ринку землі, визначено недоопрацьовані аспекти теми. Автором визначено основні напрямки та підходи до процесу євроінтеграції в Україні, зокрема, одним з найважливіших аспектів євроінтеграції для України і її агропромислового комплексу визначено відкриття ринку землі. Висвітлено принципи регулювання земельних питань в Україні з часів отримання незалежності та основні принципи Закону про обіг сільськогосподарських земель, які є визначаючими для агробізнесу в країні з 2021 року. Проаналізовано практичну реалізацію Закону в дії, «на місцях», прописано проблемні аспекти інтегрування нового законодавства, серед яких згадано цінове регулювання ринку, недопрацьоване право сервітуту, фактичне продовження мораторію, заборона на придбання землі юридичними особами тощо. Сформульовано власне бачення щодо проблем регулювання ринку землі в Україні.

Ключові слова: євроінтеграція; земельна реформа; мораторій; ринок землі; землі сільськогосподарського призначення; право сервітуту.

Svitlana TULCHYNSKA

Doctor of Science, Economics, Professor,
Head of the Department of Economics and Entrepreneurship,
NTUU "Kyiv Polytechnic Institute" named after Igor Sikorsky

Anna POHREBNIAK

PhD, Associate professor of the Department of Economics and
entrepreneurship ,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Yuliia MALAKHOVA

Master's student,
Faculty of Management and Marketing,
NTUU "Kyiv Polytechnic Institute" named after Igor Sikorsky

LAND MARKET AS AN ELEMENT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES IN UKRAINE

The article identifies the main directions and approaches to the process of European integration in Ukraine, in particular, one of the most important aspects of European integration for Ukraine and its agro-industrial complex is the opening of the land market. One of the main reforms in Ukraine, which was provoked by the vector of European integration, is the land reform. It seems to be the most influential for our country, because it concerns the pillar of the national economy - the agro-industrial complex. The agro-industrial complex of Ukraine is a promising and priority direction of economic activity, with the help of which it is possible to expand the domestic production potential of the country, export-oriented production and actively strengthen its position on international markets of agricultural products. The land reform opens the way for Ukraine to the European and world land market, and at the same time it provides an opportunity to invest in a promising area of Ukraine's economy. The basic principles of the Law on the Circulation of Agricultural Land, which are decisive for agribusiness in the country, have been formulated. The practical implementation of the Law in action, "on the ground", analyzed the problematic aspects of integrating new legislation, including price regulation of the market, unfinished easement, the actual extension of the moratorium, the ban on land acquisition by legal entities and more. It is well-founded that the adoption of the Law "On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine Regarding the Circulation of Agricultural Land" is the first step in the reformation of the agricultural land market. The defined periods of the launch of the land market circulation allow all willing market participants to prepare properly. In addition, land lease does not change its status in the event of a change of land owner, and therefore it is predicted that it will remain a priority tool in the agricultural market of Ukraine. Currently, we see that the considered Law has some gaps, and therefore in practice people face real problems to which they are forced to adapt. These problems will lead to significant

structural changes in the economy, but we will be able to fully assess and analyze their impact only after the end of the adaptation period of the Law.

Key words: European integration; land reform; moratorium; land market; agricultural land; easement law.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Агропромисловий комплекс України є перспективним та пріоритетним напрямком господарської діяльності, за допомогою якого можна розширювати внутрішньовиробничий потенціал країни, експортно орієнтоване виробництво та активно посилювати свої позиції на міжнародних ринках сільськогосподарської продукції. В умовах активної євроінтеграції України її економіка та законодавство підлаштовуються під західну модель ведення господарства, залучається європейський досвід організації та ведення ринкових відносин у сфері сільського господарства, вводяться нові технології виробничого процесу та стандарти якості кінцевого продукту.

Однією з останніх тем, яка широко обговорюється в сфері сільського господарства та за його межами, є підписання закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» 31.03.2020 року, який вступив у дію з 01.07.2021 року та автоматично відкрив в Україні вперше справжній, законодавчо підтверджений, ринок землі.

Аналіз досліджень і публікації останніх років. Серед робіт, які визначаються високим ступенем корисного змісту та важливої для обраної теми інформації виділимо роботи М. Ступень [1], Г. Калетнік, С. Козловського, В. Ціхановської [2]. Здебільшого, вони стосуються перспектив розвитку українського ринку землі. О. Прутська [3], М. Мартинюк [4] та Ю. Семеряк [5] в своїх працях підіймали питання державного регулювання ринку землі та агропромислового комплексу в цілому.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне внеску вітчизняних та іноземних науковців у розробку та процесу євроінтеграції в Україні та запровадження ринку землі, зауважимо, що питання практичних проблем, з якими зіткаються суб'єкти ринку під час своєї операційної діяльності, залишались досі незкритими.

Постановка завдання. Метою роботи є розкриття важливих аспектів нового законодавства, що стосується агропромислового комплексу та обігу земель сільськогосподарського призначення. Визначення важливих, практичних проблем, які виникають у суб'єктів ринку під час їх операційної діяльності, та є пов'язаними з революційними змінами в агропромисловості України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес впровадження європейських норм в українське законодавство, так звана «євроінтеграція», бере початок ще з 2007 року, коли Європейський Союз та Україна почали переговори щодо Угоди про асоціацію. На XVII саміті Україна-ЄС, 27.04.2015 року, на той момент діючий президент України наголосив, що: «Перспектива членства у ЄС є стратегічним орієнтиром українських прагнень до перетворення і ключовою метою, заради якої проводяться реформи» [6].

Однією з головних реформ в Україні, яку спровокував вектор євроінтеграції, є земельна реформа. Чи не найвпливовішою вона здається для нашої держави, адже стосується стовпа національної економіки – агропромислового комплексу. Земельна реформа відкриває дорогу Україні до європейського та світового ринку землі, а разом із тим і дарує можливість інвестування в перспективну сферу економіки України.

31.03.2020 р. Верховною Радою України було ухвалено Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» (надалі – «Закон»), який повинен запустити в країні обіг землі сільськогосподарського призначення, або так званий «ринок землі». Даний Закон набрав чинності 01.07.2021 р., і хоч спочатку політики та експерти вважали дану подію історичною, такою, що задаватиме вектор розвитку економіки України, до кінцевого прийняття Закон потерпів чимало редакцій, а відтак виникають сумніви в корисному коефіцієнті його дії [7].

Сама земельна реформа розпочалась в Україні ще в 90-тих роках, тоді землі, що знаходились у державній власності почали приватизувати шляхом розпаювання земель колгоспів та радгоспів між їх членами, викупляли, приватизували індивідуальним шляхом. Проте тоді власники цих земель так і не змогли отримати повноцінного права на розпорядок землею сільськогосподарського призначення. У 2002 році було взагалі накладено мораторій на відчуження земель сільськогосподарського призначення, скрізь роки мораторій зазнавав змін, які здебільшого унеможлилювали його обхід. Наразі дія мораторію досі поширюється на певні види земель:

- землі товарного сільськогосподарського виробництва;
- землі, що були виділені з земельних часток (паї) та їх частки;
- всі землі сільськогосподарського призначення, які знаходяться у державній та комунальній власності [7];

Крім цього забороняється зміна цільового призначення даних видів земель із сільськогосподарських на інше, які знаходяться у приватній власності.

Новим Законом запроваджується поетапне скасування діючого мораторію на відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення приватної власності. Проте існує низка обмежень, які здебільшого пов'язані з набуттям власності на землю певними суб'єктами, або з концентрацією великої кількості землі в одних руках. Зокрема, Закон передбачає наступні основні дати запуску обігу права власності на землю:

- з 01.07.2021 року по 01.01.2024 року – обіг землі дозволено для громадян України, держави, територіальних громад;
- з 01.01.2024 року – обіг землі дозволено для юридичних осіб, які створено за законодавством України (але з певними обмеженнями);
- після схвалення рішення на референдумі – обіг землі для іноземних фізичних та юридичних осіб.

В цей же час, заборона на відчуження земель державної та комунальної власності залишається чинною. Виключеннями стає лише земля фермерського господарства, яке знаходиться у комунальній власності та належить громадянам на праві постійного користування, або довічного успадкованого володіння. В такому випадку особи матимуть змогу викупити землю із розстроченням оплати на термін до 10 років. Отже, сталими залишаються умови приватизації земель державної та комунальної власності, проте даний земельний фонд надалі можна буде отримати в оренду на земельних торгах.

Важливою зміною, яка вноситься даним Законом, є можливість зміни цільового призначення земель. Це дає можливість задовольнити потреби інших галузей. В період з 01.07.2021 по 31.12.2023 рр. обіг земель буде дозволено лише між громадянами України з розрахунку не більше 100 Га в одні руки. Консолідація сільськогосподарських земель громадянином України у розмірі 10000 Га передбачена Законом лише з 01.01.2024 року. Для юридичних осіб діятимуть аналогічні умови чинного мораторію. Проте, важливо відмітити, що можливість набуття у власність юридичними особами дозволених видів сільськогосподарських земель буде лише тоді чинною, якщо було дотримано усіх вимог корпоративної структури юридичної особи, її кінцевих бенефіціарних власників тощо [7].

Починаючи з 01.01.2024 року юридичні особи, що були створені за законодавством України, отримують право набувати у власність всі види земель сільськогосподарського призначення в межах 10000 Га. Обмеження з консолідації буде враховувати сукупний обсяг землі

сільськогосподарського призначення, яким володіють бенефіціарні власники даної юридичної особи. До того ж, корпоративна структура даних юридичних осіб має бути максимально прозорою та включати у своєму складі лише громадян України. При чому юридичним особам, резидентам та нерезидентам України, прямо забороняється набувати корпоративних прав юридичних осіб, які в своїй власності мають сільськогосподарські землі, або які мають бенефіціарів-власників таких земель. Проте дана норма може бути скасована за результатами референдуму, що б дозволило вдало структурувати агробізнес відповідно до його власних потреб.

За результатами цього ж референдуму буде вирішено, чи зможуть придбати у власність землю сільськогосподарського призначення іноземні юридичні та фізичні особи. Дане голосування не стосується лише резидентів держав, що визнані Україною, як держави-агресори чи окупанти, а також інших держав, що наразі перебувають під санкціями з боку нашої країни. У разі, якщо референдумом буде схвалено рішення про надання можливості придбати у власність іноземцям землі, вони будуть мати майже рівні права з вітчизняними власниками. Таким чином іноземні інвестори зможуть здійснювати свою діяльність через юридичну особу, що її було створено за законодавством України.

Наразі ж, іноземні фізичні та юридичні особи можуть орендувати земельні ділянки сільськогосподарського призначення на території України в рівних правах, що й резиденти держави, Закон дане право не регулює.

Не зважаючи на досить лімітований формат змін, які запроваджує даний Закон, наразі ведуться дискусії щодо законності таких змін. Зокрема, предметом дискусій є відповідність Конституції України тих положень Закону, що дозволяють набуття права власності на землі сільськогосподарського призначення нерезидентами України. Наразі відповідні клопотання народних депутатів про перевірку положень Закону на відповідність Конституції України знаходяться на розгляді Конституційного Суду, а відтак остаточно це питання залишається невирішеним.

Крім того, за час дії Закону в пів-року, вже вдалось визначити, що фактичне положення «на місцях» значно різниться з юридичною базою. На практиці маємо, що сільське господарство та землеробство є основною сферою заробітку українських селян, дрібних та середніх фермерів, а тому кожен з них намагається «повернути» норми Закону в свою сторону. Надалі представлено основні проблеми, що виникли під час впровадження нової законодавчої бази в агропромисловості. Вони

стосуються практичної сторони підприємницької діяльності, а відтак формують значні структурні зрушення в промисловості, яка в перспективі впливає на загальну економіку в країні.

1) Проблема накопичення орендних договорів. За прописаним Законом, у разі продажу земельної ділянки її власником, договір, що був складений між пайовиком та орендарем – не розривається. А отже, незалежно від того, як розпорядиться своєю землею власник, користуватись нею за договором орендар зможе до терміну збігу його дії. Таким чином на місцях активізувались фермерські одиниці, підприємства та юридичні особи, які перезаключають або подовжують дію своїх договорів з власниками землі, орендодавцями. Одні, одноосібні фермера або невеликі підприємства, керуються логікою доцільності такого договору, адже сплачувати пайові кожного року - набагато вигідніше, аніж купувати водночас всю оброблювану землю за ринковою ціною. Інші, здебільшого юридичні особи, керуються такою логікою, щоб орендувати у пайовиків землі строком на 49 років (максимально можливий строк оренди), та мати часовий люффт для подальшого пристосування до умов законодавства України. Оскільки мораторій для юридичних осіб втрачає силу лише з 2024 року, вони хочуть бути впевненні, що до того часу вони матимуть можливість придбати бажані землі.

Проблемою, в випадку спекуляції договорами оренди, стає «шахрайство» з боку орендарів, які подовжують строк дії договору, без відома та згоди орендодавця. Згідно з законом, у разі відсутності відмови орендодавця подовжувати оренду, орендар має право подовжити її автоматично, без підтвердження орендодавця. Проте, останнім часом значно підвищилась кількість таких випадків, які на тлі вступу Закону «Про ринок землі» виглядають занадто «особисто вмотивованими».

2) Переважне право викупу. Якщо поглянути на право переважного права викупу орендарем орендованої ділянки, починаєш замислюватись: чий інтереси важливіше захистити – орендаря чи орендодавця? В прийнятому Законі вимальовується явна дискримінація прав власників, яка може за собою покликати тіньові відносини, корупційні схеми та навіть кримінал. Оскільки «переважне право на придбання земельної ділянки може бути передано її суб'єктом іншій особі», орендарі зможуть виставляти неприйнятні та навіть спеціально завищенні умови. До речі, за Конституцією України [8], в першу чергу завжди мають бути захищені права власника – «Право власності на землю гарантується», а «Право приватної власності непорушне». Роз'яснення такого права власності надається і

в Земельному кодексі України [9]: «Право власності на землю – це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками». Таким чином виходить, що Закон «Про ринок землі» суперечить положенням Конституції України та Земельному кодексу. На нашу думку, перевага орендарю повинна віддаватись лише у тому випадку, коли існує варіант аналогічної пропозиції з боку іншого покупця. Корисною річчю став би сайт з переліком інформації про пайові землі, що продаються, тим паче, що повним переліком таких даних завідуює Держгеокадастр, тобто не потрібно створювати новий орган для виконання даної роботи.

3) Заборона на купівлю землі нерезидентам України. На погляд деяких експертів, даний пункт є досить важливим до виконання, адже таким чином підвищиться рівень внутрішнього інвестування в АПК. Однак, так як ми живемо в Україні, шляхи обходу Закону з'являються ще до вступу самого Закону в дію. Одним з прикладів такого обходу є ситуація, коли один з партнерів шлюбу є резидентом України і купує землю. В такому випадку партнер-нерезидент України має право нею розпоряджатись. І хоч юридично він не є власником даної землі, по факту він може користуватись нею на правах повноцінного власника.

4) Право сервітуту. На справді, ця проблема є набагато серйознішою, чим це може виглядати з самого початку. Власники і користувачі земельних ділянок зобов'язані надавати право сервітуту, для того, щоб забезпечити прохід або проїзд іншим власникам земельних ділянок до їх ділянок, яка належить їм на відповідному праві. Таке положення прописано, як поправка до Закону і воно абсолютно абсурдне з точки зору ефективності використання земельної ділянки сільськогосподарського призначення. Даний сервітут може бути як платним, так і безоплатним. В обох випадках потрібно оформити нотаріальні договори, де буде відображено чіткий контур дороги, який не можна змінювати без домовленості з обох сторін. При цьому, не дивлячись на прописане право сервітуту, відповідальність за його порушення в Законі не прописана. Таким чином, з'являється питання: «Навіщо мені надавати право сервітуту, якщо у я можу цього не робити?».

Така помилка у Законі завдає великих проблем власникам земель, які повинні надавати своїм сусідам право безперешкодно користуватись їх ділянками, адже вони не повинні будувати на ділянці дороги ніяких споруд, а також не можуть садити будь-які рослини, у тому числі і однорічні. Крім цього, таку ділянку буде важко продати, оскільки земля оплачується за одиницю виміру. А тому прийдеться платити і за територію під дорогою, яка не несе ніякого корисного функціоналу.

5) Фактичне продовження мораторію. Оскільки, до 1 січня 2024 року юридичні особи не матимуть змоги купувати землю, фактично для них продовжено мораторій. Насправді, така ситуація взагалі не сприяє розвитку ринку та самого агропромислового комплексу. В світі залишилось усього декілька країн, в яких і досі діє заборона на купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення. Малі та середні підприємства не мають змогу розвивати експортний потенціал сільського господарства України так, як це можуть робити великі агрокорпорації. Необхідна інфраструктура, фінансові можливості тощо – все це приносить дохід до бюджету країни в вигляді податків. Малі ж та середні підприємства просто не в змозі забезпечити себе необхідними сертифікатами та дозволами для того щоб експортувати високоякісну продукцію закордон. Виходить так, що з одного боку держава намагається турбуватись про пайовиків, щоб їх наділи не продавались занадто дешево. А з іншого боку. Вона знищує можливість грати чесно великим гравцям – сільгосппідприємствам, які є основними інвесторами ринку.

6) Регулювання ціни. Новим законом передбачено регулювання ціни продажу земель. Згідно з ним, земельні ділянки сільськогосподарського призначення не можуть бути продані за ціною нижче, аніж їх нормативна грошова оцінка. Проте, давайте згадаємо елементарні правила ринку і проаналізуємо ситуацію. Після того, як мільйони пайовиків отримають доступ до ринку землі, пропозиція землі підвищиться та «перенасите» ринок. При цьому, кількість попиту не збільшиться – люди не стануть скуповувати землю більше, аніж той рівень, що є зараз. В такому випадку єдиним регулятором відносин стає ціна. Цілком зрозуміло, що вона впаде нижче за нормативну грошову оцінку, оскільки конкуренція на ринку змусить людей коригувати ціни. Отже, цілком реально, що громадянам України прийдеться в договорах купівлі-продажу вказувати фіктивну ціну відповідно до Закону, а український політичний апарат не зможе активно та адекватно зреагувати на таку ситуацію.

Взагалі, дослідження «Інституту аграрної економіки» НААН України говорить, що лише 13% українців, що отримали землю у спадок, планують продавати свої паї після впровадження ринку землі, та приблизно 5% тих, що отримали землю за місцем роботи хочуть продати її [29]. З такого розрахунку виходить, що на ринку з'явиться приблизно півмільйона пропозицій по продажу землі. Тобто, за офіційними даними, кількість таких бажаючих не значна, проте за особистими спостереженнями автора, кількість таких бажаючих значно більша, і буде зростати з кожним роком, по мірі поширення

інформації щодо проведення операцій з купівлі-продажу. Таке явище пов'язане з тим, що стосується воно здебільшого сільського населення, яке керується логікою отримання швидких грошей та відсутністю знань щодо можливих шляхів інвестування.

Висновки та пропозиції. Отже, прийняття Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» є першим кроком у реформації ринку сільськогосподарської землі. Визначені періоди запуску обігу ринку землі дають змогу всім бажаним учасникам ринку належно підготуватись. Поруч з цим, оренда земель не змінює свого статусу в разі заміни власника землі, а тому прогнозовано залишиться пріоритетним інструментом на аграрному ринку України. Наразі бачимо, що розглянутий Закон має деякі прогалини, а тому на практиці люди стикаються з реальними проблемами, до яких змушені пристосовуватись. Дані проблеми потягнуть за собою значні структурні зрушення в економіці, проте повністю оцінити і проаналізувати їх вплив зможемо лише по закінченню адаптаційного періоду Закону.

© *Тульчинська С.О., Погребняк А.Ю., Малахова Ю.Р., 2022*

ЛІТЕРАТУРА

1. Ступень М., Дума Ю. Ринок земель в Україні: основні проблеми та перспективи розвитку. *Економіка природокористування*. 2015. Вип. 4. С. 40–41.

2. Калетнік Г., Козловський С., Ціхановська В. Перспективи розвитку земельних відносин та ринку землі в Україні. *Агросвіт*. 2012. Вип. 12. С. 2–6.

3. Прутська О. Формування ринку землі в Україні: реалії та перспективи. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2010. Вип. 4. С. 11–18.

4. Мартинюк М. Економічні передумови та моделі запуску ринку земель в Україні. *Економіка агропромислового виробництва*. 2016. Вип. 7. С. 16–21.

5. Семеряк Ю., Москва А. Державне регулювання ринку землі в Україні і досвід країн ЄС. *Національний лісотехнічний університет України*. Вип. 20-12. 2010. С. 240–247.

6. Беззуб І. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції. *Центр Досліджень Соціальних Комунікацій НБУВ*. 2018. URL:

http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1209:suchasnij-stan-i-perspektivi-ukrajinskoji-evrointegratsiji&catid=8&Itemid=350. (дата звернення 17.01.2022).

7. Бондарев Т., Сторожук Т. Ринок землі в Україні: ключові правила. Ліга Закон. 2021. URL: https://biz.ligazakon.net/aktualno/8715_zemelna-reforma-shcho-zmnitsya-z-1-lipnya-2021-roku. (дата звернення 22.01.2022).
8. Конституція України. Верховна Рада України. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>. (дата звернення 01.02.2022).
9. Земельний Кодекс України. Верховна Рада України. 2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>. (дата звернення 20.01.2022).
10. Зануда А. Земля України: скільки її, кому належить і хто на ній працює. BBC News Україна. 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50223336>. (дата звернення 20.01.2022).

REFERENCES

1. Stupen, M., Duma, Yu. (2015), Rynok zemel v Ukraini: osnovni problemy ta perspektyvy rozvytku. *Ekonomika pryrodokorystuvannia*. Vol. 4, pp. 40–41.
2. Kaletnik, H., Kozlovskiyi, S., Tsikhanovska, V. (2012), Perspektivy rozvytku zemelnykh vidnosyn ta rynku zemli v Ukraini. *Ahrosvit*. Vol. 12, pp. 2–6.
3. Prutska, O. (2010), Formuvannia rynku zemli v ukraini: realii ta perspektyvy. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU*. Vol. 4, pp. 11–18.
4. Martyniuk, M., (2016), Ekonomichni peredumovy ta modeli zapusku rynku zemel v Ukraini. *Ekonomika ahropromysloвого vyrobnytstva*. Vol. 7, pp. 16–21.
5. Semeriak, Yu., Moskva, A. (2010), Derzhavne rehuliuвання rynku zemli v ukraini i dosvid krain YeS. *Natsionalnyi lisotekhnichniyi universytet Ukrainy*. Vol. 20-12, pp. 240–247.
6. Bezzub, I. (2018), Suchasnyi stan i perspektyvy ukrainskoi yevrointehratsii. *Tsentr Doslidzhen Sotsialnykh Komunikatsii NBUV*. Available at: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1209:suchasnij-stan-i-perspektivi-ukrajinskoji-evrointegratsiji&catid=8&Itemid=350. (Accessed 17 January 2022).
7. Bondariev, T., Storozhuk, T. (2021), Rynok zemli v Ukraini: kluchovi pravyla. *Liha Zakon*. Available at: https://biz.ligazakon.net/aktualno/8715_zemelna-reforma-shcho-zmnitsya-z-1-lipnya-2021-roku. (Accessed 22 February 2022).

8. Konstytutsiia Ukrainy, (1996), Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>. (Accessed 01 February 2022).

9. Zemelni Kodeks Ukrainy, (2002). Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>. (Accessed 20 January 2022).

10. Zanuda, A. (2019), Zemlia Ukrainy: skilky yii, komu nalezhyt i khto na nii pratsiuie. VVS News Ukraina. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50223336>. (Accessed 20 January 2022).

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 14.04.2022

UDC 339.13

<https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-3>

Оксана Олександрівна КАРПЕНКО

д.е.н., професор,

перший проректор,

Заклад вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

ORCID ID: 0000-0003-2943-1982

Світлана Михайлівна БОНЯР

д.е.н., професор,

Декан факультету управління і технологій

Державного університету інфраструктури та технологій

ORCID ID: 0000-0001-8910-7100

Ірина Олексіївна КАРПЕНКО

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,

Національний технічний університет України «Київський

політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ ЗА МІЖНАРОДНИМИ РЕЙТИНГАМИ

Сьогодні відбувається переосмислення ролі людського капіталу, освіти, науки та знань у розвитку підприємств, регіонів і країн, а також у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки країни. Ці чинники актуалізують проблему визначення поняття «конкурентоспроможність країни» з урахуванням усіх тих нових

змістовних характеристик, які воно набуло за останні роки в рамках сучасної економічної науки.

Метою статті є дослідження підходів до оцінювання конкурентоспроможності національної економіки та динаміки конкурентоспроможності України за різними методиками з метою забезпечення її підвищення

Завдання статті: аналіз поняття конкурентоспроможності національної економіки; дослідження теоретико-практичних засад оцінювання конкурентоспроможності національної економіки; визначення динаміки конкурентоспроможності України за різними підходами з метою її підвищення.

Забезпечення конкурентоспроможності являє собою динамічний процес, який передбачає створення та підтримання конкурентних переваг. Конкурентоспроможність країн оцінюють різні міжнародні організації.

У статті проаналізовано конкурентоспроможність України за Індексом глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index – GCI), який розробляє та оприлюднює Всесвітній економічний форум (World Economic Forum – WEF) та Рейтингом глобальної конкурентоспроможності країн світу (IMD World Competitiveness Ranking), Рейтингом світової цифрової конкурентоспроможності (IMD World Digital Competitiveness Ranking), Всесвітнім рейтингом талантів (IMD World Talent Ranking), які розробляє та оприлюднює Центр всесвітньої конкурентоспроможності Міжнародного інституту менеджменту розвитку (World Competitiveness Center of International Institute for Management Development - IMD WCC).

Враховуючи низькі рейтингові позиції України, доцільно розробити сукупність послідових організаційно-управлінських дій у контексті визначення пріоритетних національних інтересів, проводити постійний моніторинг факторів, які викликають загрози із метою їх своєчасного усунення та нейтралізації.

Пріоритетним напрямом зміцнення конкурентоспроможності національної економіки є посилення інноваційного вектора економічної динаміки як функції поліпшення макроструктурних пропорцій економіки та оптимізації відтворювальних процесів, зокрема – через інструменти інвестиційної, податкової та амортизаційної політики держави і визначення відповідних пріоритетів державної політики нагромадження.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність країни, конкурентне середовище, конкурентна політика, конкурентна перевага, рейтинг конкурентоспроможності, Україна.

Oksana KARPENKO

Doctor of Sciences in Economics, Professor, First Vice-Rector
Higher Educational Institution “Academician Yuriy
Bugay International Scientific and Technical University”
ORCID ID: 0000-0003-2943-1982

Svitlana BONYAR

Doctor of Sciences in Economics, Professor, Dean of the Faculty of
Management and Technologies «State University of Infrastructure and
Technologies» (SUIT) Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0001-8910-7100

Iryna KARPENKO

bachelor student,
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

ASSESSING THE COUNTRY’S COMPETITIVENESS BY INTERNATIONAL RATINGS

Today there is a rethinking of the role of human capital, education, science and knowledge in the development of enterprises, regions and countries, as well as in increasing the competitiveness of the national economy. These factors highlight the problem of defining the concept of "competitiveness of the country", taking into account all the new substantive characteristics that it has acquired in recent years in the context of modern economics.

The purpose of the article is to study the approaches of assessing the competitiveness of the national economy and the dynamics of Ukraine’s competitiveness by different methods in order to ensure its improvement

Objectives of the article: analysis of the concept of competitiveness of the national economy; research of theoretical and practical principles of assessing the competitiveness of the national economy; determining the dynamics of Ukraine’s competitiveness according to different approaches in order to increase it.

Ensuring competitiveness is a dynamic process that involves creating and maintaining competitive advantages. Competitiveness of countries is assessed by various international organizations.

The article analyzes the competitiveness of Ukraine according to the Global Competitiveness Index (GCI), developed and published by the World Economic Forum (WEF) and IMD World Competitiveness Ranking, IMD World Digital Competitiveness Ranking, IMD World Talent Ranking, developed and published by the World Competitiveness Center of International Institute for Management Development (IMD WCC).

Given the low rating positions of Ukraine, it is advisable to develop a set of consistent organizational and managerial actions in the context of identifying priority national interests, to constantly monitor the factors that pose threats in order to eliminate and neutralize them in a timely manner.

The priority of strengthening the competitiveness of the national economy is to strengthen the innovation vector of economic dynamics as a function of

improving the macrostructural proportions of the economy and optimizing reproduction processes, in particular - through investment, tax and depreciation policies.

Keywords: competition, competitiveness of the country, competitive environment, competitive policy, competitive advantage, competitiveness ratings. Ukraine.

JEL Classification: D 41, F 12, L 41, O 33

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. У ХХІ столітті спостерігається загострення конкурентної боротьби, посилюється асиметричність економічного розвитку країн світу, відбувається зміна пріоритетів у їх взаємодії. В умовах наростаючих глобальних викликів та загроз об'єктивна оцінка конкурентоспроможності національних економік, із метою розробки напрямів щодо посилення її рівня, повинна стати магістральним напрямом у державній політиці кожної країни [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних основ конкурентоспроможності, сучасних форм конкуренції, міжнародного конкурентного середовища, аналізом чинників, переваг та недоліків забезпечення високої конкурентоспроможності країн займалися багато іноземних вчених, серед яких слід виділити Майкла Портера [4-6]. Дослідженням конкурентоспроможності займалися вітчизняні вчені, такі як: Н.С. Шелемба, О.С. Хринюк [1], Н.І. Горбаль, О.Ю. Григор'єв, А.Ю. Козачук, Н.Ю. Козачук [2], Н.П. Тарнавська [3], Л.Л. Марчук [8], Я.Б. Базилюк [9], І.Ю. Гришова [10-13], В.М. Бондаренко [10], С.С. Стоянова-Коваль [11], Т.Л. Шестаковська [12-13], О.В. Глушко [13], Л.Л. Антонюк [14], В.В. Мерчанський, В.М. Клочко, І.М. Клочко [15], В.Є. Хаустова, Є.М. Крячко, Т.В. Колодяжна [16], М.І. Синюченко [17], І.М. Севрук, А.С. Тропиніна [19], Л.П. Артеменко, К.Ю. Нагорна [22], Л.М. Побоченко [35] та інші вчені.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Разом із тим потребують перегляду концепції поняття «конкурентоспроможність» в національних масштабах, чим обумовлена необхідність подальшого наукового осмислення зазначеного питання і напрацювання практичних рекомендацій для пошуку нових ключових компонентів успішного функціонування держави як елемента світової макросистеми.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження методів оцінювання конкурентоспроможності національної економіки та динаміки конкурентоспроможності України за різними методиками з метою забезпечення її підвищення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш значимі результати досліджень щодо визначення поняття «конкурентоспроможність країни» та напрямів забезпечення конкурентоспроможності національної економіки отримали науково-дослідні центри Європи та США, а саме:

- дослідницька група, яку очолює професор Гарвардського університету М. Портер (США), щодо аналізу конкуренції на міжнародних ринках, між країнами/регіонами. М. Портер розробив теорію конкурентних переваг країн;

- школа досліджень під керівництвом професора А. Ругмана (Канада) із розробками управлінських стратегій підвищення конкурентоспроможності різних об'єктів;

- група дослідників під керівництвом професора Реддінського університету Дж. Даннінга (Великобританія), яка займається впровадженням «шляху інвестиційного розвитку націй»;

- Міжнародний інститут менеджменту розвитку (IMD) під керівництвом професора Університету Лозани С. Гареллі, який проводить комплексний аналіз конкурентоспроможності країн за певними критеріями та надає рекомендації для покращення рейтингу країнам з низьким рейтингом [2].

Існує багато визначень поняття «конкурентоспроможність країни» (табл. 1).

За М. Портером, міжнародна конкурентоспроможність країни проявляється лише в тих галузях економіки, де ця країна має конкурентні переваги. Підхід М. Портера значною мірою засновується на екстраполяції корпоративних стратегій до національної економіки загалом та відносить на перший план потребу забезпечення корпоративної конкурентоспроможності та орієнтацію державного регулювання на розвиток відповідних «національних факторів». Головними постулатами концепції М. Портера є твердження: «Національне процвітання не успадковується - воно створюється» і «єдина розумна концепція конкурентоспроможності на національному рівні - це продуктивність праці» [4].

Таблиця 1

Визначення поняття «конкурентоспроможність країни»

Джерело	Рік	Визначення
Комісія з питань конкурентоспроможності при Президентів США	1985	«здатність країни в рамках вільних і справедливих ринкових умов виробляти товари/послуги, що відповідають вимогам міжнародного ринку»
Рада з конкурентоспроможності при Президентів США	1992	«здатність виробляти товари і послуги, відповідні попиту на міжнародних ринках, забезпечуючи в той же час громадянам високий рівень життя і можливість його забезпечення в довгостроковій перспективі»
Всесвітній економічний форум	1996	«здатність країни досягти високих темпів збільшення приросту ВВП»
Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)	1996	«підтримку здатності підприємств, регіонів, країн і наднаціональних регіонів, будучи відкритими для міжнародної конкуренції, зберігати відносно високий рівень доходів і зайнятості населення»
Міжнародний інститут менеджменту розвитку (IMD)	2003	«сферу економічних знань, де аналізуються факти і політика, які формують здатність країни створювати і підтримувати умови для створення додаткової вартості підприємствами і вищий рівень добробуту населення»

Джерело: складено за [3]

Виходячи з напрацьованого матеріалу, М. Портер побудував логічний ланцюжок: якщо існують конкурентоспроможні вітчизняні компанії, то вони формують конкурентоспроможні галузі економіки

країни, які, в свою чергу, підтримують загальну конкурентоспроможність держави на світових ринках. Тому в якості критерію конкурентоспроможності країни було обрано частку країни у світовому експорті по кожному типу товару. Під конкурентоспроможністю держави стали розуміти її експортну конкурентоспроможність, що виражається через зовнішньоекономічну діяльність компаній. Таким чином, Портер акцентував увагу не на економіці в цілому, а на певних галузях і підгалузях економіки, а основним показником досягнутого «успіху» була частка експортованого товару в загальносвітовому експорті даного виду товару, який був вироблено за допомогою місцевого капіталу. Усі дані товари були згруповані за галузевою ознакою в 16 секторів (кластерів), розділених на три великі групи: базові галузі, галузі промисловості та підтримуючі галузі, кінцеве споживання та сфера послуг. У результаті проведеного аналізу було виявлено закономірність - для кожної з десяти досліджуваних країн виявлено характерний набір з 3-6 найбільш конкурентоспроможних секторів [5-6].

Одним з результатів досліджень М. Портера стало створення ромба конкурентних переваг, що складається з 4-х детермінант, які визначають конкурентоспроможність країн у світовому господарстві - так званий «діамант Портера».

Так, за М. Портером основними властивостями національної конкурентоспроможності (детермінантами) є [7]:

1. Факторні умови (кваліфікована робоча сила певного профілю або інфраструктура), які необхідні для успішної конкуренції в даній галузі.

2. Умови попиту, тобто який попит існує на продукцію чи послуги, що пропонуються даною галуззю, на внутрішньому ринку.

3. Споріднені та підтримуючі галузі, тобто наявність або відсутність у країні споріднених чи підтримуючих галузей, конкурентоспроможних на міжнародному ринку.

4. Стратегія, структура та конкуренція фірм, тобто умови в країні, які визначають те, як утворюються та керуються фірми, і характер конкуренції на внутрішньому ринку.

5. Дві змінні, які не є детермінантами, але суттєво впливають на обставини у країні – це випадкові події та дії уряду.

М. Портером було встановлено, що найбільш конкурентоспроможні галузі розвивалися не поодиноці, а у взаємодії з низкою споріднених галузей, завдяки чому зміцнювалися контакти між діловими колами, що прискорювало процес винаходу та впровадження інновацій. Групи конкурентоспроможних суміжних

галузей господарства були названі М. Портером промисловими кластерами, в яких за твердженням М. Портера створюються найкращі умови для підвищення конкурентоспроможності, оскільки кластери мають найбільш розвинені детермінанти конкурентоспроможності.

Також над розвитком теорії конкурентоспроможності країн активно працює багато українських науковців. Так, Л.Л. Марчук характеризує конкурентоспроможність держави у двох основних напрямках із врахуванням безпекових факторів у сфері зовнішньоекономічних зв'язків:

- здатності суб'єкта господарювання забезпечити збалансованість своїх зовнішніх пропорцій та уникнути тих обмежень, що зумовлюються зовнішньою сферою;

- потенціалі держави самостійно утворювати поліпшення своїх світогосподарських зв'язків [8].

Вияв безпекових факторів вбачається у моніторингу драйверів оптимальності балансу внаслідок зовнішньоторговельних операцій, що виділяє їх структурну складову стратегічного розвитку національної економіки в довгостроковій перспективі та стабільну конкурентоздатність держави [8].

На думку Я.Б. Базилюк, нераціональною з точки зору забезпечення довгострокової конкурентоспроможності національної економіки є «гра з нульовою сумою», яка є найбільш поширеною стратегією багатьох країн та компаній у сучасних міжнародних економічних відносинах [9].

У наукових працях [10-13] конкурентоспроможність національної економіки визначено економічною категорією, під якою розуміють динамічний стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг і досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів, увага акцентується на фактори економічної безпеки, що визначають захист економічних інтересів національних товаровиробників та потенціал виходу на світові ринки. Конкурентоспроможність національної економіки в цьому контексті безпосередньо залежить від ринкової вартості вітчизняного бізнесу та ефективності діяльності товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках, проте формується під впливом суспільних відносин та необхідністю урахування соціально-економічних параметрів розвитку.

Безпосередній зв'язок між конкурентоспроможністю національної економіки, економічною безпекою та національними інтересами вивчає Л.Л. Антонюк. За визначенням дослідниці, міжнародна конкурентоспроможність країни визначається її здатністю створювати таке національне бізнес-середовище за умов вільного і справедливого ринку, в якому вітчизняні товаровиробники можуть постійно розвивати свої конкурентні переваги та займати й утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку. Це відбувається завдяки: потужному економічному потенціалу, що забезпечує динамічне зростання економіки на інноваційній основі; розвинутій системі ринкових інститутів; володінню значним інтелектуальним капіталом та інвестиційними ресурсами; гнучкому реагуванню на зміни світової кон'юнктури та, відповідно до цього, диверсифікації виробництва. При цьому спостерігається максимальне відстоювання реалізації національних інтересів заради економічної безпеки та високих стандартів життя населення [14].

Автори праці [15] під конкурентоспроможністю країни розуміють здатність економіки однієї країни конкурувати з економіками інших держав за рівнем ефективного використання національних ресурсів, підвищенням продуктивності народного господарства і забезпеченням на цій основі високого та постійного зростаючого рівня життя населення.

Разом з різноманітністю визначень поняття «конкурентоспроможність країн» у теорії та практиці пропонувалися й різноманітні підходи до її оцінки, що формувалися під впливом розвитку як економічної теорії, так і систем статистичного збирання та обробки інформації по країнах світу, обчислюваних систем.

Загалом можна виділити чотири етапи розвитку методології оцінки конкурентоспроможності країн світу.

- I етап – 60-ті роки XX ст. (Р.Фармер, Б.Річмен) - використання матричного підходу для ранжування країн за їх конкурентоспроможністю;

- II етап – 70–80-ті роки XX ст. (Європейський форум з менеджменту розвитку) - застосування факторного підходу до аналізу відносних позицій країн у світовій економіці, що передбачає угруповання широкого переліку статистичних показників, у тому числі, галузевої статистики та експертної оцінки всіх факторів;

- III етап – 80–90-ті роки XX ст. (Всесвітній економічний форум, Міжнародний інститут менеджменту розвитку) - використання індексного підходу до аналізу конкурентоспроможності, що базується як на статистичних даних, так і на даних опитувань, які

використовують велику кількість макроекономічних, соціально - політичних і юридичних показників, а також інших глобальних індексів;

• IV етап – з початку XXI ст. (Корейський інститут дослідження промислової політики (КІДПП)) - застосування емпіричних методів при відборі показників і оцінці важливості факторів конкурентоспроможності [16].

Проте було б невірно як методологічно, так і практично розглядати проблему забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у відриві від впливу зовнішніх факторів, пов'язаних із взаємодією національних економік між собою. Інтегруючись в міжнаціональні економічні об'єднання, країни переслідують мету більш ефективно використати як власні конкурентні переваги (чи то потенційні можливості), так і скористатися конкурентними перевагами інших країн. Аналізуючи сучасний рівень наукового дослідження проблеми конкурентоспроможності національної економіки та її забезпечення, можна зробити висновок, що в цілому економічна наука виробила обґрунтовані методологічні підходи до її пізнання і реалізації [1].

Динамічність, непередбачуваність і хаотичність сучасного світу призводять до кардинальних змін у системі конкурентних переваг. На перший план виходять інноваційність, ступінь залучення надбань науково-технічного прогресу і людський потенціал як вирішальні чинники забезпечення високих конкурентних позицій країни.

Інноваційний фактор – найновіший та водночас найголовніший фактор конкурентоспроможності на сьогодні. Це спричинено тим, що інновації забезпечують набагато вищий рівень віддачі, ніж просте залучення додаткових ресурсів [17]. Підсилити відповідний ефект здатні технології. Сучасний досвід країн доводить, що запорукою національної конкурентоспроможності є прогресивна технологічна база, завдяки якій відбувається трансформація виробничого процесу для отримання якіснішого і привабливішого продукту. На окрему увагу заслуговують інформаційно-комунікаційні технології. Їх широке впровадження не тільки внесло мобільність і гнучкість в діяльність фірм, а й зробило час і рівень використання інформації істотними факторами успішного розвитку держави. У таких умовах підвищується цінність і людського потенціалу. Рівень освіти та професійної кваліфікації населення визначає здатність країни до створення інноваційної продукції та підвищення продуктивності праці [18]. Але важливо зазначити, що потрібно не лише вміти створювати умови для талановитих працівників, але й втримувати їх в межах держави.

Зіставлення всіх цих факторів дозволяє виявити ще один вагомий чинник забезпечення конкурентоспроможності – інституційний. Діяльність держави, науково-дослідних інститутів і транснаціональних компаній здатна як закріпити і посилити позитивний результат впливу усіх перелічених вище факторів створенням відповідного середовища, так і звести його до мінімуму неефективністю власних дій. Особливо це стосується розвитку підприємницької діяльності. Високі адміністративні бар'єри та несприятливі умови для ведення бізнесу значно знижують цю активність у країні. Це призводить до втрати вагомих конкурентних переваг і послаблення позицій на глобальному ринку.

Відповідну взаємодію факторів можна навести у вигляді схеми, яка дозволяє чітко систематизувати основні чинники формування національної конкурентоспроможності (рис. 1).

Усі зазначені фактори важливі для конкурентоспроможності й економічного зростання і перебувають у прямій залежності один від одного. Наприклад, від якості людського капіталу залежить інноваційна складова виробництва. Водночас підвищити професійну майстерність можливо за рахунок підтримки відповідних інститутів і покращення якості освіти шляхом соціально-орієнтованої державної політики.

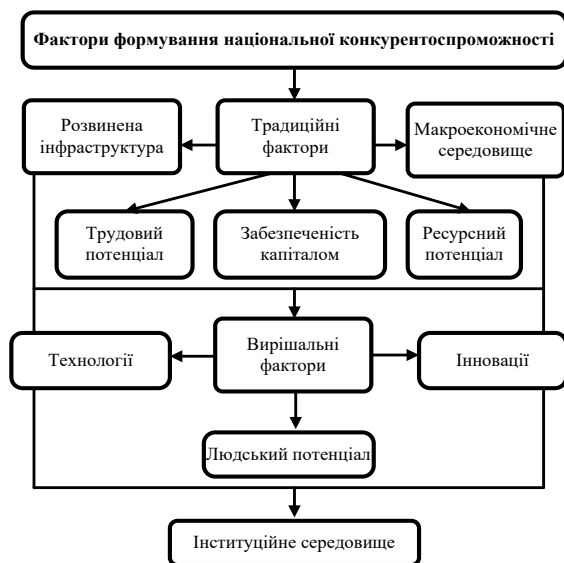

Рис. 1. Система факторів формування конкурентоспроможності країни [19]

Таким чином, конкурентоспроможність національної економіки залежить від комплексної системи факторів, що значно ускладнює її оцінку. Одним із найзручніших і найефективніших інструментів визначення конкурентоздатності держави є аналіз її позицій у глобальних рейтингах конкурентоспроможності. Це дає змогу оцінити поточний стан відносин країни з іншими, виокремити сильні та слабкі сторони її економіки, а також знайти шляхи посилення конкурентних переваг. Останнім часом з'являється все більше інформації про ранжирування країн світу на основі індексів, які оцінюють окремо бізнес-клімат, рівень економічної свободи, якість і ефективність державного управління, ступінь глобалізації економіки, рівень розвитку людського потенціалу, корумпованості суспільства та інші чинники, які мають вагомий вплив на сукупну конкурентоспроможність національної економіки.

Оцінка конкурентоспроможності країн здійснюється різними міжнародними організаціями. Одним із найбільш відомих є Всесвітній економічний форум (World Economic Forum – WEF) – незалежна міжнародна організація, яка розробила і впровадила методику вимірювання конкурентоспроможності країн.

Понад чотири десятиліття WEF вивчає конкурентоспроможність країн. Через щорічні глобальні звіти та серії доповідей досліджуються фактори, які дозволяють національним економікам світу досягти стійкого зростання і довгострокового благополуччя. Результати оцінки щорічно публікуються в доповідях WEF (The Global Competitiveness Report) [2].

Методика WEF постійно модифікується відповідно до змін та ускладнень макро- і мікроекономічної ситуації. Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index – GCI), який розробив для WEF професор К.Сала-і-Мартін і вперше представив на Форумі у січні 2005 р., неодноразово досліджували провідні науковці, серед яких варто назвати: Дж. Бланке, Т. Гейгера, М. Дрзенік Хану, С. Західі, І. Міа, Л.Д. Тайсон, Р. Хаусмана. Однак, незважаючи на значний науковий доробок, ця проблематика все ще залишається відкритою для подальших досліджень [2].

У 2018 р. WEF змінив методологію розрахунку GCI [20]. Новий Глобальний індекс конкурентоспроможності 4.0 мав, як і раніше, 12 компонентів, але ці компоненти було змінено та присвоєно нові назви. Кількість індикаторів зменшилась від 114 до 98, з яких 64 індикатори були новими. Їх розраховували на основі статистичних даних та опитувань [21]. У свою чергу, дані для обчислення індикаторів поділяли на дві групи:

1. ті, які збирають у результаті опитування респондентів (менеджерів вищої ланки, різних за розміром і галузями компаній) у кожній з досліджуваних країн;

2. ті, що представляють економічні, технічні, соціальні та інші статистичні показники, що характеризують аналізовану країну (наприклад, рівень інфляції, обсяг ВВП і державного боргу і т.д.).

Відповідно до зміненої методології розрахунку GCI 4.0, яка охоплює 140 країн, лідерами в 2018 р. стали США, Сінгапур, Швейцарія, Німеччина та Японія. До десятки найконкурентоспроможніших також увійшли Нідерланди, Гонконг, Великобританія, Швеція і Данія [20]. У 2019 році Сінгапур посів перше місце, обігнавши лідера торішнього рейтингу США, які посіли друге місце. Трійку лідерів закрав Гонконг, який у 2018-му році займав 7-му позицію. На 4-му місці Нідерланди, які повернулися до п'ятірки лідерів. На 5-му місці Швейцарія, яка з 2012 по 2017 рр. очолювала рейтинг, а в 2018 році відкотилася до 4-го місця. Загалом у рейтингу 2019 року значиться 141 країна. Замикають список Конго, Ємен та Чад [21].

Динаміка позицій України за GCI в 2005-2019 рр. наведена на рис. 2.

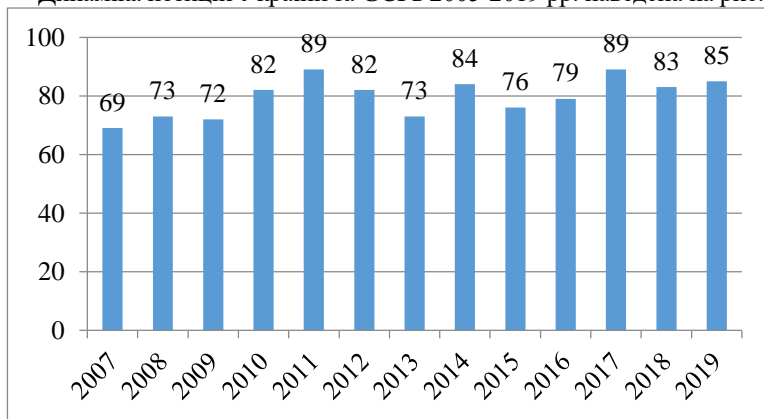

Рис. 2. Динаміка позицій України за GCI [побудовано за даними 22]

У порівнянні з позицією у 2018 році Україна в 2019 році втратила за рік дві позиції, оскільки у 2018 році займала 83 місце. Однак, показник індексу залишився незмінним на рівні 57,0 балів.

Сильними сторонами конкурентоспроможності України за глобальним індексом конкурентоспроможності є:

1. значний потенціал до розвитку інноваційної діяльності (60 місце);

2. великий розмір ринку (47 місце в рейтингу);
3. розвинена інфраструктура у порівнянні із іншими країнами у рейтингу (57 місце);
4. розвиток навичок у професійному спрямуванні (44 місце).
5. значний рівень вищої освіти та професійної підготовки (59 місце).

Ці фактори є важливими конкурентними перевагами України, оскільки наявність цих передумов може гарантувати успіх у сучасному світі та сформувати конкурентоспроможний ринок, що сприятиме інтеграційним процесам України [23].

Слабкі сторони конкурентоспроможності негативно впливають на позицію у світових рейтингах.

До таких факторів відносяться:

1. медицина та охорона здоров'я (101 місце);
2. низький інституціональний розвиток (104 місце);
3. макроекономічна стабільність (133 місце).

Для того, щоб досягнути конкурентної переваги Україні необхідно провести ряд заходів на рівні країни, що включають: зменшення впливу ризиків, які вимагають швидкого та ефективного реагування на проблемні питання, у тому числі превентивні заходи; адаптація до змін та тенденцій на світовій арені; стимулювання розвитку внутрішнього середовища; збалансований розвиток усіх сфер діяльності; розвиток виробництва та надання послуг з високою доданою вартістю.

У 2020 році WEF припинило складання рейтингів глобального Індексу конкурентоспроможності, замінивши щорічне видання спеціальним. Так, у представленому Всесвітнім економічним форумом 16 грудня 2020 року виданні «Доповідь про глобальну конкурентоспроможність. Спеціальний випуск 2020: Як країни просуваються на шляху до одужання/The Global Competitiveness Report, Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery запропоновано докладний опис пріоритетів відновлення і відродження конкурентоспроможності, а також розгляд питань переходу до нових економічних систем, які поєднують в собі «продуктивність», «особистість», а також цілі «планети» [24].

Заплановано, що Всесвітній економічний форум проведе серію громадських діалогів для розробки нових критеріїв, стандартів і дій для побудови нових економічних моделей, що поєднують продуктивність, стійкість і загальне процвітання.

Альтернативою Індексу глобальної конкурентоспроможності, що публікується Всесвітнім економічним форумом, є інша методика, яка

пропонується Міжнародним інститутом менеджменту розвитку (International Institute for Management Development – IMD), що базується в Лозанні (Швейцарія). Центр всесвітньої конкурентоспроможності IMD (IMD World Competitiveness Center - WCC) розробляє та оприлюднює Рейтинг глобальної конкурентоспроможності країн світу (IMD World Competitiveness Ranking), Рейтинг світової цифрової конкурентоспроможності (IMD World Digital Competitiveness Ranking), Всесвітній рейтинг талантів (IMD World Talent Ranking) [25].

Рейтинг глобальної конкурентоспроможності країн світу (IMD World Competitiveness Ranking) – щорічне глобальне дослідження та рейтинг країн світу, що його супроводжує, за рівнем економічної конкурентоспроможності за версією IMD. Рейтинг розраховується за методикою IMD та випускається в рамках серії доповідей про світову конкурентоспроможність IMD World Competitiveness Yearbook.

Кожна країна в рейтингу оцінюється на основі аналізу 333 критеріїв за чотирма основними показниками ключових аспектів економічного життя країни, що містять, у свою чергу, по п'ять субфакторів (разом 20) [26]:

1. Стан економіки (внутрішня економіка, міжнародна торгівля, іноземні інвестиції, зайнятість, ціни).
2. Ефективність уряду (державні фінанси, фіскальна політика, інституції, господарське законодавство, громадський устрій).
3. Ефективність бізнесу (продуктивність, ринок праці, фінанси, практика управління, відносини і цінності).
4. Стан інфраструктури (базова інфраструктура, технологічна інфраструктура, наукова інфраструктура, здоров'я і навколишнє середовище, освіта).

У Рейтингу глобальної конкурентоспроможності країн світу (IMD World Competitiveness Ranking-2021) представлені дані 64 країн світу. На першому місці – Швейцарія, на другому – Швеція, третє місце належить Данії, а четверте – Нідерландам. У свою чергу, Сінгапур, який був першим у 2019 та 2020 роках, опинився на п'ятому місці. Визначальними факторами конкурентоспроможності стали наявність інновацій, цифровізація, підтримуюча політика та соціальна згуртованість.

У 2021 році рейтинг висвітлює економічний вплив пандемії в усьому світі. У звіті зазначено, що такі якості, як інвестиції в інновації, цифровізація, соціальні виплати та лідерство, що призводить до соціальної згуртованості, допомогли економіці краще пережити кризу,

дозволивши їм зайняти вищі позиції в рейтингу конкурентоспроможності [27].

Одна з основних тенденцій, виявлена в результатах цього року, полягає в тому, що країни, які створили собі певний економічний буфер до пандемії, були кращими, і це сталося, незважаючи на рівень їх захворюваності.

Загалом команда Всесвітнього центру конкурентоспроможності IMD відзначила такі тенденції в усьому світі:

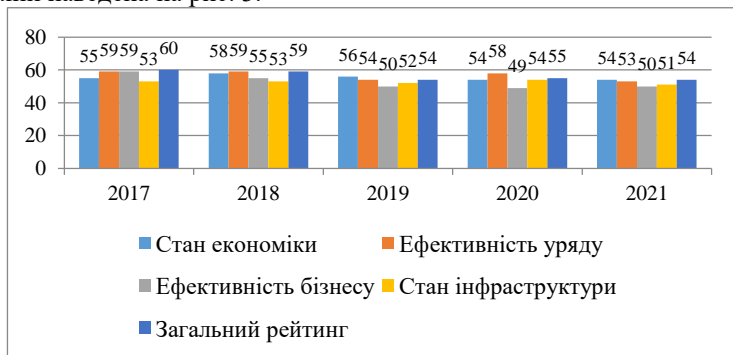
1) Інновації є основою довгострокової продуктивності, а освіта та інші фактори стимулюють як продуктивну робочу силу, так і дослідження (Швейцарія, країни Північної Європи та Сінгапур займають лідируючі позиції за цим фактором).

2) Розвинені в цифровому відношенні економіки, які плавно перейшли до «роботи з дому», процвітали порівняно зі своїми аналогами (лідирує Сінгапур, за ним йдуть Нідерланди, Швеція, Фінляндія та США).

3) Економіка, яка забезпечує ефективність уряду завдяки потужній мережі соціального захисту, включаючи допомогу по безробіттю, відновилася швидше.

4) Інфраструктура охорони здоров'я також вплинула, і в ній переважають багаті країни з сильною соціальною мережею (Швейцарія, країни Північної Європи та Сінгапур займають провідні позиції) [27].

Динаміка місця України у цьому рейтингу та за чотирма основними показниками ключових аспектів економічного життя країни наведена на рис. 3.

Рис. 3. Місце України в рейтингу глобальної конкурентоспроможності та за чотирма основними показниками ключових аспектів економічного життя країни за версією IMD [побудовано за даними 28]

У 2019 р. Україна посіла 54-е місце, піднявшись у рейтингу на п'ять позицій. У 2020 році України знизилася у рейтингу на одну позицію. А у 2021 році знову посіла 54-е місце.

Серед чинників, що підвищують місце України в рейтингу, у групі економічних факторів є міжнародна торгівля (38-е місце), у групі ефективності уряду – фіскальна політика (24-е місце), у групі ефективності бізнесу – відносини та цінності (34-е місце), у групі стану інфраструктури – освіта (40-е місце).

Серед чинників, які знижують місце України в рейтингу, у групі економічних факторів є внутрішня економіка (57-е місце), у групі ефективності уряду – інституції (59-е місце), у групі ефективності бізнесу – фінанси (64-е місце), у групі стану інфраструктури - здоров'я і навколишнє середовище (61-е місце).

Рейтинг світової цифрової конкурентоспроможності (IMD World Digital Competitiveness Ranking) проводиться IMD з 2017 року. У дослідженні оцінюється швидкість технологічних перетворень, які відбуваються в країнах, тим самим допомагаючи формувати управлінські рішення державної політики у сфері конкурентоспроможності національної економіки, а також стратегічних бізнес-рішень. Метою рейтингу цифрової конкурентоспроможності є оцінка рівня сприйняття країною цифрових технологій, що ведуть до трансформації в урядовій практиці, бізнес-моделях і суспільстві в цілому. У 2021 році дослідження охоплювало 64 країни, кожна з яких в рейтингу оцінювалась на основі аналізу 50 індикаторів за трьома основними показниками [29]:

1. Індикатор «рівень якості освіти, знань та навичок, рівень кваліфікації робочої сили» - показники, які відносяться до нематеріальної інфраструктури і характеризують процес цифрової трансформації через відкриття, розуміння та вивчення нових технологій, у т.ч. субіндикатори: «здібність»; «підготовка та освіта»; «наукова концентрація».

2. Індикатор «розвиток цифрових технологій» - показники оцінюють загальний контекст, завдяки чому забезпечується впровадження та розвиток цифрових технологій (технологічне регулювання, наявність капіталу для інвестування в технологічну інфраструктуру тощо), у т.ч. субіндикатори: «регулювання»; «капітал»; «розвиток технологій».

3. Індикатор «готовності до майбутнього використання цифрових технологій урядом, бізнесом та суспільством в цілому» - показники, які оцінюють рівень прийняття технологій урядом,

бізнесом та суспільством в цілому, у т.ч. субіндикатори: «адаптивність»; «бізнес-активність»; «ІТ інтеграція».

Останнє цифрове дослідження Всесвітнього центру конкурентоспроможності IMD (WCC) показало, що США і Китай проводять радикально різні стратегії цифрової трансформації в бізнесі, уряді та суспільстві. США очолюють рейтинг цифрової конкурентоспроможності IMD четвертий рік поспіль. За цей час Китай піднявся на 15 позицій, з 30-го на 15-е [30].

Цифрові рейтинги, засновані на сукупності даних і відповідей на опитування від представників бізнесу та уряду, допомагають урядам і компаніям зрозуміти, куди спрямувати свої ресурси та які найкращі методики можуть бути використані під час цифрової трансформації.

Економіка та компанії все більше усвідомлюють, що вони повинні йти на випередження, знаходячи свої конкурентні переваги, коли мова йде про вигоду від цифрової економіки, керованої даними, як виробники, інноватори та експортери.

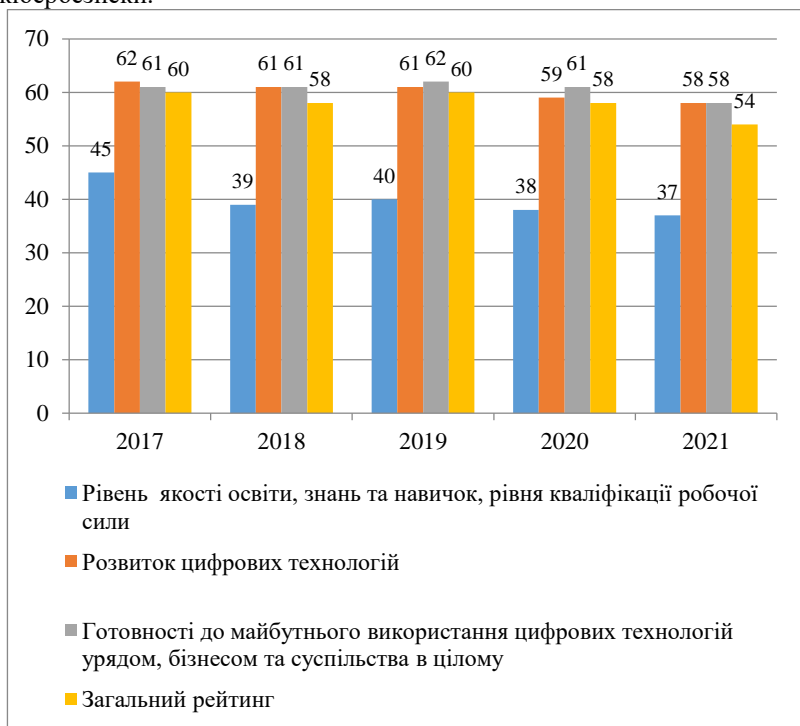
Динаміка місця України за Рейтингом світової цифрової конкурентоспроможності та трьома основними показниками його ключових аспектів наведена на рис. 4.

За Рейтингом світової цифрової конкурентоспроможності у 2021 р. Україна перемістилася на 54-е місце. Підвищення місця України в рейтингу забезпечено зростанням за трьома основними показниками. Так, за індикатором «рівень якості освіти, знань та навичок, рівень кваліфікації робочої сили» спостерігається зростання на 1 позицію, тобто 37-е місце, у т.ч. субіндикатори: «здібність» – зростання, 46-е; «підготовка та освіта» – зростання, 18-е; «наукова концентрація» – зниження, 55-е місце. Спостерігається зростання за індикатором «розвиток цифрових технологій» на 1 позицію, тобто 58-е місце, у т.ч. субіндикатори: «регулювання» – зростання, 46-е; «капітал» – зростання, 55-е; «розвиток технологій» – зростання, 57-е. За індикатором «готовності до майбутнього використання цифрових технологій урядом, бізнесом та суспільством в цілому» спостерігається зростання на 3 позиції, тобто 58-е місце, у т.ч. субіндикатори: «адаптивність» – зростання, 56-е; «бізнес-активність» – зростання, 45-е; «ІТ інтеграція» – зростання, 61-е місце.

До сильних сторін країни віднесені можливості розпочати бізнес, швидкість Інтернет підключень, е-демократія, використання великих даних та якість навчання.

До слабких сторін України віднесено захист прав на інтелектуальну власність, насамперед існування піратства, банківські і

фінансові сервіси, високі інвестиційні ризики, а також рівень кібербезпеки.

Рис.4. Динаміка місця України за Рейтингом світової цифрової конкурентоспроможності та трьома основними показниками його ключових аспектів [побудовано за даними 31]

Мотивація людей до роботи під час пандемії виявилася вирішальним чинником економічного успіху, про що свідчить Всесвітній рейтинг талантів IMD 2021 [32].

Сьогодні працівників все більше мотивує висока якість життя, гнучкий графік роботи та можливість навчання без відриву від виробництва, тоді як раніше винагорода була рушійною силою їхнього бажання залишитися на роботі [33].

Це один з основних висновків Всесвітнього рейтингу талантів IMD 2021 року, який щорічно оцінює мотивацію працівників, якість життя та навчання співробітників за трьома напрямками:

1) інвестиції та розвиток – вимірювання ресурсів, виділених на вирошування вітчизняної робочої сили;

2) привабливість - ступінь, в якому економіка приваблює іноземні та утримує місцеві таланти;

3) готовність - якість навичок та компетенцій, що є у кадровому резерві країни.

З погляду загального позиціонування Швейцарія посідає 1-е місце (п'ятий рік поспіль), Швеція - 2-е (піднявшись з 5-го місця у 2020 році у тому ж рейтингу), а Люксембург - 3-е (також 3-е місце 2020 року). Сама мотивація працівників виявилася найвищою в Данії, за нею слідує Норвегія, потім Австрія.

Дослідники WCC запитали керівників компаній у 64 країнах, наскільки високою вони вважають мотивацію працівників. Взятий як медіанний показник для 10 провідних економік змінився з 6,1 до 7,5 у період між 2020 та 2021 роками. Найменш конкурентоспроможні щодо талантів економіки продемонстрували зниження мотивації. У 2020 році медіанна відповідь складала 5,7 проти 5,3 2021 року.

Результати 2021 року висвітлюють проблеми та рішення, пов'язані зі створенням робочих місць та повторною зайнятістю в той час, коли працівники в США все частіше не хочуть погоджуватися на роботу, принаймні із зарплатою, що існувала до COVID.

У Всесвітньому рейтингу талантів 2021 (IMD World Talent Ranking-2021) представлені дані 64 країн світу. Динаміка України за Всесвітнім рейтингом талантів та трьома основними показниками його ключових аспектів наведена на рис. 5.

За Всесвітнім рейтингом талантів у 2021 р. Україна перемістилася на 46-е місце. Зниження місця України в рейтингу викликано зниженням за показником привабливості, хоча за показником готовності спостерігається зростання, а за показником інвестицій та розвиток – змін не відбулося.

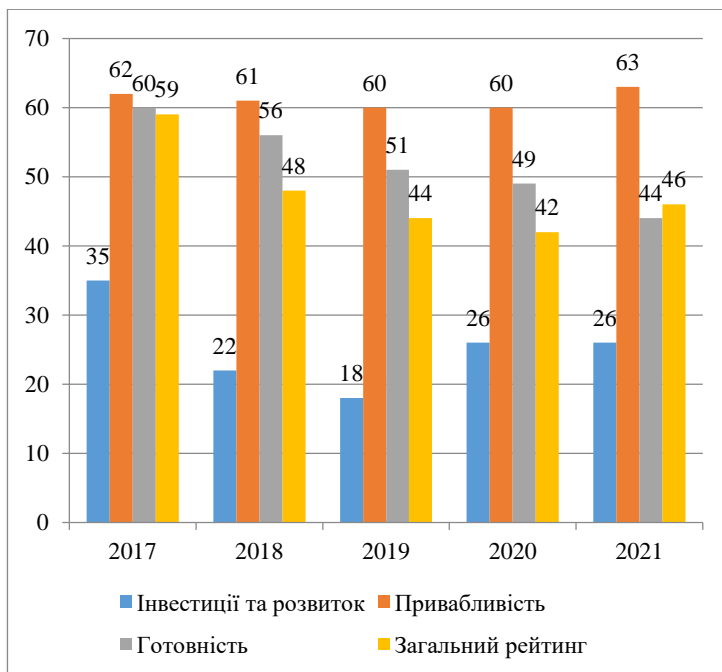

Рис. 5. Динаміка України за основними показниками Всесвітнього рейтингу талантів [побудовано за даними 34]

Розвиток технологій змінює профіль необхідних талантів і їх основні компетенції, роблячи ключовими незвичайне поєднання технічних і соціальних навичок. Продумана політика в галузі освіти і підготовки фахівців під нові потреби бізнесу є основою успішного розвитку країни. Ключовим фактором успіху є співпраця між державними органами, бізнесом і освітніми установами. Від цього залежить швидкість реформування системи освіти і розробка політики в області зайнятості [35].

На основі рейтингів Міжнародного інституту менеджменту розвитку у 2021 році визначено, що серед викликів, які нині стоять перед нашою країною, є контроль над епідемією коронавірусу, замороження збройного конфлікту на сході України, сприяння економічному відновленню та впровадженню приватно-державного партнерства (особливо для інфраструктурних проєктів), запуск повномасштабного ринку енергетики та землі, а також активізація внутрішнього фондового ринку та накопичувальної пенсійної системи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Визначено, що конкурентоспроможність національної економіки є комплексним багатоаспектним поняттям. Особливої актуальності аналіз рівня конкурентоспроможності економічних систем набуває в умовах розвитку економіки з ознаками транзитивності, що спонукає зростання впливу негативних зовнішніх тенденцій, у тому числі геосоціальних, гео економічних та геополітичних.

Встановлено, що задля забезпечення конкурентоспроможності країнам слід забезпечувати швидке реагування на нестабільну економічну ситуацію; розвивати інфраструктуру; сформувати стійку законодавчу базу; створити сприятливе економічне середовище для прямого іноземного інвестування; стимулювати приватні заощадження та внутрішні інвестиції; підтримувати відповідність між рівнем заробітної плати, продуктивністю та оподаткуванням; забезпечувати відкритість діяльності уряду та адміністрації; сприяти розвитку середнього класу; інвестувати в освіту; забезпечувати баланс між національними особливостями та глобалізацією економіки для зростання багатства із збереженням системи цінностей громадян. Крім цього, для підвищення конкурентоспроможності країнам необхідно формувати незалежну від зовнішніх та внутрішніх негативних впливів економіку; підтримувати інноваційний розвиток, швидко реагувати на зміни у середовищі; сповідувати людиноцентричний підхід до економічного розвитку тощо.

Доведено, що саме конкуренція є потужним стимулом розвитку економіки будь-якої країни, а оцінка країн за різними показниками конкурентоспроможності та визначення їх рейтингу є одним з інструментів формування державної політики та визначення подальших дій уряду щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Через рейтинг оцінюється здатність держави до створення конкурентного середовища та сприятливих умов для ведення бізнесу. Досліджено теоретико-практичні засади оцінювання конкурентоспроможності національної економіки на основі розроблених методик Всесвітнім економічним форумом (WEF) та Міжнародним інститутом менеджменту розвитку (IMD). Проаналізовано динаміку конкурентоспроможності України за цими методиками.

Враховуючі низькі рейтингові позиції України, доцільно розробити сукупність послідових організаційно-управлінських дій у контексті визначення пріоритетних національних інтересів, проводити постійний моніторинг факторів, які викликають загрози із метою їх своєчасного усунення та нейтралізації.

Пріоритетним напрямом зміцнення конкурентоспроможності національної економіки є посилення інноваційного вектора економічної динаміки як функції поліпшення макроструктурних пропорцій економіки та оптимізації відтворювальних процесів, зокрема – через інструменти інвестиційної, податкової та амортизаційної політики держави і визначення відповідних пріоритетів державної політики нагромадження.

© Карпенко О.О., Боняр С.М., Карпенко І.О., 2022

ЛІТЕРАТУРА

1. Шелемба Н.С., Хринюк О.С. Оцінка конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації //Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: зб. тез доп. І Міжнародної наук.- практ. конф., 23 квіт. 2020 р. / Секція 2. Менеджмент міжнародного бізнесу в умовах глобалізації. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2020. С.146-147.

2. Україна в рейтингах глобальної конкурентоспроможності / Н.І. Горбаль, О.Ю. Григор'єв, А.Ю. Козачук, Н.Ю. Козачук // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. Том 1. № 1. С. 83–90.

3. Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємства: теорія, методологія, практика. Тернопіль: Економічна думка, 2008. 570 с

4. Портер М. Конкуренція. К.: Вільямс, 2000. 495 с.

5. Портер М. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / А.Олійник (пер. з англ.), Р. Скільський (пер. з англ.). К.: Основи, 1998. 390 с.

6. Porter, M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990. (Republished with a new introduction, 1998)

7. Теорія конкурентних переваг. Діамант Портера. URL: http://kykiduki.at.ua/publ/teoriya_konkurentnikh_perevag_diamant_portera/ 1-1-0-40

8. Марчук Л.Л. Міжнародні методики оцінки конкурентоспроможності національної економіки в контексті економічної безпеки // Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. Том 27. № 4. С. 337-341.

9. Базилюк Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення. Київ : НІСД, 2002. 132 с.

10. Гришова І.Ю., Бондаренко В.М. Теоретико-методологічні основи управління реструктуризацією переробних підприємств аграрного виробництва // Бізнес Інформ. 2015. №9. С. 365-370.

11. Гришова І.Ю., Стоянова-Коваль С. С. Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості // Проблеми і перспективи економіки та управління. 2015. № 2. С. 195-204.

12. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L. The asymmetry of the resource configuration and its destructive impact on the capitalization of agribusiness // The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. №2. P.128-133.

13. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L., Glushko O.V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development // Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. №4. P.75-80.

14. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: Монографія. К.: КНЕУ, 2004, 273 с.

15. Мерчанський В.В., Ключко В.М., Ключко І.М. Конкурентоспроможність підприємства та управління стратегією його розвитку: колективна монографія. Х.: Вид-во Бровін О.В., 2010. 158 с.

16. Хаустова В.Є., Крячко Є.М., Колодяжна Т.В. Оцінка конкурентоспроможності економік країн світу: теорія та практика. Бізнес Інформ. 2017. №8. с. 49 – 56

17. Синюченко М.І. Конкурентоспроможність національної економіки: дослідження ефективності факторів зростання. Бізнес Інформ. 2014. № 7. С. 14–17.

18. Управління міжнародною конкурентоспроможністю: підприємство – регіон: монографія: за заг.ред. Ю.Г. Козака та І.О. Уханової. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 173 с.

19. Севрук І.М., Тропиніна А.С. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації. Бізнес Інформ. 2019. № 5. С. 20–28.

20. The Global Competitiveness Report 2018. Klaus Schwab, World Economic Forum. URL: <https://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>

21. The Global Competitiveness Report 2019 Klaus Schwab, World Economic Forum. URL:

https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

22. Ukraine Competitiveness Rank. URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/competitiveness-rank>

23. Артеменко Л. П., Нагорна К. Ю. Сильні та слабкі сторони конкурентоспроможності України // Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф., 22 квіт. 2021 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. 144-146.

24. Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020>

25. Methodology and Principles of Analysis. IMD World Competitiveness Center. URL: <https://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/methodology-and-principles-wcc-2017.pdf>

26. IMD World Competitiveness Yearbook 2021. URL: https://nitielibrary.remotex.in/sites/default/files/wcy_2021_with_covers.pdf

27. Europe dominates, China rises, and the US remains stable in 2021 World Competitiveness Ranking. URL: <https://www.imd.org/news/updates/2021-world-competitiveness-ranking/>

28. Competitiveness Ranking Ukraine. URL: <https://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile/UA/wcy>

29. IMD World Digital Competitiveness Ranking 2021. URL: <https://www.imd.org/wcc/docs/release-2021>

30. China and US pursuing markedly different digital transformations. URL: <https://www.imd.org/news/updates/China-US-pursuing-markedly-different-but-equally-competitive-digital-transformations-WCC/>

31. Digital Competitiveness Ranking Ukraine. URL: <https://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile/UA/digital>

32. The IMD World Talent Ranking. URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-talent-competitiveness/>

33. Leaders: pay attention to what really motivates your workers. URL: <https://www.imd.org/news/updates/wcc-leaders-pay-attention-to-what-really-motivates-your-workers/>

34. Talent Ranking Ukraine. URL: <https://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile/UA/talent>

35. Побоченко Л. М. Вплив інноваційного середовища на конкурентоспроможність економіки України. Стратегія розвитку України. 2019. № 2. С. 71-78.

REFERENCES

1. Shelemba N.S., Khryniuk O.S. Otsinka konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii //Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy: zb. tez dop. I Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf., 23 kvit. 2020 r. / Sektsiia 2. Menedzhment mizhnarodnoho biznesu v umovakh hlobalizatsii. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho, Vyd-vo «Politekhnik», 2020. S.146-147.
2. Ukraina v reitynhakh hlobalnoi konkurentospromozhnosti / N.I. Horbal, O.Iu. Hryhoriev, A.Iu. Kozachuk, N.Iu. Kozachuk // Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 2019. Tom 1. № 1. S. 83–90.
3. Tarnavska N. P. Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva: teoriia, metodolohiia, praktyka. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2008. 570 s
4. Porter M. Konkurentsiiia. K.: Viliams, 2000. 495 s.
5. Porter M. Stratehiia konkurentsii: Metodyka analizu haluzei i diialnosti konkurentiv / A.Oliinyk (per. z anhl.), R. Skilskyi (per. z anhl.). K.: Osnovy, 1998. 390 s.
6. Porter, M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990. (Republished with a new introduction, 1998)
7. Teoriia konkurentnykh perevah. Diamant Portera. URL: http://kykiduki.at.ua/publ/teoriia_konkurentnykh_perevag_diamant_portera/1-1-0-40
8. Marchuk L.L. Mizhnarodni metodyky otsinky konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky v konteksti ekonomichnoi bezpeky // Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats. Ternopilskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet. Ternopil: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu «Ekonomichna dumka», 2017. Tom 27. № 4. S. 337-341.
9. Bazyluk Ya.B. Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: sutnist ta umovy zabezpechennia. Kyiv : NISD, 2002. 132 s.
10. Hryshova I.Iu., Bondarenko V.M. Teoretyko-metodolohichni osnovy upravlinnia restrukturyzatsiieiu pererobnykh pidpriemstv ahrarynoho vyrobnytstva // Biznes Inform. 2015. №9. S. 365-370.
11. Hryshova I.Iu., Stoianova-Koval S. S. Analychne zabezpechennia ekonomichnoho rozvytku pidpriemstv z pozytsii investytsiinoi pryvablyvosti // Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia. 2015. № 2. S. 195-204.

12. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L. The asymmetry of the resource configuration and its destructive impact on the capitalization of agribusiness // The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. №2. P.128-133.

13. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L., Glushko O.V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development // Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. №4. P.75-80.

14. Antoniuk L.L. Mizhnarodna konkurentospromozhnist krain: teoriia ta mekhanizm realizatsii: Monohrafiia. K.: KNEU, 2004, 273 s.

15. Merchanskyi V.V., Klochko V.M., Klochko I.M. Konkurentospromozhnist pidprijemstva ta upravlinnia stratehiieiu yoho rozvytku: kolektyvna monohrafiia. Kh.: Vyd-vo Brovin O.V., 2010. 158 s.

16. Khaustova V.Ie., Kriachko Ye.M., Kolodiazna T.V. Otsinka konkurentospromozhnosti ekonomik krain svitu: teoriia ta praktyka. Biznes Inform. 2017. №8. c. 49 – 56

17. Syniuchenko M.I. Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: doslidzhennia efektyvnosti faktoriv zrostantia. Biznes Inform. 2014. № 7. S. 14–17.

18. Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu: pidprijemstvo – rehion: monohrafiia: za zah.red. Yu.H. Kozaka ta I.O. Ukhanovoi. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 2019. 173 s.

19. Sevruk I.M., Tropynina A.S. Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii. Biznes Inform. 2019.№ 5. C. 20–28.

20. The Global Competitiveness Report 2018. Klaus Schwab, World Economic Forum. URL: <https://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>

21. The Global Competitiveness Report 2019 Klaus Schwab, World Economic Forum. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

22. Ukraine Competitiveness Rank. URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/competitiveness-rank>

23.Artemenko L. P., Nahorna K. Yu. Sylni ta slabki storony konkurentospromozhnosti Ukrainy //Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy: zb. tez dop. II Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 22 kvit. 2021 r. Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho, Vyd-vo «Politekhnikha», 2021. 144-146.

24. Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020>
25. Methodology and Principles of Analysis. IMD World Competitiveness Center. URL: <https://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/methodology-and-principles-wcc-2017.pdf>
26. IMD World Competitiveness Yearbook 2021. URL: https://nitelibrary.remotexs.in/sites/default/files/wcy_2021_with_covers.pdf
27. Europe dominates, China rises, and the US remains stable in 2021 World Competitiveness Ranking. URL: <https://www.imd.org/news/updates/2021-world-competitiveness-ranking/>
28. World Competitiveness Ranking Ukraine. URL: <https://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile/UA/wcy>
29. IMD World Digital Competitiveness Ranking 2021. URL: <https://www.imd.org/wcc/docs/release-2021>
30. China and US pursuing markedly different digital transformations. URL: <https://www.imd.org/news/updates/China-US-pursuing-markedly-different-but-equally-competitive-digital-transformations-WCC/>
31. Digital Competitiveness Ranking Ukraine. URL: <https://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile/UA/digital>
32. The IMD World Talent Ranking. URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-talent-competitiveness/>
33. Leaders: pay attention to what really motivates your workers. URL: <https://www.imd.org/news/updates/wcc-leaders-pay-attention-to-what-really-motivates-your-workers/>
34. Talent Ranking Ukraine. URL: <https://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile/UA/talent>
35. Pobochenko L. M. Vplyv innovatsiinoho seredovyscha na konkurentospromozhnist ekonomiky Ukrainy. Stratehiia rozvytku Ukrainy. 2019. № 2. S. 71-78.

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 27.04.2022

УДК 33.339.9

<https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-4>

Олена Василівна ПЕРЕПЕЛЮКОВА

д.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця
ORCID ID 0000-0003-0385-4047

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

В статті розглянуто особливості функціонування туристичних кластерів в умовах поширення пандемії. Проаналізовано зміну стану туристичних кластерів за період пандемії COVID-19. На основі проведених досліджень було визначено особливості перебігу кризи, її вплив на туристичні потоки за регіонами світу, сформовано сильні та слабкі сторони туристичної галузі в період таких явищ. В якості загального аналітичного інструментарію було використано PEST-аналіз в якому сформовано за складовими негативні та позитивні зміни, які впливають на функціонування та розвиток туристичних кластерів. Оцінено тенденції розвитку туристичних кластерів, та визначено позитивну динаміку в процесах відновлення туристичної галузі в світі. На основі експертного опитування було визначено основні фактори, які гальмують розвиток та відновлення туристичних потоків за різними країнами світу. На основі експертного дослідження визначено, що більшість експертів визначають відновлення розвитку туристичної галузі в період 2023-2024 років за умови зниження розповсюдження пандемії в світі. Найбільш швидкими темпами відновлення туристичних кластерів відбувається в Європі та Америці. Було сформовано основні заходи щодо прискорення процесу відновлення туристичних потоків для стабілізації розвитку галузі та зниження соціальної напруженості в сфері.

Ключові слова: туристичні кластери, пандемія, туристична галузь, розвиток, заходи відновлення.

Olena PEREPELIUKOVA

Doctor of Economic Sciences, Docent,
Associate Professor of International Economic Relations,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

FEATURES OF TOURIST CLUSTER FUNCTIONING DURING THE PANDEMIC

The article examines the peculiarities of the functioning of tourist clusters in the conditions of the spread of the pandemic. The change in the state of tourist clusters during the period of the COVID-19 pandemic was analyzed. On the basis of the conducted research, the peculiarities of the course of the crisis, its impact on tourist flows by regions of the world, the strengths and weaknesses of the tourism industry during such phenomena were determined. PEST-analysis was used as a general analytical tool, in which negative and positive changes affecting the functioning and development of tourist clusters were formed by components. The conducted analysis made it possible to determine that the presence of appropriate tourist resources in the regions, which contributes to the development and increase of tourist activity, can be attributed to the positive factors that influence the development of tourist clusters. It was noted that in the summer period, there is a positive trend towards the relaxation of quarantine measures, which contributes to the revitalization of the tourism industry. It was established that among the continents, the leaders in restoring the functioning of tourist clusters are the countries of America and Europe. However, despite the positive changes, the number of tourist flows to Europe and America, despite the increase, was 43% and 46% lower than in 2019. For Ukraine and neighboring countries, the situation with the restoration of tourist flows is difficult due to military actions in the country due to Russian aggression. Despite the fact that this military conflict does not have a direct effect on the countries of Eastern Europe, it has serious economic consequences for the whole of Europe.

The trends in the development of tourist clusters were evaluated, and positive dynamics in the processes of recovery of the tourism industry in the world were determined. On the basis of an expert survey, the main factors that inhibit the development and recovery of tourist flows in various countries of the world were determined. On the basis of an expert study, it was determined that the majority of experts determine the recovery of the development of the tourism industry in the period of 2023-2024, provided that the spread of the pandemic in the world decreases. The fastest pace of restoration of tourism clusters is taking place in Europe and America. The main measures to accelerate the process of restoring tourist flows to stabilize the development of the industry and reduce social tensions in the field were formed.

Key words: *tourism clusters, pandemic, tourism industry, development, recovery measures.*

Постановка проблеми. Ситуація, яка склалася в світі за останні 4 роки пов'язана з розповсюдженням пандемії COVID-19, яка вплинула на всі сфери суспільного життя не оминувши і сферу туризму. На сьогодні індустрія туризму та готельної справи функціонують в умовах чисельних обмежень, яке проявляється в соціальному дистанціюванні, що негативно впливає на попит послуг, сприяє зниженню економічних показників діяльності підприємств галузі та звільненню чисельного персоналу. Така тенденція щодо розповсюдження пандемії та пов'язаний з нею економічний спад в сфері туризму. Потребує негайного прийняття відповідних рішень функціонування галузі в нових умовах з урахуванням кризи та її відновлення у пост пандемічний період. Складність прийняття управлінських рішень пояснюється високою невизначеністю на ринку туристичних послуг та розповсюдженням пандемії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові дослідження в сфері розвитку та функціонування туристичних послуг в період пандемії присвячено роботі таких іноземних та вітчизняних вчених як . В. Carnevale, I Hatak, P. Foroudi, S. A. H. Tabaghdehi, R. Marvi, P. Sharma, T. Y. Leung, R. P. J. Kingshott, N. S. Davcik, S. Cardinali, O.B. Дишкантюк, Л.М. Потьомкін, К.В. Власюк, М.М. Фурдак та інші.

Проте питання діяльності туристичних кластерів у період пандемії та їх функціонування у пост пандемічний період на сьогодні потребують більш ґрунтовних розробок, що й обумовлює актуальність дослідження.

Метою статті є визначення особливостей функціонування туристичних кластерів в умовах пандемії та запровадження заходів щодо відновлення діяльності галузі в пост епідемічний період.

Методологія дослідження. Для дослідження стану функціонування туристичних кластерів в умовах невизначеності доцільно застосовувати методи аналітичного інструментарію та стратегічного менеджменту, які дозволяють кількісно та якісно оцінити стан та тенденції в умовах впливу зовнішнього та внутрішнього середовища. Дієвим інструментом щодо оцінки стану туристичних кластерів в умовах невизначеності є застосування методу PEST-аналізу, який дозволяє визначити вплив зовнішнього середовища, встановити фактори позитивного та негативного впливу на розвиток туризму в країні, регіоні. Застосування даного методу дозволяє виокремити такі складові як політичні (P), економічні (E), соціокультурні (S) та технологічні (T) умови, які мають вплив на функціонування туристичних кластерів регіонів. Позитивні та негативні фактори за кожними складовими виокремлюються в залежності від потреб аналізу [1]. В загальному вигляді PEST аналіз функціонування туристичних кластерів наведено у табл. 1.

Таблиця 1

PEST-аналіз функціонування туристичних кластерів

Політичні (P)	Економічні (E)
<i>Негативні</i>	<i>Негативні</i>
Недосконалість нормативно-правової бази щодо регулювання туристичної галузі; Складність митного оформлення вантажів та пасажирів; Відсутність чіткої взаємодії між всіма учасниками туристичного ринку; Низька підтримка з боку держави регіонального розвитку туризму.	Вплив пандемії COVID-19 на функціонування туристичних кластерів; Коливання курсу валют; Зниження економічного розвитку країни в умовах пандемії; Високий рівень інфляції; Високі ціни на туристичні продукти.
<i>Позитивні</i>	<i>Позитивні</i>
Впровадження державних та регіональних стратегій розвитку туризму; Розвиток інфраструктури; Розвиток законодавства в сфері туризму з урахуванням Європейських тенденцій.	Наявність унікальних туристичних продуктів; Розвиток міжнародної співпраці в сфері туризму; Залучення інвестицій у розвиток туристичних кластерів.
Соціокультурні (S)	Технологічні (T)
<i>Негативні</i>	<i>Негативні</i>
Зниження рівня доходів населення; Високий рівень смертності; Недостатнє пенсійне забезпечення в державі; Підвищення пенсійного віку населення Етнічні відмінності.	Зниження рівня матеріально-технічної бази галузі; Недостатній рівень інноваційної галузі; Низький рівень досліджень та розробок в туристичному бізнесі.
<i>Позитивні</i>	<i>Позитивні</i>
Зміна відношення населення до відпочинку; Зміна структури доходів та переорієнтація від матеріального до нематеріального; Велика кількість туристичних об'єктів; Проведення культурних міжнародних та національних заходів.	Розвиток розважальної індустрії; Розвиток туристичних інформаційних центрів; Розвиток інфраструктури

Позитивними факторами, які впливають на розвиток туристичних кластерів є наявність в регіонах відповідних туристичних ресурсів, що сприяє розвитку та підвищенню туристичної активності. Проте, негативний вплив пандемії COVID-19 призвів до глобальної кризи, яка більш радикально вплинула на функціонування та розвиток туристичних кластерів [3]. Проте, слід відмітити, що у літній період спостерігається позитивна тенденція до послаблення карантинних заходів, що впливає на поживлення туристичної галузі. Пандемія суттєво вплинула на доходи та рівень життя населення у всьому світі, тому в цей період значно знизилася споживча активність на туристичні послуги. Через високі показники смертності населення від пандемії, більшість туристів обмежили своє пересування за різними регіонами.

Результати. Пандемія 2019-2022 років стала однією з найбільших за останні роки. Так, у порівнянні із 2019 роком, у 2020 році міжнародні туристичні потоки знизилися на 73,9% через відповідні карантинні обмеження. Так, за даними Всесвітньої туристичної організації (UWNTO) кількість подорожей до Європейського континенту скоротилася на 70,4%, до країн Азії та Тихоокеанського регіону на 84%, Американського континенту скоротилися на 68,5%, Африка скоротилася на 75% та Близький Схід на 75% (рис. 1). Таке скорочення туристичних потоків призвело до зниження рівні розвитку галузі як на період початку ХХ століття [2].

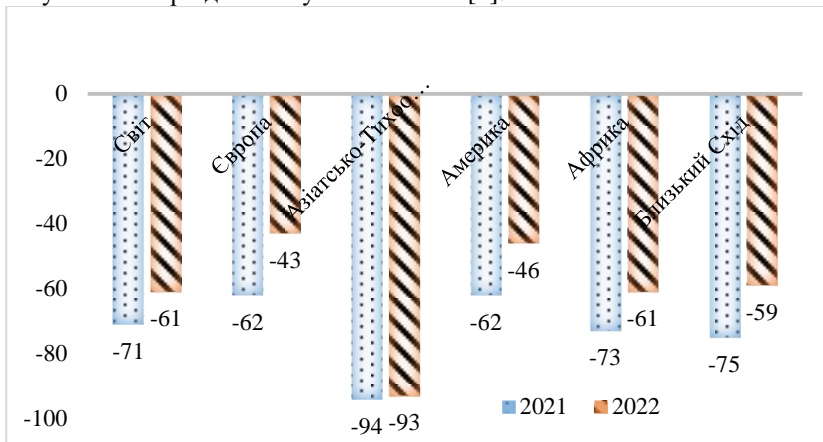

Рис. 1. Міжнародні туристичні потоки (зміна у % до 2019 року)

Так, згідно даних Всесвітньої туристичної організації у період початку 2022 року рівень туристичних потоків збільшився на 182% у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року. При цьому кількість туристів які скористалися туристичним продуктами за період 2022 року склала 117 млн. осіб, тоді як у 2021 році лише 41 млн. осіб. Було встановлено, що найбільша чисельність туристів від початку пандемії зафіксовано у березні 2022 року, що свідчить про відновлення функціонування туристичних кластерів. Серед континентів лідерами у відновлення функціонування туристичних кластерів є країни Америки та Європи. Так, за даними UWNTO з початком 2022 року кількість прибулих в країни Європи склала 280% у порівнянні із періодом 2021 року, при чому більшість потоку склали внутрішньо-переміщені особи. В Америці кількість прибулих збільшилася на 117% за аналогічний період 2022 року в порівнянні із 2021 роком. Проте, не зважаючи на позитивні зміни, кількість туристичних потоків да Європи та Америки не зважало на збільшення, становила 43% та 46% зниження із показником 2019 року. Розвиток туристичних кластерів на Близькому Сході та в Африці характеризується також погвалленням попиту серед туристів. Так, за період початку 2022 року туристичні потоки на Близькому Сході збільшилися на 132% у порівнянні із періодом 2021 року, в Африці - на 96%. Проте, зниження туристичних потоків є на рівні на Близькому Сході 59% та Африці 61% нижче аналогічного періоду 2019 року. Збільшення також відбулося в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні на рівні 64% у порівнянні із періодом 2021 року. Але, у порівнянні із періодом 2019 року зниження становило на рівні 93%, через закриття деяких туристичних маршрутів. Європейський континент є лідером серед відновлення туристичних потоків після пандемії. У період 2022 року загалом збільшення туристичних потоків становило 75% від періоду 2019 року, а за деякими туристичними напрямками відбулося збільшення до пандемічного рівня.

Не зважаючи на низький рівень розвитку туристичних кластерів на рівня 61% нижче за період 2019 року, спостерігається поступове відновлення галузі у продовж 2022 року через послаблення або скасування обмежень на пересування туристів. Проте, для України та країн-сусідів ситуація з відновленням туристичних потоків є складною через військові дії в країні через Російську агресію. Не зважаючи на те, що даний військовий конфлікт не має прямої дії на країни Східної Європи, проте він має серйозні економічні наслідки для всієї Європи. З економічної точки зору військовий конфлікт спричинив збільшення ціни на паливно-енергетичні ресурси в Європі, тим самим посилюючи інфляційні процеси, зниження рівня добробуту населення, порушення міжнародних ланцюгів поставок та інше [4].

Доходи країн від експортної діяльності в пост пандемічний період відновлюватимуться більш швидкими темпами. Так, останні дослідження Всесвітньої організації туризму вказують на збільшення доходів від міжнародного туризму у період 2021 року знизилась на 1 трлн доларів США, що дорівнює втратам 1 трлн. Дол. США у перший рік початку пандемії. Загальні доходи від експортної діяльності в туризмі склали 713 млрд доларів США у 2021 році, що більше на 4% ніж у період 2020 року, проте менше у порівнянні із 2019 роком на 61%. Найвищі показники доходу спостерігаються в Європі та Близькому Сході – 50% від до пандемічного рівня за обома кластерами. Проте, не зважаючи на позитивні тенденції, рівень інфляції збільшив втрати на 1 поїздку. Збільшивши їх від 1000 дол. США у 2019 році до 1400 дол. США у 2021 році. Тому таке загальне збільшення пояснюється збільшенням ціни туристичних послуг, а не кількістю туристичних потоків. Так, згідно проведених опитувань експертів Всесвітньої організації туризму було встановлено, що 83% експертів вважають що у 2022 році у порівнянні із 2021 роком відбудеться збільшення туристичних потоків в світі, за умови зниження рівня пандемії та її не розповсюдження. Проте гальмування цих темпів пояснюється військовим конфліктом в Україні та закриття великих туристичних маршрутів у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Так, згідно проведеного опитування експертами було визначено основні фактори, які перешкоджають розвитку туристичних потоків (рис. 2). [2]

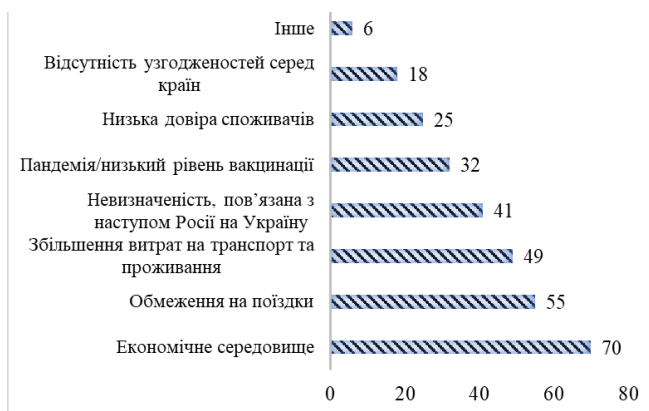

Рис. 2. Основні фактори зниження розвитку туристичних потоків (%)

На думку більшості експертів прискорення розвитку туристичних кластерів прогнозують на період 2023 року, за умови зниження рівня пандемії в світі. Серед опитуваних 44% експертів вважають що така

позитивна тенденція остерігатиметься у 2024 році. На кінець квітня 2022 року кількість авіаперевезень у Північній та Південній Америці, Африці, Європі, на Близькому Сході досягла майже 80% до пандемічного рівня та продовжує збільшуватися.

Для покращення туристичних потоків необхідним є створення таких безпечних умов перебування туристів, які б максимально забезпечували рівень гігієни та ізоляції для безпечного перебування. Для цього керівництву туристичних продуктів необхідно впроваджувати інноваційні розробки та системи менеджменту у функціонування туристичних кластерів. Необхідним є запровадження таких правил та норм, які переконують споживачів у тому, що їх обслуговування та користування туристичним продуктом є максимально безпечним для їх здоров'я.

З боку державних та регіональних органів влади необхідним є розробка та запровадження таких обмежуючих заходів, які сприятимуть розвитку індустрії та збереженню здоров'я споживачів. Такі заходи повинні оптимально реагувати на відповідні зміни у епідеміологічній ситуації та бути гнучкими у прийнятті рішень щодо їх послаблення, з урахуванням економічного розвитку галузі. Достовірність даних щодо пандемії та її наслідків сприяє\ зниженню карантинних обмежень та викликає довіру серед громадян, що впливає на їх поведінку як споживачів туристичних послуг.

Висновки. Обмеження викликані пандемією COVID-19 негативно вплинули на розвиток туристичних кластерів в усьому світі. Поведінка споживачів туристичних послуг була адаптована до нових реалій функціонування галузі, проте з економічної точки зору, отримані збитки компенсувати досить важко. Туристична галузь зіштовхнулася з проблемою низької інноваційності та адаптивності до змінних умов зовнішнього середовища. Така низька адаптивна спроможність призвела до економічної та соціальної кризи в галузі через вивільнення працівників та зниження рівня їх добробуту. Високий рівень соціальної невизначеності через пандемію та ризики які з нею пов'язані вказують на необхідність реформування більшості туристичних послуг та продуктів. Необхідним є запровадження діджиталізації галузі, застосування інновацій, інформатизації, цифровізації у діяльність туристичних підприємств. Запровадження таких нових інструментів дозволить підтримати галузь в період суворих обмежень та зберегти економічну стабільність.

Перспективою подальших досліджень є розробка організаційно-економічного інструментарію щодо відновлення туристичних кластерів в пост пандемічний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Микуланинець С. І. Застосування результатів PEST-, SNW- та SWOT аналізів під час розроблення стратегії розвитку туристично-рекреаційного комплексу Закарпатської області. Вчені записки Таврійського національного імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління. 2018. Т. 29(68), № 5. С. 118-123.
2. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації (UWNTO). URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-recovery-gains-momentum-as-restrictions-ease-and-confidence-returns>
3. Sheth J. Impact of COVID-19 on Consumer Behaviour: Will the Old Habits Return or Die. Journal of Business Research. 2020. Vol.117. pp.280-283.
4. Woodside A.G. Interventions as Experiments: Connecting the Dots in Forecasting and Overcoming Pandemics, Global Warming, Corruption, Civil Rights Violations, Misogyny, Income Inequality, and Guns // Journal of Business Research. 2020. Vol.117. pp.212-218.

REFERENCE

1. Mykulanynets S. I. Zastosuvanie rezul'tatov rezultativ PEST-, SNW- ta SWOT analiza pid chas rozrobleniya strategii rozvitku turisticno-reakreacijnogo kompleksu Zakarpatskoy ovlasti [Application of the results of PEST, SNW and SWOT analyzes during the development of a strategy for the development of the tourism and recreation complex of the Transcarpathian region]. Scholarly notes of the Tavri national name of V. I. Vernadskyi. Series: Economics and management. 2018. Vol. 29(68), No. 5. P. 118-123
2. Official website of the World Tourism Organization (UWNTO). URL: <https://www.unwto.org/news/tourism-recovery-gains-momentum-as-restrictions-ease-and-confidence-returns>
3. Sheth J. Impact of COVID-19 on Consumer Behaviour: Will the Old Habits Return or Die. Journal of Business Research. 2020. Vol.117. pp.280-283.
4. Woodside A.G. Interventions as Experiments: Connecting the Dots in Forecasting and Overcoming Pandemics, Global Warming, Corruption, Civil Rights Violations, Misogyny, Income Inequality, and Guns // Journal of Business Research. 2020. Vol.117. pp.212-218.
УДК 656.073

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 10.05.2022

УДК 656.073

<https://doi.org/10.53920/ES-2022-1:2-5>

Катерина Олександрівна КУЗНЕЦОВА

К.е.н., доц., доцент кафедри менеджменту підприємств,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0003-0162-1071

Вікторія Ярославівна ГОЛЮК

К.е.н., доц., доцент кафедри менеджменту підприємств,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0002-8050-4158

Ірина Віталіївна ВОЛОШИНОВСЬКА

магістр з менеджменту,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0002-1905-6966

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КОНТЕЙНЕРНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ У СВІТІ

Виокремлення особливостей та аналіз сучасних тенденцій розвитку контейнерних перевезень у світі, визначення впливу пандемії COVID-19 на контейнерні перевезення, що надає можливість окреслити основні напрямки подальших змін у світовій логістичній системі є актуальним завданням та метою даного дослідження. Доведено, що пандемія COVID-19 вплинула на світову структуру контейнерних перевезень у світі, а саме щодо: зміщення фокусу споживачів з використання морського транспорту на інші види транспорту; зміни споживчих інтересів людей внаслідок епідеміологічної кризи; стрімкого повернення стану світових економік до рівня 2019 р., що призвело до суттєвого збільшення попиту на контейнерні перевезення з боку великих підприємств, це в свою чергу стало головною причиною підвищення фрахту на перевезення судами більше ніж 100%. Визначено, що внаслідок підвищення цін на морський транспорт почався активний розвиток залізничних контейнерних перевезень по всьому світу. Кількість залізничних контейнерних перевезень у світі збільшилась в середньому від 25 до 50% за останні 2 роки. Виявлено зростання попиту і на авіатранспорт, не дивлячись на дуже високу його вартість порівняно з іншими видами. Україна підтримує загальносвітові тенденції зростання обсягу контейнерних перевезень. З 2016 по 2020 рр. обсяги проходження контейнерів в морських портах України збільшились на 81,1%, зросли обсяги перевезень контейнерів залізницею на 78,7%. Отже, світова логістична система наразі переживає кардинальні структурні зміни. Крім того, клімат, передбачуваний енергетичний перехід, а також криза

внаслідок пандемії, створюють зовсім інші вимоги до транспорту та логістики, а також призводять до зміни балансу між видами транспорту та структурою вантажних перевезень.

Ключові слова: залізничний транспорт; контейнерні перевезення; морський транспорт; міжнародні перевезення; перспективи розвитку.

Kateryna KUZNIETSOVA

PhD in Economics, Associated professor,
associated professor of the Department of Enterprises' Management,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
ORCID ID: 0000-0003-0162-1071

Viktoriia HOLIUK

PhD in Economics, Associated professor,
associated professor of the Department of Enterprises' Management,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
ORCID ID: 0000-0002-8050-4158

Iryna VOLOSHYNOVSKA

Master of Management,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
ORCID ID: 0000-0002-1905-6966

MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF CONTAINER TRANSPORTATION IN THE WORLD

Highlighting the features and analysis of modern trends in the development of container transportation in the world, determining the impact of the COVID-19 pandemic on container transportation, which provides an opportunity to outline the main directions of further changes in the global logistics system, is an urgent task and goal of this research article. It has been proven that the COVID-19 pandemic has affected the global structure of container transportation in the world, namely in relation to: shifting the focus of consumers from the use of sea transport to other types of transport; changes in people's consumer interests as a result of the epidemiological crisis; the rapid return of the state of the world economies to the level of 2019, which led to a significant increase in the demand for container transportation by large enterprises, this in turn became the main reason for the increase in freight for transportation by ships by more than 100%.

It was determined that as a result of the increasing in prices for sea transport, the active development of railway container transportation around the world began. The number of rail container shipments in the world has increased

on average from 25 to 50% over the past 2 years. An increase in demand for air transport was also revealed, despite its very high cost compared to other types. Ukraine supports global trends in the growth of container transportation. From 2016 to 2020, the volume of containers passing through seaports of Ukraine increased by 81.1%, the volume of container transportation by rail increased by 78.7%. Therefore, the global logistics system is currently undergoing radical structural changes. In addition, the climate, the anticipated energy transition, as well as the crisis due to the pandemic, create completely different requirements for transport and logistics, as well as lead to a change in the balance between modes of transport and the structure of freight transport.

Keywords: railway transport; container transportation; sea transport; international shipping; development prospects.

Постановка проблеми. Проблема контейнерних перевезень у світі є актуальною, оскільки близько 50% усіх вантажів світу транспортуються саме в контейнерах. Тенденції розвитку різних видів транспортування контейнерів впливають на увесь світ. Ключовим фактором у забезпеченні максимальної прибутковості компанії та безперебійності її функціонування є ефективно налагоджена логістика. Таким чином, надзвичайно важливою є інформація стосовно ефективності тих чи інших видів транспорту за певним маршрутом. Дослідження даних тенденцій дозволить обрати найбільш економічний та швидкий варіант для доставки того чи іншого вантажу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сучасних тенденцій розвитку контейнерних перевезень займалися: Куницький О. [1], Кацило Д. [2], Мiхajіc Marko [5], Белашов С. [6], Ткачов В. [7] та інші.

Мета. Метою дослідження є виокремлення особливостей та аналіз сучасних тенденцій розвитку контейнерних перевезень у світі, визначення впливу пандемії COVID-19 на контейнерні перевезення, що дасть змогу окреслити основні напрямки подальших змін у світовій логістичній системі.

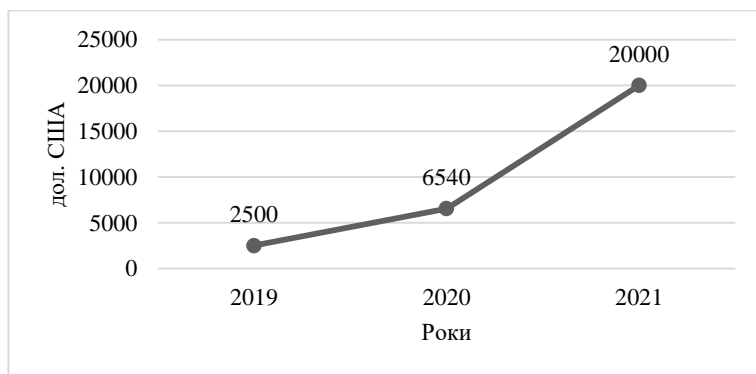
Виклад основного матеріалу. Контейнери є зручною та функціональною тарою для перевезення вантажів, які дозволяють перевозити великі партії товару, забезпечують збереження вантажу, дозволяють працювати з рідкими, твердими, сипучими видами продуктів, добре підходять для транспортування збірного вантажу, забезпечують економію коштів за рахунок зменшення витрат на транспортну тару, а також відсутності потреби в критому складі.

Контейнерні перевезення стають абсолютною перевагою, коли необхідно доставити велику кількість вантажу на будь-яку відстань. У 2021 р. на ринку контейнерних перевезень спостерігається висока активність та зростання порівняно з минулим роком. Обсяг перевезень

за I півріччя 2021 р. збільшився на 22,3% порівняно з минулим роком за всіма видами транспорту.

Найбільш привабливим та популярним способом перевезення контейнерів є морський транспорт. Більшість вантажоперевезень (близько 60%) по всьому світу здійснюється морськими шляхами. Це найбільш економічно, хоча й не надто швидко. Проте, ситуація з пандемією значно вплинула на усю світову логістичну систему і наразі можна спостерігати початок перебудови звичного ланцюга контейнерних перевезень.

Початок 2021 р. відзначився найвищими ставками на морський фрахт з Китаю за останні 10 – 12 років. У 2021 р. доходи світової судноплавної галузі досягли максимуму за останні 13 років, за даними Bloomberg. Вартість перевезення з Шанхаю до Нью-Йорка в 2019 р. складала приблизно 2500 дол. США, а наразі перевезення з Китаю до США може сягати 20000 дол. США [1]. Доставка контейнера довжиною 40 футів з Китаю до Європи наразі коштує 14000 дол. США, що на 500% вище, ніж у 2020 р. Динаміка цін на перевезення контейнерів з Китаю до США у період 2019–2021 рр. подано на рис. 1.

Рис. 1. Динаміка цін на перевезення контейнерів з Китаю до США 2019–2021 рр.

Причиною такого значного росту цін є стрімке повернення економік держав до рівня початку 2019 р. Результатом пандемії стали зміни в споживчих інтересах людей. Якщо раніше значна частка витрат припадала на подорожі, туризм та розваги, то наразі вони перейшли у сферу споживання. Як наслідок, з'явився надзвичайно високий попит на перевезення з Китаю, а перевізники не змогли вчасно забезпечити потрібний обсяг контейнерів. Динаміка попиту на контейнерні перевезення у період 2019–2021 рр. подано на рис. 2 [2].

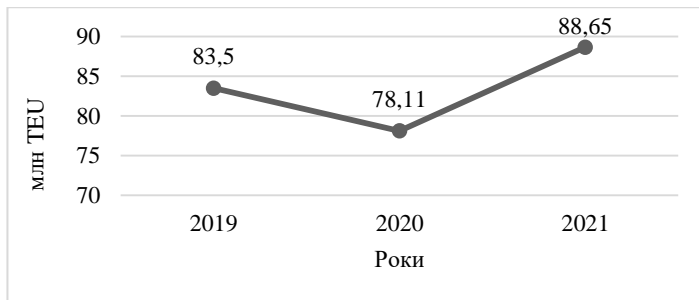

Рис. 2. Динаміка попиту на контейнерні перевезення 2019–2021 рр.

Додатково контейнеровоз Ever Given, що застряг у Суецькому каналі, в березні завдавав збитків світовій економіці в розмірі 9,5 млрд. дол. щодня. За підрахунками експертів, затор, спровокований 400-метровим контейнеровозом Ever Given, знизив пропозицію контейнерів у світі на 15% з загального обсягу за рахунок величезного простою. Дана ситуація додалася до стану надзвичайно великого стрибка попиту, а також до вже наявного на світовому ринку дефіциту вільних контейнерів та суден. Отже, цей фактор додатково вплинув на підвищення цін на морські контейнерні перевезення [2].

При цьому на тлі величезних ставок фрахту надійність контейнерних перевезень погіршилася приблизно в 2 рази порівняно з початком 2020 р. У березні 2021 р. настільки низький запас вільних контейнерів у США спостерігався 6 років тому. Тим часом, обсяги вантажних перевезень з Азії до Північної Америки зросли на 27% з січня по серпень 2021 р., як повідомляє статистика Балтійської та міжнародної морської ради (BIMCO). Результатом такого високого попиту стало збільшення середнього часу доставки контейнерів з 41 дня до 70, згідно статистики онлайн-платформи морських перевезень Freightos [1].

У вересні 2021 р. найбільші світові компанії-перевізники контейнерів відмінили 4 популярних рейси з Азії в Європу напередодні державних свят в Китаї, пояснюючи це тим, що вони хочуть збільшити надійність розкладу. При цьому, компанії-експедитори наголошують, що скасування рейсів потрібне для того, щоб підтримувати ставки на високому рівні, а не для того, щоб забезпечити дотримання розкладу [3].

Міжнародні морські перевізники почали робити паралельні та дуже схожі дії, щоб підтримати ціноутворення на морські перевезення та підвищити свою прибутковість за рахунок вантажовідправників та населення. MCS припускає, що ця змова стала можливою завдяки тому

факту, що зараз існує лише три альянси, які домінують більш ніж на 90% основних торгових маршрутів Схід – Захід [3].

Починаючи з 6 тижня 2021 р. ситуація з обмеженою пропозицією контейнерів почала покращуватися. Поступово зростає рівень доступності контейнерів. За даними Container xChange, у великих портах Китаю індекс САх з початку року до кінця весни 2021 р. зріс на 56–64% в середньому для 20-футових контейнерів, а для 40-футових контейнерів – на 112% (Шанхай) [4].

САх – це індекс доступності контейнерів, який дозволяє зацікавленим сторонам відстежувати кількість імпорту та експорту повних контейнерів у великих портах. Значення САх, рівне 0,5, означає, що однакова кількість контейнерів виїжджає та входить у порт протягом одного тижня. Значення САх>0,5 означає, що більше контейнерів входить, а значення САх<0,5 означає, що більше контейнерів залишає певний порт, ніж в’їжджає [4].

Індекс наразі характеризує наявність контейнерів під завантаження на 90–100%. Якщо наприкінці минулого року він падав майже до нуля, то починаючи з 6 тижня 2021 р. стабільно показує, що у порт більше контейнерів в’їжджає, ніж виїжджає (індекс коливається від 0,52 до 0,66). Схожа ситуація спостерігається й інших великих портах світу. Таким чином, баланс попиту та пропозиції контейнерів практично прийшов у норму (рис. 3) [4].

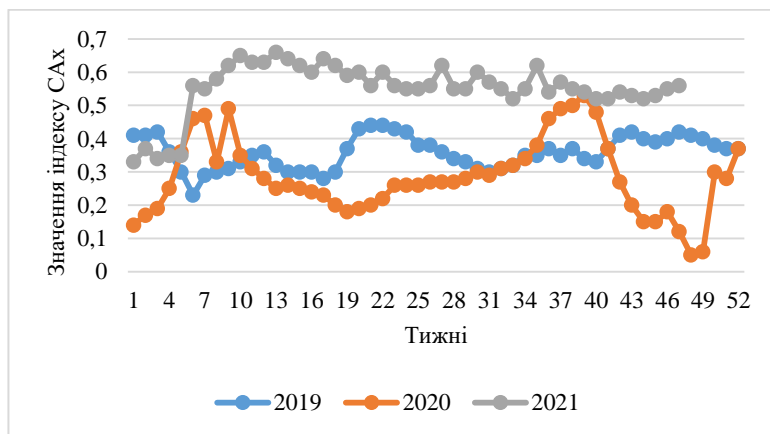

Рис. 3. Динаміка індексу САх в порту Шанхая 2019–2021 рр.

Однак не дивлячись на відновлення пропозиції контейнерів, ціни не повертаються до півня 2019 року і, як кажуть експерти, скоріше

всього не повернутися. Внаслідок збільшення цін на перевезення судами компанії почали шукати альтернативи морським перевезенням. Традиційні конкуренти морських перевізників на ринку контейнерних перевезень - залізничний транспорт та автоперевізники. Переваги останніх відомі: швидкість, гнучкість, можливість доставити товар до дверей. Однак на довгих маршрутах вони стають досить дорогими (від 3000 км вважається недоцільним використання автомобіля для перевезення контейнера).

Залізничні перевезення наразі вигідніші за морські, по-перше, за рахунок швидкості. На сьогоднішній день вже сформувався безліч прискорених поїздів, відсутні простой та необхідність перетарки з одного виду транспорту на інший. Наприклад, вантаж із портів Китаю можна доставити до Санкт-Петербурга сухопутним складом за 25–30 днів, оскільки стандартним шляхом морем через Суецький канал дорога займає 40–45 днів. По-друге, залізничний транспорт вважається найбільш безпечним для природи, бо використовує як тягу електроенергію, а на сьогоднішній день великі виробничі підприємства все частіше враховують екологічний фактор при транспортуванні. По-третє, ціна на залізничні перевезення хоч і зростає, але це зростання незначне порівняно із цінами на морський транспорт.

Багато залізниць були не готові до такого стрімкого зростання попиту на залізничні контейнерні перевезення. Таким чином, безліч перевізників та вантажовідправників стикнулися з такими проблемами як: низька прохідність магістралей, недостатньо розвинена термінально-логістична схема, брак площ залізничних станцій та брак складів.

У кінці 2019 р. російська залізниця повідомила, що кількість контейнерних перевезень (в тому числі транзитних) зросла на 15% порівняно з 2018 р. У 2020 р. спостерігалось зростання ще на 12%. В 2021 р. за даними російської залізниці обсяг перевезених транзитних вантажів зріс у 2,2 рази порівняно з минулим роком. Загалом за останні 9 місяців зросла кількість контейнерних перевезень залізницями від 20 до 45% по кожній із російських залізничних доріг за маршрутом Китай – Європа і навпаки.

Однак ситуація швидко змінюється на краще в результаті спільних зусиль держав та великих логістичних компаній.

Наслідком тенденції популяризації залізничних контейнерних перевезень у світі стало будівництво нових та розвиток наявних логістичних потужностей з перевезення контейнерів. Так, у 2019 р. було запущено міжнародний контейнерний транзитний маршрут Maersk від російського Східного порту до Балтійського моря, час доставки вантажів яким становить 18 днів. Зараз цей сервіс є частиною

глобальної мережі Maersk під кодом «AE-19» і доступний для всіх світових компаній. По ньому рухаються товаропотоки з Китаю, Південної Кореї, Японії до Європи та назад. Наразі транзитні поїзди за маршрутом «AE-19» з Азії до Європи ходять чотири рази на тиждень, а у зворотному напрямку – щотижня. Одночасно відкривається ще один маршрут перевезення з Китаю: Сіань-Казахстан-Калінінград-Великобританія (порт Іммінгем). За оцінками експертів, у найближчий рік контейнеризація ланцюжків експортних поставок залізницею може збільшитися на 25% [5].

Крім вказаного вище поїзду, логістична компанія «Рускон» у вересні 2021 р. запустила прямий контейнерний поїзд за напрямом Цзинань (Китай) – Ворсино (Калужська область), що проходить через територію Монголії, і організувала по ньому перше перевезення. Доставка 50 контейнерів з товарами народного споживання за цим маршрутом зайняла 25 днів. На сьогоднішній день графік передбачає відправлення одного поїзда на місяць, але у перспективі планується збільшення кількості рейсів.

Компанія «NHHLA Metrans» має на меті до 2023 р. створити новий залізничний контейнерний термінал в Угорщині, м. Залаегерсег. Уряд Угорщини передбачає витратити на його будівництво 1,1 млн євро. Створений термінал за планом повинен займатися обслуговуванням контейнерних вантажних потоків в межах Адріатичного транспортного коридору між Угорщиною, Словаччиною, Чехією та Польщею [6].

Польська компанія «PKP CARGO CONNECT» готується до початку запуску інтермодальних потягів-контейнеровозів за напрямком Туреччина-Україна-Польща. За планом, контейнери, які транспортуються з Туреччини, повинні перевантажуватися у портах України на потяги «Укрзалізниці» і далі транспортуватися до польського міста Медика. Представники компанії вважають, що термінал у м. Медика повинен стати ключовою точкою в перевезеннях коридором «Нового Шовкового Шляху». Крім цього, в угорському місті Фенешлітке компанією у межах «Нового Шовкового Шляху» проводиться будівництво великого залізничного контейнерного терміналу «East-West Gate», що буде займатися обслуговуванням контейнерів за маршрутом РФ-Україна-Угорщина [6].

Україна також не залишилась осторонь тенденції зростання обсягу контейнерних перевезень. З 2016 по 2020 рр. обсяги проходження контейнерів в морських портах України збільшились на 81,1%. Крім цього, зросли й обсяги перевезень контейнерів залізницею, а саме на 78,7%. В Україні існує окремий структурний

підрозділ, який займається повною організацією залізничних контейнерних перевезень – це філія АТ «Укрзалізниця», яка називається «Центр транспортного сервісу «Ліски». Наразі в Україні запущено 41 контейнерний поїзд, 32 з них курсують регулярно. Ціллю «Укрзалізниці» на найближчі три роки є підвищення рівня контейнеризації на 15% (у країнах ЄС на сьогоднішній день цей показник становить 45%) [6].

28 вересня 2021 р. в Україні був вперше запущений потяг, який слідує за маршрутом Україна – Китай. Це історичний крок в історії держави, який повинен допомогти Україні інтегруватися в світову систему контейнерних перевезень та використати своє вигідне географічне положення. Наразі частка контейнерних перевезень в Україні складає лише 2,5% порівняно з Європою, де цей показник наближається до 50%, тому на сьогоднішній день одним з ключових напрямів розвитку в Україні є контейнерні перевезення. Після Китаю також розглядається можливість будівництва нових маршрутів для поїздів-контейнеровозів до Грузії, Азербайджану та Індії [7].

Наразі контейнерний поїзд «Україна – Китай» зазнає збитків та не виправдовує очікувань ефективності. Враховуючи підвищення вартості на морські перевезення, українська компанія Fozzy Group, яка займається продажем продовольчих та непродовольчих товарів, спробувала перевезти імпорتنі товари залізницею, але це виявилось неефективно. Поїзд-контейнеровоз Китай-Україна перетинає чотири кордони, таким чином дуже довгі митні перевірки ліквідують головну перевагу перед морським транспортом – швидкість. Директор підрозділу імпорту Fozzy Group говорить, що обіцяні строки доставки становили 21 день, а фактично строк перевезення збільшився до 28 днів, внаслідок чого компанія зазнала збитків. Отже, наразі основним недоліком поїзда з Китаю до України є постійне порушення строків доставки, представники Fozzy Group наголошують, якщо ця проблема ліквідується, то вони готові перевозити імпорتنі товари даним способом [2].

Проте контейнерна криза може позитивно вплинути на продажі місцевих виробників товарів. Так, наприклад, засновник компанії Saturn, яка виробляє побутову техніку в Україні стверджує, що імпортна техніка вже подорожчала на 25%, що має позитивний вплив на його компанію, так як вона мінімально залежить від Китаю і може отримати перевагу в ціні [2].

Ще одним способом доставки вантажів є авіатранспорт, який, зазвичай, не виправдовує дуже значні витрати на транспортування вантажів, тому споживачі в рідких випадках звертаються до даного виду перевезень. Проте пандемія позитивно вплинула і на цей вид перевезень.

Світовий попит на вантажні авіаперевезення зріс у квітні 2021 р. на 12% порівняно з допандемічним періодом 2019 р. за даними Міжнародної асоціації повітряного транспорту (IATA). Північноамериканські авіаперевізники повідомили про зростання міжнародного попиту на послуги на 25,6% 2021 р., європейські авіаперевізники – на 11,4%, авіакомпанії Азіатсько-Тихоокеанського регіону – на 9,2%, перевізники із Близькосхідного регіону – на 15,3%, африканські авіакомпанії – на 30,6% [8]

Конкурентоспроможність авіаперевезень у порівнянні з морськими перевезеннями підвищилася, оскільки тарифи на вантажні авіаперевезення стабілізувалися після досягнення піку у квітні 2020 р., тоді як тарифи на морські контейнерні перевезення залишаються відносно високими.

Висновки. Сучасні тенденції розвитку контейнерних перевезень показали, що морський транспорт все ще є лідером поміж інших видів, проте внаслідок впливу пандемії COVID-19 спостерігаються зміни в структурі світових контейнерних перевезень. Внаслідок значного збільшення вартості доставки морським транспортом все більше популяризується залізниця. Країни Європи та Азії займаються будівництвом нових залізничних контейнерних терміналів та запускають нові поїзди-контейнеровози по різним маршрутам. Крім цього, не дивлячись на високу вартість, попит на авіаперевезення також зріс внаслідок збільшення фрахту на транспортування судам. Експерти наголошують, що світова економіка вступає у новий історичний етап свого розвитку. Кліматичні зміни, передбачуваний енергетичний перехід, а також криза внаслідок пандемії, створюють зовсім інші вимоги до транспорту та логістики, а також призводять до зміни балансу між видами транспорту та структури вантажних перевезень.

© Кузнєцова К.О., Голюк В.Я., Волошиновська І.В., 2022

ЛІТЕРАТУРА

1. Куницький О. У п'ять разів дорожче: ціни на контейнерні перевезення – на рекордному рівні і як це впливає на бізнес. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/news/tsini-na-konteynerni-perevezennya-na-rekordno-visokomu-rivni-yak-tse-vplivae-na-biznes-14092021-2418>
2. Каціло Д. Світова контейнерна криза дісталась до України. Ціни на китайський імпорт будуть зростати. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/company/svitova-konteynerna-kriza-distalas-do-ukraini-tsini-na-kitayskiy-import-budut-zrostati-31032021-1264>

3. Savvides Nick Box lines ignore contracts and ‘collude’ to force shippers onto inflated spot market. *The Loadstar*. URL: <https://theloadstar.com/colluding-box-lines-are-exploiting-shippers-claims-bco-in-formal-complaint/>

4. Container Availability Index. *xChange*. URL: <https://container-xchange.com/features/cax/>

5. Mihajic Marko Maersk makes AE19 ocean-rail service from Asia to Europe permanent. *Maersk*. URL: <https://www.maersk.com/ae-19>

6. Белашов Є.В. Щодо реалізації потенціалу транспортної системи України на світовому ринку контейнерних перевезень. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-03/transportna-systema.pdf>

7. Ткачов В. Укрзалізниця запустила перший в історії України контейнерний поїзд з експортним вантажем до Китаю. *АТ «Укрзалізниця»*. URL: https://www.uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/562350/

8. Press Release No: 37. *The International Air Transport Association*. URL: <https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2021-06-08-01/>

REFERENCES

1. Kunitsky, O. (2021), “U p’iat raziv dorozhche: tsiny na konteynery perevezennia – na rekordnomu rivni i yak tse vplyvaie na biznes” [Five times more expensive: prices for container transportation - at a record level and how it affects business]. *Forbes*. Available at: <https://forbes.ua/news/tsini-na-konteyneryni-perevezennya-na-rekordno-visokomu-rivni-yak-tse-vplyvae-na-biznes-14092021-2418> (Accessed 02 December 2021).

2. Katsylo D. (2021), “Svitova konteynerna kryza distalas do Ukrainy. Tsiny na kytaiskiy import budut zrostaty” [The global container crisis has reached Ukraine. Prices for Chinese imports will rise]. *Forbes*. Available at: <https://forbes.ua/company/svitova-konteynerna-kryza-distalas-do-ukraini-tsini-na-kitayskiy-import-budut-zrostaty-31032021-1264> (Accessed 02 December 2021).

3. Savvides N. (2021), Box lines ignore contracts and ‘collude’ to force shippers onto inflated spot market. *The Loadstar*. Available at: <https://theloadstar.com/colluding-box-lines-are-exploiting-shippers-claims-bco-in-formal-complaint/> (Accessed 02 December 2021).

4. Container Availability Index. *xChange*. Available at: <https://container-xchange.com/features/cax/> (Accessed 02 December 2021).

5. Mihajic M., 2019. Maersk makes AE19 ocean-rail service from Asia to Europe permanent. *Maersk*. Available at: <https://www.maersk.com/ae-19> (Accessed 02 December 2021).

6. Belashov E. (2021), “Shchodo realizatsii potentsialu transportnoi systemy Ukrainy na svitovomu rynku konteinernykh perevezen” [Regarding the realization of the potential of the transport system of Ukraine on the world market of container transportation]. *National institute for strategic studies*. Available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-03/transportna-systema.pdf> (Accessed 02 December 2021).

7. Tkachov V. (2021), “Ukrzaliznytsia zapustyla pershyi v istorii Ukrainy konteinernyi poezd z eksportnym vantazhem do Kytaiu” [Ukrzaliznytsia launched the first container train in the history of Ukraine with export cargo to China]. JSC "Ukrzaliznytsia". Available at: https://www.uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/562350/ (Accessed 02 December 2021).

8. Press Release No: 37 (2021), *The International Air Transport Association*. Available at: <https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2021-06-08-01/> (Accessed 02 December 2021).

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 20.04.2022

УДК 656.073

<https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-6>

Катерина Олександрівна КУЗНЕЦОВА

К.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту підприємств,
Національний технічний університет України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0003-0162-1071

Олександр Сергійович ЧЕНУША

К.е.н., старший викладач кафедри менеджменту підприємств,
Національний технічний університет України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0001-7184-2705

Дар'я Олександрівна ПЕТРЕНКО

Магістр з менеджменту,
Національний технічний університет України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0001-5849-5585

МУЛЬТИМОДАЛЬНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОЇ МІЖНАРОДНОЇ ЛОГІСТИКИ

Вплив глобалізації світового господарства та інтеграції національних економік у світогосподарську систему через розвиток міжнародної торгівлі та підвищення рівня ефективності світових ринків позначається на транспортному середовищі. Дослідження теоретичних та практичних засад використання мультимодальних перевезень у сучасному розвитку світової економіки для оптимізації ресурсів, збереження навколишнього природного середовища та підвищення ефективності міжнародної логістики є актуальними завданнями сьогодення та складають мету даного дослідження. Визначено три ключові ролі мультимодальних перевезень: як напрям оптимізації логістичної діяльності, як спосіб збереження навколишнього природного середовища та як засіб підвищення конкурентоспроможності підприємства шляхом виходу на нові ринки (на прикладі політики Європейського Союзу). Встановлено вплив транспортної системи та мультимодальних перевезень на міжнародну конкурентоспроможність підприємства, визначено необхідність підтримки більш широкого використання мультимодальних рішень через інтернаціоналізацію та використання комбінованого транспорту. Визначено переваги мультимодальних перевезень, зокрема: можливість забезпечити доставку від дверей до дверей, спрощення транспортування та організації матеріального потоку, зниження витрат, більш спрощена обробка вантажів та можливість використання ненапружених маршрутів перевезення тощо. Проведене дослідження надало можливість дійти висновку про те, що система мультимодальних перевезень спрямована на полегшення міжнародного

руху транспорту, що передбачає інтеграцію морського, портового та внутрішнього транспорту торговельних партнерів. На жаль, Україна в цьому процесі знаходиться на початковому етапі реалізації та має докласти значних зусиль для затвердження себе як справжньої транзитної території.

Ключові слова: комбіновані перевезення, ланцюг поставок, міжнародна логістика, мультимодальні поставки, транспортна система.

Kateryna KUZNIETSOVA

PhD in Economics, Associated professor,
associated professor of the Department of Enterprises' Management,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
ORCID ID: 0000-0003-0162-1071

Oleksandr CHENUSHA

PhD in Economics,
Senior Lecturer of the Department of Enterprises' Management,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
ORCID ID: 0000-0001-7184-2705

Daria PETRENKO

Master of Management,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
ORCID ID: 0000-0001-5849-5585

MULTIMODAL TRANSPORTATION AS A TOOL OF EFFICIENT INTERNATIONAL LOGISTICS

The impact of the globalization of the world economy and the integration of national economies into the world economic system through the development of international trade and the increase in the level of efficiency of world markets affects the transport environment. The study of the theoretical and practical principles of the use of multimodal transportation in the modern development of the world economy to optimize resources, preserve the natural environment, and improve the efficiency of international logistics are today's urgent tasks and constitute the purpose of this study. Three key roles of multimodal transportation are identified: as a direction of optimization of logistics activities, as a way of preserving the natural environment and as a means of increasing the competitiveness of the enterprise by entering new markets (on the example of the policy of the European Union). The influence of the transport system and multimodal transportation on the international competitiveness of the enterprise has been established, the need to support the wider use of multimodal solutions through internationalization and the use of combined transport has been determined. The advantages of multimodal transportation are defined, in particular:

the possibility of door-to-door delivery, simplification of transportation and organization of material flow, cost reduction, more simplified cargo handling, and the possibility of using non-stressed transportation routes, etc. The conducted research made it possible to come to the conclusion that the system of multimodal transportation is aimed at facilitating international transport, which involves the integration of sea, port and internal transport of trading partners. Unfortunately, in this process, Ukraine is at the initial stage of implementation and must make significant efforts to establish itself as a real transit territory.

Keywords: combined transport, supply chain, international logistics, multimodal deliveries, transport system.

Постановка проблеми. Вплив глобалізації світового господарства та інтеграції національних економік у світогосподарську систему через розвиток міжнародної торгівлі та підвищення рівня ефективності світових ринків позначається на транспортному середовищі. Транспортна система є важливим сектором інфраструктури та відіграє значну роль через свою реалізацію прямими та транзитними потоками. Підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємства та вихід його продукції на світовий ринок неможливі без належного рівня розвитку мультимодальних перевезень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сучасних тенденцій розвитку мультимодальних перевезень займаються вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти. Крім того, важливість використання мультимодальної системи перевезень зазначена з огляду на досвід ЄС та впровадження транспортної політики ЄС (Директива Ради ЄС 92/106/ЕЕС).

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних засад використання мультимодальних перевезень у сучасному розвитку світової економіки для оптимізації ресурсів, збереження навколишнього природного середовища та підвищення ефективності міжнародної логістики.

Виклад основного матеріалу. Із зростанням глобальної економічної інтеграції сталий розвиток світової економіки та суспільства потребує підтримки ефективної системи управління перевезеннями. Це пов'язано з тим, що міжнародна торгівля дозволяє країнам розширювати свої ринки збуту та отримувати доступ до товарів та послуг, які б за інших умов не були доступні всередині країни. В результаті міжнародної торгівлі ринок стає конкурентнішим, що призводить до зниження цін та приносить споживачеві дешевший продукт [1].

Транспортні витрати складають одну з найбільших статей, пов'язаних з логістичною діяльністю. Вибір маршруту та видів транспорту може безпосередньо вплинути на транспортну вартість та час перевезення. Зокрема, вибір мультимодального транспортного маршруту є актуальним у міжнародній торгівлі для мінімізації витрат, ризиків та забезпечення своєчасного обслуговування [2].

Транспортні системи є основою ефективної мобільності пасажирів та вантажів. Зокрема, сфера інфраструктури, логістики та управління мережами відіграють важливу роль у забезпеченні мобільності та відповідного транспортного клімату, також завдяки цифровізації секторів. У той же час, будучи вразливим до зміни клімату та інших порушень, стійкість у цих трьох областях потребує надання передової інфраструктури для всіх видів транспорту для запровадження нових транспортних засобів, операцій та послуг мобільності [4]. Крім того, ефективна та розумна мультимодальна логістика є ключем до налагодженого, безперебійного та стабільного перевезення вантажів на далекі відстані, для регіональних та міських вантажних перевезень.

Мультимодальна мережа та системи управління рухом є з'єднуючим елементом всієї транспортної мережі для оптимізації мобільності як пасажирів, так і вантажів «від дверей до дверей». Мультимодальні перевезення активно пропагуються та розвиваються у всьому світі, оскільки спрямована на полегшення міжнародного руху транспорту, що передбачає інтеграцію морського, портового та внутрішнього транспорту торговельних партнерів. Попри те, що Україна має низький рівень розвитку транспортно-логістичної інфраструктури, щоб забезпечувати належний обсяг мультимодальних перевезень, все ж таки у 2021 р. було підтримано проект Закону України «Про мультимодальні перевезення». Його імплементація та супутні заходи сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності і виходу української продукції на світовий ринок.

Мультимодальне сполучення охоплює окремі види транспорту, а також інтермодальні сполучення. Таким чином, це тягне за собою мережу зв'язків (наприклад, автомобільні дороги, залізниці та транспортні шляхи) і вузлів (об'єктів, таких як морські порти та аеропорти). Цілісний погляд на транспорт, у якому окремі види транспорту працюють разом або в межах своїх власних ніш, є корисним способом зрозуміти концепцію інтермодалізму [3].

Основний вплив, який чинить впровадження тематики мультимодальних та стійких транспортних систем для пасажирів та вантажів у цьому напрямку, є наступним:

– модернізована, стійка та цифрова інфраструктура для чистої, доступної, підключеної й автоматизованої мультимодальної мобільності;

– зменшення зовнішніх витрат (наприклад, затори, пробки, викиди, забруднення повітря та шуму, зіткнення на дорогах) міського, приміського (регіонального) та міжміського вантажного транспорту, а також оптимізована ефективність і стійкість мережі в масштабі всієї системи;

– збільшення місцевого та регіонального потенціалу для управління та впровадження інновацій у міській мобільності та логістиці.

Ефективна мультимодальна транспортна діяльність сприяє глобальній торгівлі та глобальним ланцюгам поставок. Спираючись на два або більше види транспорту, мультимодальні перевезення можуть істотно підвищити ефективність транспортування та знизити витрати для всієї транспортної служби організації інтеграції процесу. Мультимодальні поставки можуть:

- підвищити ефективність перевезень на 30%;
- зменшити пошкодження вантажів на 10%;
- знизити транспортні витрати на 20%;
- зменшити затори більш ніж на 50%;
- економити енергію та скорочувати викиди більш ніж на 30% [3].

Транспортна політика ЄС спрямована на форму мобільності, яка є стійкою, енергоефективною та бережливою до навколишнього середовища. Ці цілі можна досягти за допомогою мультимодального транспорту, який оптимально поєднує різні види перевезень, використовуючи переваги кожного та мінімізуючи їх слабкі сторони. Тому Європейська комісія проводить політику мультимодальності, забезпечуючи кращу інтеграцію видів транспорту та встановлюючи сумісність на всіх рівнях транспортної системи [6].

Негативні наслідки використання транспорту (забруднення навколишнього природного середовища, зміна клімату, шуми, затори та аварії) створюють проблеми для економіки, здоров'я та добробуту європейських громадян. Обсяги вантажоперевезень зростають, і, зокрема, прогнозується, що автомобільні вантажні перевезення зростуть приблизно на 40% до 2030 року і більше ніж на 80% до 2050 року. Тому транспортна політика ЄС спрямована на скорочення обсягів використання автомобільного транспорту на менш забруднюючий та більш енергоефективний вид. Наступні ефекти також підтримують поширення мультимодальних рішень.

1. Інтернаціоналізація зовнішніх витрат на всіх видах транспорту. Соціальні та екологічні витрати на транспорт повинні оплачуватися відповідно до принципу «забруднювач – платить».

2. Цільові інвестиції у розвиток інфраструктури мають бути спрямовані на покращення взаємозв'язків між єдиними модальними мережами.

3. Ефективне використання інформації (щодо трафіку, потужностей, наявності відповідної інфраструктури, розташування вантажів і транспортних засобів).

4. Пряма підтримка інтермодальних перевезень, як це передбачено Директивою про комбіновані перевезення (Директива Ради 92/106/ЕЕС), яка спрямована на підвищення конкурентоспроможності комбінованих перевезень (визначених як інтермодальні перевезення з суворо обмеженою ділянкою дороги). ЄС також надає фінансову підтримку мультимодальним та інтермодальним перевезенням.

5. Комбіновані перевезення пропагуються в межах Європейського Союзу за допомогою Директиви про комбіновані перевезення (Директива Ради 92/106/ЕЕС). Директива спрямована на розвиток комбінованих перевезень шляхом скасування процедур дозволу та кількісних обмежень для комбінованих перевезень, роз'яснює незастосування обмежень на каботажний автомобільний транспорт на ділянках доріг, а також надає фінансову підтримку за допомогою фіскальних стимулів для деяких видів комбінованих перевезень. Для того, щоб відповідати положенням Директиви про перевезення вантажів, переміщення вантажів має відповідати низці певних вимог, критеріїв щодо типу одиниць навантаження та відстаней [7].

Директива підтримується й іншими політиками ЄС, такими як Директива про ваги та розміри (Директива (ЄС) 2015/719 про внесення змін до Директиви Ради 96/53/ЕС, яка передбачає, що держави-члени дозволяють переміщення більш важких одиниць інтермодального вантажу автомобільним транспортом, якщо вони використовуються в комбінованих перевезеннях. Крім того, ЄС також надає фінансову підтримку проектам, що стосуються комбінованих перевезень [7].

Аналіз технологій комбінованих перевезень в ЄС підтверджує пріоритетність використання комбінованої системи «залізниця-автомобіль» на довші відстані. Частка перевезень на більш ніж 900 км зберігала свої позиції з 2013 р. по 2019 р. Найбільш активними країнами-учасницями такого способу перевезень є Німеччина, Швейцарія, Австрія та Франція. Основний «постачальник» послуг комбінованих перевезень в Україні – Укрзалізниця, яка має певний досвід у забезпеченні та формуванні контейнерних поїздів. Перші кроки було зроблені у 1990-х роках [8]. Подальший розвиток цього процесу не став стрімким та розгалуженим, крім того, його порушив військовий конфлікт на сході України. Також, Україна є проблемною зоною для контейнерних перевезень через відсутність належної інфраструктури. В Україні контейнеризація становить всього 0,5%, тоді як в Білорусі – 15%, а в країнах ЄС – 45%.

Для забезпечення того, щоб транспортні ланцюги задовольняли потреби користувачів, необхідні ефективні логістичні послуги. Європейська комісія працює разом із зацікавленими сторонами, щоб підтримати створення сприятливої бази для логістичних послуг в ЄС. Транспортна політика ЄС спрямована на форму мобільності, яка є стійкою, енергоефективною та бережливою до навколишнього природного середовища. Ці цілі можна досягти за допомогою мультимодального транспорту, який оптимально поєднує різні види транспорту, використовуючи переваги кожного та мінімізуючи слабкі сторони. Тому Європейська комісія проводить політику мультимодальності, забезпечуючи кращу інтеграцію видів транспорту та встановлюючи сумісність на всіх рівнях транспортної системи [7].

Коли будеться нова транспортна інфраструктура, компанії користуються перевагами, коригуючи свої логістичні процеси та ланцюги поставок. Вони змінюють поведінку закупівель і операцій у короткостроковому періоді, тоді як у довгостроковій перспективі - здійснюють заміну вхідних даних і переналаштовують виробничі процеси, щоб скористатися перевагами вдосконалень транспортної системи, покращуючи тим самим обслуговування та знижуючи витрати.

Можливість скорочення операційних витрат компанії виникає за рахунок зниження витрат на постачання, скорочення витрат на парк, складування та запаси, покращеної видимості за час транзиту. Вплив на всю економіку охоплює ефекти від переваг транспортування та ланцюга поставок. Розширення транспортної мережі в результаті мультимодального зв'язку забезпечує кращі зв'язки з поставками, входами та кінцевими товарами, покращуючи ефективність глобального ланцюга поставок у виробництві.

Уніфікація, включаючи контейнеризацію та палетизацію, спрямована на скорочення часу та витрат на обробку та перевезення вантажу, оскільки зменшує проміжне завантаження або розвантаження вантажу. Це перший крок до досягнення економічної та ефективної передачі або переміщення вантажу. Однак цього недостатньо для вирішення сучасних бізнес-задач, оскільки це сегментний підхід у контексті використання більш ніж одного виду транспорту.

Сучасний ланцюг поставок потребує ефективної транспортної системи, яка здатна інтегрувати всі сторони ланцюга поставок – від приміщень вантажовідправника до приміщень вантажоодержувача. Для досягнення такої системи необхідно внести зміни у складові міжнародного мультимодального транспорту, що включає морський транспорт. Оскільки мультимодальна транспортна система передбачає модальне перевезення, обробка або передача вантажу з одного виду на

інший залишається вирішальним питанням для забезпечення низької вартості, швидкого та надійного обслуговування [5].

Покращена логістика та ланцюги поставок можуть відкрити доступ до раніше недоступних районів, а також зв'язати ключові економічні центри регіону з національними ринками. Вигоди для всієї економіки можуть включати розширення торгівлі та більші прямі іноземні інвестиції. Покращення транспорту та логістики мають вирішальне значення для торгових потоків та конкурентоспроможності національної економіки.

Для виробників більш ефективне транспортне сполучення означає, що фабрики можуть скористатися перевагами дешевшої землі та робочої сили у внутрішніх районах країни. Міжнародні компанії визначають, що всередині країни з'являються кластери взаємодоповнюючих компаній, до яких вони можуть залучитися.

Ефективність транспортного засобу базується на багатьох факторах, які безпосередньо пов'язані з транспортними витратами, часом транзиту та відстанню. Деякі фактори (характер вантажу, щільність вантажу, ризик пошкодження та викрадення, безпека, простота вантажу, вимоги до упаковки) не входять до моделі вартості мультимодального транспортування. Основною метою перевезень є забезпечення вантажовідправників зручністю, швидкістю, безпекою та економічною ефективністю в міжнародних перевезеннях. Високоєфективний вибір комбінацій перевезень може привести до високого задоволення вантажовідправника. Ризики – це невизначеність, спричинена відсутністю передбачуваності під час загального етапу планування та невизначеністю результатів або наслідків з огляду на попереднє рішення.

Прийняті рішення можуть безпосередньо вплинути на якість транспортних результатів. Вибір маршруту – це критичне завдання, коли особа, яка керує, приймає рішення щодо перевезення. За винятком вибору маршруту, вибраний режим транспортування може визначати якість результату. Оскільки кожен вид транспорту має свої технологічні та економічні обмеження, менеджер повинен повністю розглянути застосований вид транспорту кожного сегмента, умови руху, транспортні характеристики та вимоги вантажовідправника.

Якщо транспортна інфраструктура слабка, а портам та терміналам не вистачає мультимодального доступу та інших засобів, то переміщення вантажів і перевезення вантажів призведе до збільшення транзитного часу, транспортних витрат, втрат або пошкоджень, а також до підвищення невизначеності та ненадійності. Якщо митні процедури не зможуть охопити контейнери, то потік товарів буде ускладнений, що вимагатиме більше часу та витрат. З іншого боку,

якщо трапляються часті випадки податкового шахрайства чи іншої поганої ділової практики, то буде посилено митний огляд [5].

Для розвитку транспортної інфраструктури, необхідної для забезпечення спроможності реалізації мультимодальних перевезень в Україні у січні 2020 р. зареєстрована «Українська інтермодальна компанія (UIC)» (дочірнє підприємство Німецької логістичної та транспортної компанії HHLA International GmbH), яка надаватиме послуги поки що лише у сегменті «експедитори та контейнерні лінії». Водночас це є істотним кроком щодо підвищення транзитної здатності України [8].

Важливим фактом сучасного міжнародного бізнесу є види конкуренції від «компанія проти компанії» до «ланцюг постачання проти ланцюга постачання». Якщо компанії ланцюга поставок не інтегровані, їх продукція та послуги не можуть бути конкурентоспроможними, таким чином, можлива втрата бізнесу на світовому ринку. Відсутність інформації, відсутність доступу та невикористання певних інформаційних технологій також може бути бар'єром для досягнення конкурентоспроможності на ринку. Доступ і використання інформаційних технологій впливає не тільки на ефективність міжнародної торгівлі, але й на транспортні та логістичні послуги [5].

Транспортний план не передбачає абсолютної безпеки вантажу під час перевезення. Деякі події можуть спричинити втрату товарів, що встановлює необхідність оцінювання ймовірності настання такої події. Однак більшість логістичних підприємств не мають стандартизованої системи оцінки і мають лише страхування для покриття збитків, спричинених подіями невизначеності. Для вирішення цієї проблеми використовується індекс довіри для кількісної оцінки невизначеності по кожному виду транспорту, перевезення та інших вузлових видів діяльності.

Висновки. Міжнародна логістика зосереджена на управлінні імпортною та експортною діяльністю, обмін в межах якої організовується транскордонним транспортом із застосуванням логістичних методів, надаючи зацікавленим сторонам оптимізовані рішення для обміну товарами між різними країнами. У даному дослідженні було визначено основні ролі мультимодальних перевезень у транспортній системі як інструмента ефективної міжнародної логістики. У світлі вищевикладеного виявлено, що цей вид перевезень має низку переваг, серед яких: можливість забезпечити доставку «від дверей до дверей», спрощення транспортування та організації матеріального потоку, зниження витрат, спрощена обробка вантажів та можливість вибору ненапружених маршрутів перевезення. Щодо сучасних тенденцій мультимодальних перевезень у світі, то тут можна відзначити переважання контейнерних

перевезень та екологічно орієнтовані стратегії та цінності, які ведуть до створення стійкого та відповідального для суспільства ланцюга поставок.

На жаль, Україна в цьому процесі знаходиться на початковому етапі реалізації та має докласти значних зусиль для затвердження себе як справжньої транзитної території.

© Кузнєцова К.О., Ченуша О.С., Петренко Д.О., 2022

ЛІТЕРАТУРА

1. Wei, W.; Chang, J.S. (2019), Integrated Algal Biorefineries from Process Systems Engineering Aspects: A Review. *Bioresour. Technol.* Vol. 291. URL: <https://doi.org/10.1016/j.biortech.2019.121939>

2. Beresford, A., Pettit, S. and Liu, Y. (2011), Multimodal supply chains: iron ore from Australia to China. *Supply Chain Management*, Vol. 16 No. 1, pp. 32-42. URL: <https://doi.org/10.1108/13598541111103485>

3. SteadieSeifi, M.; Dellaert, N.P.; Nuijten, W.; Van Woensel, T.; Raoufi, R. (2014), Multimodal Freight Transportation Planning: A Literature Review. *Eur. J. Oper. Res.* 233, 1–15. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2013.06.055>

4. Horizon Europe - Cluster 5 - Destination 6: Safe, Resilient Transport and Smart Mobility services for passengers and goods. 2020. URL: [https://www.euro-access.eu/programm/horizon europe - cluster 5 - destination 6 safe resilient transport and smart mobility services for pass engers and goods](https://www.euro-access.eu/programm/horizon%20europe%20-%20cluster%205%20-%20destination%206%20safe%20resilient%20transport%20and%20smart%20mobility%20services%20for%20passengers%20and%20goods)

5. Md Zahurul Islam, D.; Dinwoodie, J.; Roe, M. (2006), Promoting Development through Multimodal Freight Transport in Bangladesh. September 2006. Transport Reviews 26 (5): pp. 571-591. URL: <https://doi.org/10.1080/01441640600576902>

6. Logistics and multimodal transport. Mobility and Transport. European Commission. URL: https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/logistics-and-multimodal-transport_en

7. Multimodal and combined transport. Mobility and Transport. European Commission. URL: https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/logistics-and-multimodal-transport/multimodal-and-combined-transport_en

8. Рикованова І. С. Контрейлерні перевезення: європейський досвід та проблеми і перспективи розвитку в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 32, 2020. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/32_2020ua/14.pdf

REFERENCES

1. Wei, W.; Chang, J.S. (2019), Integrated Algal Biorefineries from Process Systems Engineering Aspects: A Review. *Bioresour. Technol.* Vol. 291. URL: <https://doi.org/10.1016/j.biortech.2019.121939> (Accessed 10 December 2021).
2. Beresford, A., Pettit, S. and Liu, Y. (2011), Multimodal supply chains: iron ore from Australia to China. *Supply Chain Management*, Vol. 16 No. 1, pp. 32-42. URL: <https://doi.org/10.1108/135985411111103485> (Accessed 10 December 2021).
3. SteadieSeifi, M.; Dellaert, N.P.; Nuijten, W.; Van Woensel, T.; Raoufi, R. (2014), Multimodal Freight Transportation Planning: A *Literature Review*. *Eur. J. Oper. Res.* 233, 1–15. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2013.06.055> (Accessed 10 December 2021).
4. Horizon Europe - Cluster 5 - Destination 6: Safe, Resilient Transport and Smart Mobility services for passengers and goods. 2020. URL: https://www.euro-access.eu/programm/horizon_europe_-_cluster_5_-_destination_6_safe_resilient_transport_and_smart_mobility_services_for_passengers_and_goods (Accessed 10 December 2021).
5. Md Zahurul Islam, D.; Dinwoodie, J.; Roe, M. (2006), Promoting Development through Multimodal Freight Transport in Bangladesh. September 2006. Transport Reviews 26 (5): pp. 571-591. URL: <https://doi.org/10.1080/01441640600576902> (Accessed 10 December 2021).
6. Logistics and multimodal transport. Mobility and Transport. European Commission. URL: https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/logistics-and-multimodal-transport_en (Accessed 10 December 2021).
7. Multimodal and combined transport. Mobility and Transport. European Commission. URL: https://transport.ec.europa.eu/transport-themes/logistics-and-multimodal-transport/multimodal-and-combined-transport_en (Accessed 10 December 2021).
8. Rykovanova, I. S. (2020), “Kontreilerni perevezennia: yevropeiskyi dosvid ta problemy i perspektyvy rozvytku v Ukraini”. [Trailer transportation: European experience and problems and prospects for development in Ukraine]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. #32, 2020. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/32_2020ua/14.pdf (Accessed 10 December 2021).

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 20.04.2022

УДК 331.582:63

<https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-7>

Володимир Вікторович ЛАГОДІЄНКО

Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: 0000-0001-9768-5488

Олександр Вікторович ДЕМЧЕНКО

ТОВ «Грін Тек Трейд»

ORCID ID: 0000-0002-0796-7164

Аліна Миколаївна ДЕМЧЕНКО

Харківський національний технічний університетт

сільського господарства імені Петра Василенка

ORCID ID: 0000-0001-6947-7024

УМОВИ ТА ФАКТОРИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Головною умовою зайнятості населення, яке проживає на певній території є рівень розвитку суспільного виробництва в цілому та за окремими сферами й галузями. Це пояснюється природою суспільного виробництва, яке можливе лише при умові взаємодії живої та уречевленої праці, тобто комбінуванні різних варіантів поєднання факторів виробництва.

Метою цієї статті є дослідження умов та факторів формування зайнятості населення сільських територій Одеської області, обґрунтовано тенденції її розвитку.

Важливою умовою зайнятості жителів сільських територій Одеської області є наявність у них повної вищої, професійно-технічної, неповної вищої та базової вищої освіти. Найвищий рівень зайнятості спостерігається у віковій групі 35-49р. Найвища зайнятість спостерігається серед тих хто має диплом про повну вищу освіту (85%), на другому місці – випускники коледжів (79,2%), на третьому – випускники професійно-технічних училищ. Власники дипломів про вищу освіту (повна та базова) забезпечують функціонування об'єктів соціальної інфраструктури села – школи, дитячі садки, дільничні лікарні та фельдшерсько-акушерські пункти тощо, а також є керівниками місцевих підприємств. Натомість випускники коледжів та професійно-технічних училищ працюють по найму робітничих спеціальностей – електрики, механіки, будівельники, водії, механізатори тощо, та у торгівельній мережі.

Успіх розвитку сільської території Одеської області, рівень зайнятості та життя тих, хто проживає на ній, залежить не лише від кількісних параметрів розвитку локального виробництва, аграрного і не аграрного, соціальної інфраструктури тощо. Вирішальне значення має якість управлінських кадрів відповідних ОТГ, згуртованість, організованість та

рішучість їх жителів, уміння вести складний діалог в контурі «сільська громада – представники місцевого бізнесу – районна влада».

Ключові слова: сільські території, економічний розвиток, ОТГ, сільські аграрні райони, зайнятість населення.

Volodymyr LAGODIENKO

Odesa National University of Technology

Oleksandr DEMCHENKO

Director of Green Tech Trade LLC

Alina DEMCHENKO

Kharkiv Petro Vasylenko National
Technical University of Agriculture

CONDITIONS AND FACTORS OF EMPLOYMENT OF THE POPULATION OF RURAL TERRITORIES OF ODESSA REGION

The main condition for employment of the population living in a certain area is the level of development of social production in general and in individual areas and industries. This is due to the nature of social production, which is possible only if the interaction of living and tangible labor, combining different options for combining factors of production.

The purpose of this article is to research of conditions and factors of formation of employment of the population of rural territories of Odessa region, the tendencies of its development are substantiated.

An important condition for employment of residents of rural areas of Odessa region is the presence of complete higher, vocational, incomplete higher and basic higher education. The highest level of employment is observed in the age group 35-49. The highest employment is observed among those who have a diploma of complete higher education (85%), in second place - college graduates (79.2%), in third place - graduates of vocational schools. Holders of diplomas of higher education (full and basic) ensure the functioning of social infrastructure of the village - schools, kindergartens (nurseries), district hospitals and medical and obstetric centers, etc., and are the heads of local enterprises. Instead, graduates of colleges and vocational schools work in the employment of workers - electricians, mechanics, builders, drivers, mechanics, etc., and in the retail network.

The success of the development of the rural area of Odessa region, the level of employment and living of those who live in it depends not only on the quantitative parameters of the development of local production, agricultural and non-agricultural, social infrastructure and more. Crucial is the quality of management staff of the respective OTGs, cohesion, organization and determination of their residents, the ability to conduct a complex dialogue in the contour "rural community - local business representatives - district authorities."

Key words: rural areas, economic development, OTG, rural agricultural areas, employment.

JEL Classification: D19, D24, J21

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. У сільській місцевості Одеської області скорочується зайнятість в усіх вікових групах. Найбільші зміни у зайнятості відбулися у двох вікових групах – 15-24 і 60-70 років. Головні причини: зменшення виробництва у трудомістких тваринницькій галузі, овочівництві, садівництві та виноградарстві; тіньова зайнятість; отримання доходів достатніх для проживання без участі у процесі суспільного виробництва; небажання працювати в сільській місцевості через низький рівень заробітної плати, що спонукає до трудової міграції в місто або за кордон.

Однією із головних причин скорочення зайнятості на сільських територіях країни в цілому і в Одеській області зокрема є низький рівень оплати праці в сільському господарстві. Розмір середньомісячної заробітної плати в 2020р. у сільському господарстві Одеської області становив лише 56,8% від середньомісячної зарплати в цілому по країні і 67,7% від середньомісячної зарплати в сільському господарстві України. При цьому середньорічний темп приросту заробітної плати аграріїв Одещини – нижчий, ніж аналогічний показник для сільського господарства в цілому.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження умов та факторів формування зайнятості населення сільських територій Одеської області, обґрунтовано тенденції її розвитку. Для досягнення визначеної мети та відповідно до логіки наукового дослідження були поставлені завдання: проаналізувати рівень та структуру зайнятості на сільських територіях, дослідити зв'язок між обсягами виробництва та рівнем зайнятості в регіоні, проаналізувати рівень неформальної зайнятості населення та зробити прогноз чисельності жителів сільських територій Одеської області.

Методика досліджень Методологічною та теоретичною основами дослідження є економічна теорія, наукові роботи вітчизняних вчених із проблем дослідження соціально-економічного розвитку сільських територій. У процесі дослідження використовувалися такі методи: монографічний, наукової абстракції, спостереження, рядів динаміки, середніх величин, індукції та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження В економічній теорії найпростішою моделлю суспільного виробництва є виробнича функція, яку в графічному вигляді представляють як «криву виробничих можливостей». Множина варіантів обсягів виробництва обмежується відрізком CO з лівої сторони, відрізком OD знизу та кривою CD праворуч. Усі точки, що знаходяться нижче кривої CD означають обсяги суспільного виробництва за умов неповної зайнятості. Натомість усі

точки, що знаходяться на кривій *CD* означають обсяги суспільного виробництва за умов повної зайнятості – повної зайнятості головних факторів виробництва - праці (*L*) та капіталу (*K*).

В аналітичному вигляді виробничу функцію можна представити у вигляді виробничої функції Леонтьєва (1) або Коба-Дугласа (2):

$$Y = f(K, L) \quad (1)$$

$$Y = f(K^\alpha, L^{\alpha-1}) \quad (2)$$

де: *Y* – обсяги виробництва;

K – розмір капітальних ресурсів;

L – розмір трудових ресурсів;

α – частка внеску капітальних ресурсів у виробництво суспільного продукту;

$\alpha-1$ – частка внеску трудових ресурсів у виробництво суспільного продукту.

Не зважаючи на різні підходи до обґрунтування виробничої функції, незмінним є одне – людська праця належить до ключових незамінних факторів виробництва.

За даними додатку В ми розрахували частку зайнятих в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві, рибицтві у загальній структурі зайнятого населення Одеської області (табл. 1).

Таблиця 1

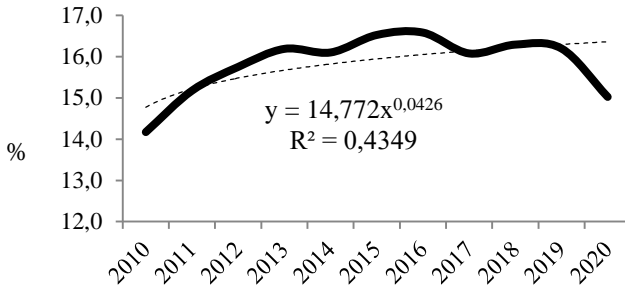
Абсолютні значення та частка зайнятих в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві, рибицтві у загальній структурі зайнятого населення Одеської області*

Рік	Усього, тис. осіб	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство; рибальство, рибицтво, тис. осіб	Частка сільського господарства, мисливства, лісового господарства, рибальства, рибицтва у загальній структурі зайнятості, %
2010	1044,5	148	14,2
2011	1048,5	159,1	15,2
2012	1060,4	167	15,7
2013	1064,5	172,3	16,2
2014	1009,4	162,5	16,1
2015	1016,2	167,9	16,5
2016	1000,6	165,9	16,6
2017	986,6	158,6	16,1
2018	1001,9	163,2	16,3
2019	1020,1	165,2	16,2
2020	991,2	148,9	15,0

*розраховано автором за даними [1-11]

Як бачимо, ключова сфера виробництва сільських територій Одеської області - сільське господарство, мисливство, лісове господарство; рибальство, рибицтво, відіграє важливу роль у формуванні зайнятості усього регіону.

З'ясуємо характер динаміки фактичних значень частки сільського господарства, мисливства, лісового господарства, рибальства, рибництва у загальній структурі зайнятості (рис. 1).

Рис. 1. Вирівнювання динамічного ряду «частка сільського господарства, мисливства, лісового господарства, рибальства, рибництва у загальній структурі зайнятості Одеської області, %»*

*побудовано автором за даними [1-11]

Отже, динаміка фактичних значень частки сільського господарства, мисливства, лісового господарства, рибальства, рибництва у загальній структурі зайнятості демонструє стійку зростаючу тенденцію – $r = 0,659$.

Наступним кроком дослідження є встановлення зв'язку між обсягами виробництва та зайнятістю в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибному господарстві Одеської області. Для цього побудуємо відповідні графіки (рис. 2).

Рис. 2. Графічний аналіз зв'язку між обсягами виробництва та зайнятістю в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибному господарстві Одеської області*

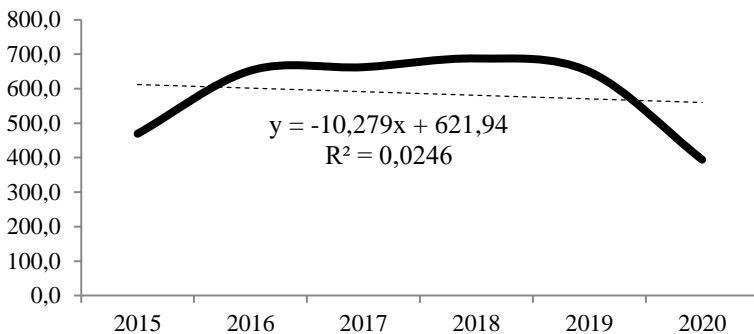
*побудовано автором за даними [1-12]

На представленому рисунку до певної міри простежується досліджуваний зв'язок, однак внаслідок двох екстерналій в динамічному ряді «індекси сільськогосподарської продукції в усіх категоріях виробників Одеської області» - min в 2012р. та max в 2013р., стверджувати про достатній, для відповідного висновку, рівень зв'язку не можна. Тому графічний аналіз доповнимо кореляційно-регресійним. Отже, для з'ясування тісноти зв'язку між функцією «зайнятість у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибному господарстві» та фактором «індекс сільськогосподарської продукції в усіх категоріях виробників Одеської області», був проведений кореляційно-регресійний аналіз.

Як бачимо, рівень зв'язку низький – $r = 0,435$. Однак такий висновок суперечить економічній логіці – збільшення обсягів виробництва супроводжується зростанням зайнятості, при умові, що продуктивність праці не зростає. Дослідження доводить (рис. 3), що продуктивність праці в сільському господарстві Одеської області має нестабільну динаміку із слабким спадним трендом ($r = 0,157$).

На нашу думку досліджуваний зв'язок існує, однак його не вдається встановити внаслідок дії суб'єктивних факторів. Насамперед неформальної зайнятості в сільському господарстві регіону.

Рис. 3. Продуктивність праці в підприємствах, які здійснювали сільськогосподарську діяльність в Одеській області, на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у постійних цінах 2016 року; тисяч гривень*

*побудовано автором за даними [13, 14]

Неформальна зайнятість охоплює неформальні робочі місця на підприємствах як формального, так і неформального секторів. ерівні принципи щодо статистичного визначення неформальної зайнятості були

прийняті на 17-й Міжнародній конференції статистиків праці у 2003р. З урахуванням положень цього документа, а також відповідно до Методологічних положень щодо визначення неформальної зайнятості населення, затверджених наказом Держстату від 23.01.2013 № 16, до неформально зайнятих належать такі категорії зайнятого населення:

- зайняті на підприємствах неформального сектору (незарєєстровані самозайняті, роботодавці та їх наймані працівники, безкоштовно працюючі члени сім'ї тощо);
- безкоштовно працюючі члени сім'ї на підприємствах формального сектору;
- наймані працівники, які працюють на неформальних робочих місцях формального сектору (особи, які працювали за усною домовленістю або не мали будь-яких соціальних гарантій, зокрема: за них не сплачувався єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; не мали щорічної відпустки; оплачуваного лікарняного) [13].

Державна служба статистики України на рівні окремої області встановлює зайнятість населення у формальному та неформальному секторах за типами робочих місць в цілому без розподілу за видами економічної діяльності. Тому ми можемо лише припускати, на основі загальної статистики охоплення тіньовою економікою різних сфер виробництва [9, 15], що неформальна зайнятість притаманна сфері сільськогосподарського виробництва. А враховуючи й непрямі докази – відсутність щільного зв'язку між обсягами виробництва та зайнятістю в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибному господарстві Одеської області, ми наважуємося стверджувати, що сільське господарство є одним із лідерів неформальної зайнятості в регіоні (табл. 2).

Таблиця 2

Неформальна зайнятість населення Одеської області, тис. осіб*

Показник	Рік						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Неформальна зайнятість на підприємствах формального сектору	187,3	200,9	102,4	118,5	114,9	151,7	163,5
Неформальна зайнятість на підприємствах неформального сектору	117,1	111,3	82,7	92,3	96,4	92,5	90,9
Разом	304,4	312,2	185,1	210,8	211,3	244,2	254,4
У % до загальної кількості зайнятих	30,2	30,7	18,5	21,4	21,1	23,9	25,7

*розраховано автором за даними [3-9]

Як бачимо (табл. 2), в Одеській області, починаючи з 2016р. зростають абсолютні та відносні показники тіньової зайнятості населення. Варто відмітити, що Одещина є одним із лідерів країни за обсягами тіньової зайнятості. Так, в 2020р. середнє значення частки неформальних зайнятих в структурі зайнятих по країні склало 25,1%, в Одеській області – 25,7%.

Важливим аспектом дослідження умов та факторів зайнятості населення сільських територій є вивчення зайнятості в розрізі вікових груп. На жаль у вільному доступі немає таких даних для окремої території (області). Вони представлені лише на загальнонаціональному рівні. Тому ми змушені припустити, що тенденції у зайнятості сільського населення в розрізі вікових груп на рівні Одеської області ідентичні аналогічним тенденціям на загальнонаціональному рівні (табл. 3).

Таблиця 3

Рівень зайнятості населення за віковими групами в сільській місцевості України, у відсотках до населення відповідної вікової групи

Рік	За віковими групами (років)						
	15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70
2010	42,3	71	74,4	77,1	79,4	67,1	41,3
2012	40,3	72,5	75,5	78,3	79,5	66,4	39,8
2013	39,3	71,8	74,6	78,7	79,8	69,3	41,3
2014	31,8	65,2	69,8	75,4	76,6	61,2	22,9
2015	32,7	66,3	68,6	75,7	75,7	60,9	17,5
2016	32,1	66,3	68,5	74,5	75,5	60,9	17,5
2017	32	66,2	69,8	73,3	74,9	60,4	16,4
2018	32	68,5	71,7	72,7	75,8	62,5	14,4
2019	34	69,4	72	74,5	75,9	65,5	15
2020	28,9	66	71,2	71,5	73,4	65,8	14,4
2020р. до 2010р., ± в.п.	-13,4	-5	-3,2	-5,6	-6	-1,3	-26,9

*розраховано автором за даними [1-9]

Зайнятими вважають осіб у віці 15 років і старше (до 2019р. – 15-70 років), які:

1) працювали впродовж обстежуваного тижня хоча б одну годину за наймом за винагороду в грошовому чи натуральному вираженні, індивідуально (самостійно), у окремих громадян або на власному (сімейному) підприємстві; працювали безкоштовно на підприємстві, у власній справі, що належить будь-кому з членів домогосподарства, або в особистому селянському господарстві з метою реалізації продукції, виробленої внаслідок цієї діяльності;

2) були тимчасово відсутні на роботі, тобто формально мали робоче місце, власне підприємство (справу), але не працювали впродовж обстежуваного періоду з певних причин [13].

Насамперед відмітимо, що у сільській місцевості скорочується зайнятість в усіх вікових групах (табл. 3). Найбільші зміни у зайнятості відбулися у двох вікових групах – 15-24 і 60-70 років.

На нашу думку скорочення зайнятості пояснюється такими чинниками:

1) у групі 60-70 років:

- зменшення попиту на робочу силу у сфері сільськогосподарського виробництва у зв'язку із зростанням продуктивності праці внаслідок підвищення рівня механізації

виробничих процесів у рослинництві, зменшення виробництва у трудомістких тваринницькій галузі, овочівництві, садівництві та виноградарстві;

- тіньова зайнятість;

- отримання доходів достатніх для проживання без участі у процесі суспільного виробництва за рахунок: пенсії, земельної ренти, підсобного господарства, матеріальної допомоги збоку родичів, матеріальної допомоги збоку держави (житлові субсидії);

2) у групі 15-24 років:

- небажання працювати в сільській місцевості через низький рівень заробітної плати, що спонукає до трудової міграції в місто або за кордон;

- зменшення попиту на робочу силу у сфері сільськогосподарського виробництва у зв'язку із зростанням продуктивності праці внаслідок підвищення рівня механізації виробничих процесів у рослинництві, зменшення виробництва у трудомістких тваринницькій галузі, овочівництві, садівництві та виноградарстві;

- тіньова зайнятість.

У представленій таблиці найбільш продуктивною є об'єднана вікова група 25-39 років. Впродовж останніх 10 років зайнятість сільського населення у цій групі скоротилася на 13,8 в.п. Головними причинами цього є ті ж самі чинники, що й для вікової групи 15-24 років.

Статистичний аналіз реальної ситуації на ринку праці сільських територій значно ускладнюється через поширення тіньової зайнятості. Це означає, що деяка частина сільських жителів, зайнята неформально на підприємствах нормального сектору та зайнята неформально на підприємствах неформального сектору (табл. 2). Особливу складність представляє собою облік самозайнятих в особистому селянському господарстві з метою реалізації продукції, виробленої внаслідок цієї діяльності.

Однією із головних причин скорочення зайнятості на сільських територіях країни в цілому і в Одеській області зокрема є низький рівень оплати праці в сільському господарстві, яке досі залишається ключовою сферою працевлаштування сільських жителів.

Як бачимо, розмір середньомісячної заробітної плати в 2020р. у сільському господарстві Одеської області становив лише 56,8% від середньомісячної зарплати в цілому по країні і 67,7% від середньомісячної зарплати в сільському господарстві України.

При цьому середньорічний темп приросту заробітної плати аграріїв Одещини – нижчий, ніж аналогічний показник для сільського господарства в цілому. В результаті маємо найсильніший

демотивуючий чинник, що зменшує зайнятість населення сільських територій Одеської області.

Наступним фактором, що впливає, передусім, на бажання проживати в сільській місцевості і працювати за наймом, є рівень розвитку соціальної інфраструктури сільської території..

Використання води в Одеській області зростає. Однак, лише половина жителів сільських територій Одеської області мають доступ до автоматизованого водопостачання (централізований або індивідуальний водопровід). Централізоване водопостачання відсутнє в 998 селах Одещини [16]. Це 75,4% усіх сільських населених пунктів області. Забезпеченість гарячим водопостачанням жителів сільських територій Одещини – втричі нижче, ніж жителів міст.

Майже половина сільських домогосподарств Одеської області для обігріву приміщення в опалювальний сезон використовують морально застаріле пічне опалення. Його головними недоліками є відносно високі витрати праці для обслуговування (порізка та рубання дров, щоденна очистка печі тощо), значні перепади температури впродовж доби (жарко ввечері і холодно вранці) та неможливість забезпечення рівномірного обігріву усіх житлових приміщень.

Каналізацією володіють трішки більше, ніж третина сільських жителів області. При чому, як бачимо, цей відсоток не зростає. Централізоване водовідведення відсутнє у 19 смт (Бородіно, Березіно, Велика Михайлівка, Великодолинське, Доброслав, Затишшя, Захарівка, Зеленогірське, Цебрикове, Олександрівка, Овідіополь, Нові Біляри, Петорівка, Радісне, Серпневе, Суворово, Саврань, Слобідка, Любашівка) та у 1110 селах Одеської області [16]. Це 93,2 та 97,6% усіх смт і сіл регіону відповідно. Це також означає, що в 2020р. лише 33-36% жителів сільських територій регіону (квартири і житлові будинки) мали доступ до сучасної побутової санітарно-гігієнічної техніки. Решта експлуатують архаїчні примітивні зручності у дворі.

Це дуже критичні показники, адже, згідно з соціологічним опитуванням, відсутність водогону в житлі 93,9% сільських жителів вважають ознакою бідності, відсутність ванної або душової кімнати всередині житла – 92,8%, відсутність туалету зі зливом всередині житла – 91,5% [17].

Говорячи про забезпечення нормальних сучасних зручностей для жителів сільських територій Одеської області, не можна не оминати таку гостру проблему, як доступність прісної води в даному регіоні Причорноморського економічного району. Останній характеризується наростаючим дефіцитом води. Адже наявність достатніх обсягів прісної води є не лише базовою умовою нормальної життєдіяльності

людини, але й ключовою умовою здійснення сільськогосподарської діяльності – 80% використання людиною прісної води припадає на задоволення виробничих потреб в аграрному секторі економіки. У 2019 році загальні показники водопостачання в Одеській області були наступними:

- цілодобове водопостачання – 94,4% населених пунктів та 69,5% населення;

- питоме водоспоживання на 1 людину: у містах – 131,6; у смт – 116,8; у сільських н/п – 104,3 л/добу;

- кількість вуличних колективних установок – 61; відсоток населення, що споживає з них воду - 5 % [16].

Частина сільських територій області не мають постійного доступу до води. Так, впродовж 2019р. подача питної води з систем централізованого водопостачання здійснювалась за графіком у багатьох населених пунктах (табл. 2.19). Привізна питна вода в системі водопостачання області частково або повністю застосовувалась у 56 населених пунктах, зокрема у 1 смт (Суворове) та 55 селах; чисельність населення, що споживало привізну воду, складала - 32,98 тис. осіб. Кількість населення, яке користувалось привізною водою, становило:

- у 11 н/п – від 1000 до 4005 осіб;
- у 6 н/п – від 500 до 1000 осіб;
- у 19 н/п – від 100 до 500 осіб;
- у 9 н/п – від 50 до 100 осіб;
- у 6 н/п – від 10 до 50 осіб;
- у 5 н/п – від 1 до 10 осіб.

Найгірша ситуація була у селах Утконосівка (4005 осіб) та Комишівка (3242 осіб) Ізмайльського району, де привізною водою користувалось все населення цих сіл [16].

Не менш важливими елементами соціальної інфраструктури, що впливають на бажання громадян проживати в сільській місцевості та брати участь в процесі суспільного виробництва, є доступ до відповідних послуг (табл. 4). Як бачимо, жителі сільських територій майже 100%-во (відхилення на рівні статистичної похибки) вважають відсутність перерахованих в таблиці об'єктів соціальної інфраструктури ознаками бідності, натомість такі об'єкти присутні у великих районних центрах та адміністративних центрах областей. Що спричиняє подальшу міграцію сільських жителів у великі міста та скорочення кількості зайнятих на сільських територіях.

Таблиця 4

Рівень поширення ознак бідності та позбавлення (депривацій) щодо розвитку інфраструктури серед осіб, які проживають в сільських

домогосподарствах, у % до загальної кількості населення*

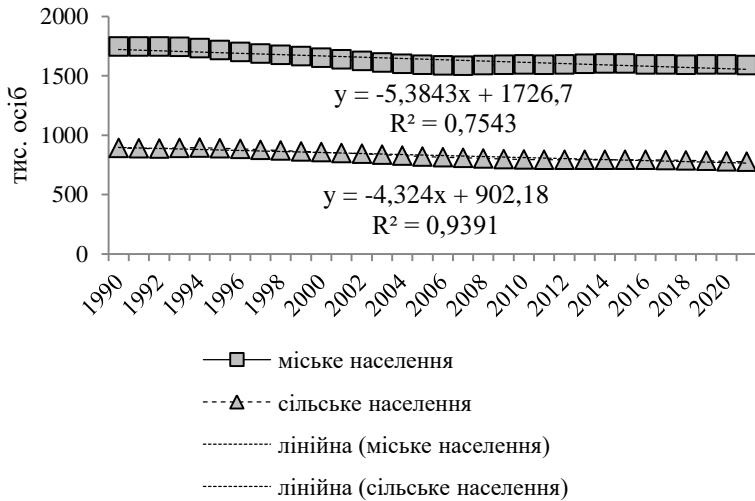
Показник	Особи, які вважали ознаками бідності	Особи, які потерпали від позбавлення
Відсутність поблизу житла об'єктів роздрібно́ї торгівлі	95,1	14,8
Відсутність у населеному пункті закладів, які надають побутові послуги (перукарень, пралень, хімістки, ремонту одягу, взуття та побутової техніки тощо)	95,6	49,9
Відсутність поблизу житла медичної установи (фельдшерсько-акушерського пункту, лікарської амбулаторії, поліклініки), аптеки	98,0	28,3
Незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами екстреної (швидкої) медичної допомоги	97,8	38,9
Відсутність поблизу житла дошкільних закладів (дитячих садків, ясел)	96,8	6,1
Відсутність регулярного шоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом з більш розвинутою інфраструктурою (мережею магазинів, закладів культури, освіти)	96,8	22,7

*побудовано автором за даними [18]

Особливо критичними є такі об'єкти соціальної інфраструктури, як перукарні, хімістки, ремонт одягу, взуття та побутової техніки, пункти екстреної (швидкої) допомоги, медичні установи, аптеки, громадський транспорт.

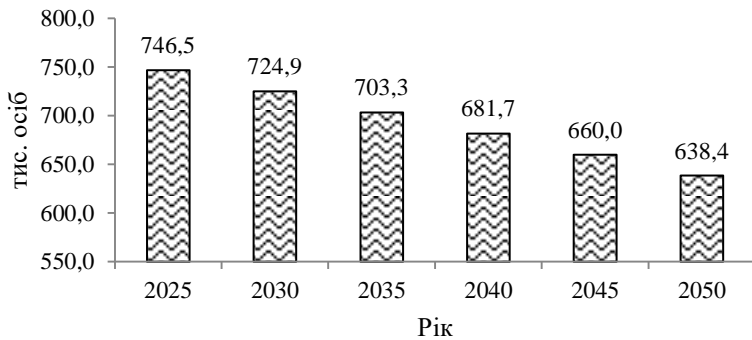
Низький рівень матеріального заохочення (заробітна плата) та незадовільний рівень розвитку соціальної інфраструктури є головними причинами міграції сільського населення в міста і за кордон. Це скорочує кількість зайнятих на сільських територіях і з часом може спричинити дефіцит робочої сили. Насамперед, для суб'єктів господарської діяльності аграрної сфери виробництва. Не є винятком і сільські території Одеської області (рис. 4).

В Одеській області скорочується чисельність і міського, і сільського населення. Однак, середньорічний темп скорочення жителів села майже вдвічі вищий, ніж темп скорочення міських жителів: - 0,45% та -0,29% відповідно. В результаті, за період з 1990 по 2021рр. чисельність міського населення Одеської області скоротилося лише на 8,8%, а сільського населення – на 13% або 116 тис. осіб. Причому темп скорочення має надзвичайно стійку тенденцію – $r = 0,969$. Тому з високою ймовірністю можна прогнозувати подальше скорочення чисельності жителів сільських територій Одещини (рис. 5).

Рис. 4. Вирівнювання динамічних рядів «чисельність міського населення Одеської області» та «чисельність сільського населення Одеської області»*

*побудовано автором за даними [19]

Рис. 5. Прогноз чисельності жителів сільських територій Одеської області, тис. осіб*

*побудовано автором за даними [19]

Важливим фактором рівня зайнятості жителів сільських територій є набуття освіти (табл. 5).

Таблиця 5

Рівень зайнятості населення в сільській місцевості у віці 15-70 років за рівнем освіти, %*

Рік	Повна вища	Базова вища	Неповна вища	Професійно-технічна	Повна загальна середня	Базова, початкова загальна середня або не мають освіти
2000	77,6	73,1	70,8	62,6	43,3	24,8
2010	78,3	64,6	74,3	65,2	47,4	25,2
2019	72	59,1	64,4	64,4	50,3	21,6
2020	69,7	56	61,8	62,1	48,9	19,3
2020р. до 2000р., ±	-7,9	-17,1	-9	-0,5	5,6	-5,5

*розраховано автором за даними [8-10]

Як бачимо, найбільший спад зайнятості фіксується в групі жителів сільських територій з базовою вищою освітою. Це випускники університетів з дипломом ОКР «бакалавр». Другу сходинку в скороченні зайнятості займають жителі сільських територій з неповною вищою освітою. Це випускники коледжів з дипломом ОКР «молодший спеціаліст». Третю сходинку займають жителі сільських територій з повною вищою освітою. Це випускники університетів з дипломом ОКР «спеціаліст» і «магістр».

Найменше скорочення зайнятості фіксується в групі жителів сільських територій – випускників професійно-технічних училищ. А в групі з повною загальною середньою освітою спостерігається навіть зростання зайнятості.

Чи можна відслідкувати закономірності у динаміці аналізованих показників? На нашу думку – можна. Скорочення в групі жителів сільських територій, які закінчили ЗВО та отримали дипломи «молодшого спеціаліста», «бакалавра», «спеціаліста» і «магістра» пояснюється тим, що це здобувачі вищої освіти з відносно високими професійними та кар'єрними амбіціями. Вони здобувають вищу освіту з метою забезпечення високих доходів у сфері найму за отриманою спеціальністю або власного бізнесу. Можливості для цього значно кращі в містах, ніж у сільській місцевості. Як і можливості доступу до отримання сучасних послуг соціально-споживчої та соціально-культурної інфраструктури. Тому жителі сільських територій, які здобули вищу освіту, найшвидше мігрують в міста, пов'язуючи з останніми свою професійну діяльність та облаштування особистого життя. Таку нашу позицію розділяють багато інших дослідників [20, 21].

Незначне скорочення зайнятості жителів сільських територій в освітній групі «професійно-технічна», як і зростання зайнятості в групі «повна загальна середня» можна пов'язувати із низьким рівнем їх соціальних амбіцій, вкоріненими цінностями сільського жителя,

можливостями отримувати достатні для прожиття доходи від ведення власного агробізнесу, найму суб'єктами аграрного чи неаграрного бізнесу, отримання земельної ренти і т. д.

Скорочення зайнятості жителів сільських територій в освітній групі «базова, початкова загальна середня або не мають освіти» може бути пов'язано з такими чинниками:

- девіантна поведінка сформована несприятливим соціальним середовищем: алкоголізм та наркоманія батьків, випускники інтернатів із низькими стартовими соціальними можливостями, обмежене або відсутнє виховання збоку батьків (неповна сім'я, трудові мігранти, відбувають покарання, щільний робочий графік тощо), низька ефективність педагогічної роботи вчителів і т.д.;

- механізація господарських процесів, що зменшує потребу у ручній праці неповнолітніх.

Тобто, індивіди, які належать до цієї групи часто не можуть працювати через відсутність необхідних навичок, не хочуть працювати або потреба у їхній праці зменшується внаслідок механізації господарських процесів.

Важливим є також аналіз рівня зайнятості населення в сільській місцевості за віковими групами та рівнем освіти. Для прикладу ми взяли 2020 рік (табл. 6).

Таблиця 6

Рівень зайнятості населення в сільській місцевості за віковими групами та рівнем освіти у 2020 році, %*

Вікова група	Повна вища	Базова вища	Неповна вища	Професійно-технічна	Повна загальна середня	Базова, початкова загальна середня або не мають освіти
15-34р.	71	51	68,2	70,6	47,1	9
35-49р.	85	75,5	79,2	76	66,8	47
50р. і старше	44,9	49,2	38,6	39,2	29,3	7,4

*розраховано автором за даними [8-10]

Аналіз можна і потрібно проводити в межах окремих вікових груп та в межах окремих рівнів освіти.

У віковій групі 15-34р. серед тих, хто має вищу освіти 71% мають роботу. На другому місці у цій віковій групі здобувачі професійно-технічної освіти – 70,6% із тих сільських жителів, які мають такі освіти працевлаштовані. Замикають трійку лідерів по зайнятості в даній групі випускники коледжів (неповна вища) – 68,2% жителів села, яка володіють дипломами молодшого спеціаліста, мають роботу.

Найвищий рівень зайнятості спостерігається у віковій групі 35-49р. Найвища зайнятість спостерігається серед тих, хто має диплом про повну

вищу освіту (85%), на другому місці – випускники коледжів (79,2%), на третьому – випускники професійно-технічних училищ. На нашу думку власники дипломів про вищу освіту (повна та базова) забезпечують функціонування об'єктів соціальної інфраструктури села – школи, дитячі садки, дільничі лікарні та фельдшерсько-акушерські пункти тощо, а також є керівниками місцевих підприємств. Натомість випускники коледжів та професійно-технічних училищ працюють по найму робітничих спеціальностей – електрики, механіки, будівельники, водії, механізатори і т.д., та у торговельній мережі. Відносно найвищий рівень зайнятості в даній групі пояснюється тим, що здобута освіти, значний трудовий досвід та фізичне здоров'я забезпечують найвищу продуктивність праці порівняно з іншими віковими групами.

Найнижчий рівень зайнятості спостерігається у віковій групі 50р. і старше. Головною причиною цього є те, що представники даної групи – це сільські жителі передпенсійного та пенсійного віку. Поряд із моральним старінням знань, якими вони володіють, населення даної групи має проблеми із здоров'ям, а також доходи у вигляді пенсії та земельної ренти. Усе це в сукупності знижує їх мотивацію до продовження трудової діяльності за наймом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку Успіх розвитку сільської території Одеської області, рівень зайнятості та життя тих, хто проживає на ній, залежить не лише від кількісних параметрів розвитку локального виробництва, аграрного і не аграрного, соціальної інфраструктури тощо.

В межах рівнів освіти найвищу зайнятість забезпечує володіння дипломами випускників університетів, коледжів та професійно-технічних училищ. Гірше із зайнятістю для тих у кого лише атестат про повну загальну середню освіту. І найгірша ситуацію із зайнятістю для тих, хто має базову, початкову загальну середня освіту, або не має освіти взагалі. Що цілком логічно – найвищий шанс отримати роботу має людина, яка володіє корисними знаннями та вміннями (компетентностями). Їх кількість залежить від часу, який потрачений на здобуття освіти (кількість років навчання) та місця здобуття освіти (школа, ліцей, коледж, університет).

Вирішальне значення має якість управлінських кадрів відповідних ОТГ, згуртованість, організованість та рішучість їх жителів, уміння вести складний діалог в контурі «сільська громада – представники місцевого бізнесу – районна влада».

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2012». К.: Державна служба статистики України, 2013. 204с.
2. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2013». К.: Державна служба статистики України, 2014. 197с.
3. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2014». К.: Державна служба статистики України, 2015. 207с.
4. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2015». К.: Державна служба статистики України, 2016. 201с.
5. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2016». К.: Державна служба статистики України, 2017. 205с.
6. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2017». К.: Державна служба статистики України, 2018. 205с.
7. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2018». К.: Державна служба статистики України, 2019. 205с.
8. Статистичний збірник «Робоча сила України 2019». К.: Державна служба статистики України, 2020. 194с.
9. Статистичний збірник «Робоча сила України 2020». К.: Державна служба статистики України, 2021. 190с.
10. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2010». К.: Державна служба статистики України, 2011. 235с.
11. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2011». К.: Державна служба статистики України, 2012. 203с.
12. Головне управління статистики в Одеській області. Сільське, лісове та рибне господарство [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/sx.htm
13. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2020 рік. К.: Державна служба статистики України, 2021. 232с.
14. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2017 рік. К.: Державна служба статистики України, 2018. 245с.
15. Коломієць О.О. Тіньова зайнятість та перспективи її легалізації в Україні [Електронний ресурс]. Економічний вісник НТУУ «КПІ», 2017, №14. Режим доступу: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108734/103680>.
<https://doi.org/10.20535/2307-5651.14.2017.108734>
16. Міністерство розвитку громад та територій України. Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні у 2019 році [Електронний ресурс]. Київ, 2020. Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/nacziionalna-dopovid-za-2019-rik.pdf>
17. Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та

послуг у 2019 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/sdg_dtp/sdg_dtp19.xls

18. Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг у 2019 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/sdg_dtp/sdg_dtp19.xls

19. Головне управління статистики в Одеській області. Населення (1990-2020) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/demogr/demogr4.htm

20. Лагодієнко В.В. (2019). Продовольча безпека Причорноморського регіону: стан, тенденції, перспективи. *Economic and Food Security of Ukraine*, 6(3-4), 16-25. <https://doi.org/10.15673/efs.v6i3-4.1282>

21. Ruslan Mudrak, Iryna Nyzhnyk, Volodymyr Lagodiienko, Nataliia Lagodiienko Impact of Seasonal Production on the Dynamics of Prices for Meat and Dairy Products in Ukraine. *TEM Journal*. Volume 8, Issue 4, Pages 1159-1168, ISSN 2217-8309, DOI: 10.18421/TEM84-08, November 2019.

REFERENCES

1. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2012". К.: State Statistics Service of Ukraine, 2013. 204p.
2. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2013". К.: State Statistics Service of Ukraine, 2014. 197p.
3. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2014". К.: State Statistics Service of Ukraine, 2015. 207p.
4. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2015". К.: State Statistics Service of Ukraine, 2016. 201p.
5. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2016". К.: State Statistics Service of Ukraine, 2017. 205p.
6. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2017". К.: State Statistics Service of Ukraine, 2018. 205p.
7. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2018". К.: State Statistics Service of Ukraine, 2019. 205p.
8. Statistical collection "Labor Force of Ukraine 2019". К.: State Statistics Service of Ukraine, 2020. 194p.
9. Statistical collection "Labor Force of Ukraine 2020". К.: State Statistics Service of Ukraine, 2021. 190p.
10. Statistical collection "Economic activity of the population of Ukraine 2010". К.: State Statistics Service of Ukraine, 2011. 235p.
11. Statistical collection "Economic activity of the population of

Ukraine 2011". K. : State Statistics Service of Ukraine, 2012. 203p.

12. Main Department of Statistics in Odessa region. Agriculture, forestry and fisheries [Electronic resource]. Access mode: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/sx.htm

13. Statistical collection "Agriculture of Ukraine" for 2020. K. : State Statistics Service of Ukraine, 2021. 232p.

14. Statistical collection "Agriculture of Ukraine" for 2017. K. : State Statistics Service of Ukraine, 2018. 245p.

15. Kolomiets OO Shadow employment and prospects of its legalization in Ukraine [Electronic resource]. Economic Bulletin of NTUU "KPI", 2017, №14. Access mode: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108734/103680>.
<https://doi.org/10.20535/2307-5651.14.2017.108734>

16. Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine. National report on drinking water quality and the state of drinking water supply in Ukraine in 2019 [Electronic resource]. Kyiv, 2020. Access mode: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/naczialna-dopovid-za-2019-rik.pdf>

17. Self-assessment by households of the availability of certain goods and services in 2019 (according to a sample survey of households) [Electronic resource]. Access mode: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/sdg_dtp/sdg_dtp19.xls

18. Self-assessment by households of the availability of certain goods and services in 2019 (according to a sample survey of households) [Electronic resource]. Access mode: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/sdg_dtp/sdg_dtp19.xls

19. Main Department of Statistics in Odessa region. Population (1990-2020) [Electronic resource]. Access mode: http://od.ukrstat.gov.ua/stat_info/demogr/demogr4.htm

20. Lagodiienko V. (2019). Food security of the Black Sea region: state, tendencies, prospects. Economic and Food Security of Ukraine, 6 (3-4), 16-25. <https://doi.org/10.15673/efs.v6i3-4.1282>

21. Ruslan Mudrak, Iryna Nyzhnyk, Volodymyr Lagodiienko, Nataliia Lagodiienko Impact of Seasonal Production on the Dynamics of Prices for Meat and Dairy Products in Ukraine. TEM Journal. Volume 8, Issue 4, Pages 1159-1168, ISSN 2217-8309, DOI: 10.18421/TEM84-08, November 2019.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2022

УДК 657.633.5

<https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-8>

Сергій Миколайович КАЛІНІЧЕНКО

Державний біотехнологічний університет

ORCID ID:0000-0003-3958-4763

Ірина Вікторівна КРУПІЦА

Одеська національна академія харчових технологій

ORCID ID: 0000-0003-1438-5039

Оксана Костянтинівна БАЙРАЧНА

Одеська національна академія харчових технологій

ORCID ID: 0000-0003-2401-3685

Андрій Володимирович ГРІБІНИК

Державний біотехнологічний університет

ORCID ID:0000-0002-0266-3006

ЗАСАДИ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ В СИСТЕМІ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

Передумови сприятливого розвитку бізнесу, встановлення довіри до фінансової звітності підприємства з боку її користувачів, а також зростання конкурентоспроможності підприємства можуть бути сформовані за наявності системи внутрішнього контролю. Це твердження обґрунтоване тим, що при раціонально організованій команді внутрішнього контролю в системі управління підприємством стає можливим визначення проблемних аспектів розвитку компанії, виявлення відхилень від нормативних показників, пошук резервів щодо використання ресурсів, що витрачаються в діяльності господарюючого суб'єкта. Крім того, відбувається безумовне підвищення якості та ефективності роботи виробничих ділянок підприємства, її структурних підрозділів (у тому числі й фінансового), служб та філій, що також створює основу для довірчих відносин із кредиторами та залучення інвестицій. Стійкість діяльності туроператорів є основою стабільності функціонування туристичної сфери. Останніми роками криза туристської промисловості, що виявився у низці банкрутств великих туроператорів, стала очевидною через те, що постраждала велика кількість туристів, і це, своєю чергою, викликало великий резонанс у суспільстві. Створення та просування туристських продуктів реалізується приватним бізнесом. У разі ринкової економіки організація внутрішнього контролю у системі управління туристського бізнесу є додатковим інструментом забезпечення стійкості фінансово-господарську діяльність.

Необхідність створення системи внутрішнього контролю в господарюючому суб'єкті у світовій практиці визнається як об'єктивна необхідність для ефективного функціонування бізнесу, що дає впевненість

у правильності та доцільності управлінських рішень керівництва у досягненні поставлених цілей та завдань, у тому числі отримання максимальної прибутковості та в ефективному та своєчасному подоланні кризових явищ.

Ключові слова: контроль, управління, функція, туроператор, рішення

Sergiy KALINICHENKO

State Biotechnological University

Iryna KRUPITSA

Odessa National Academy of Food Technologies

Oksana BAIRACHNA

Odessa National Academy of Food Technologies

Andrey GRIBINYK

State Biotechnological University

PRINCIPLES OF INTERNAL CONTROL IN THE SYSTEM OF EFFECTIVE MANAGEMENT OF A TOURIST ENTERPRISE

Prerequisites for favorable business development, the establishment of confidence in the financial statements of the enterprise by its users, as well as increasing the competitiveness of the enterprise can be formed in the presence of internal control. This statement is substantiated by the fact that with a rationally organized team of internal control in the enterprise management system it becomes possible to identify problematic aspects of the company, identify deviations from regulations, search for reserves for the use of resources spent in the business entity. In addition, there is an unconditional increase in the quality and efficiency of production areas of the enterprise, its structural units (including financial), services and branches, which also creates a basis for trusting relationships with creditors and attracting investment. Sustainability of tour operators is the basis for the stability of the tourism sector. In recent years, the crisis in the tourism industry, which has manifested itself in a series of bankruptcies of major tour operators, has become apparent due to the large number of tourists affected, and this, in turn, has caused a great resonance in society. Creation and promotion of tourist products is realized by private business. In the case of a market economy, the organization of internal control in the management system of the tourism business is an additional tool to ensure the stability of financial and economic activities.

The need to create a system of internal control in the business entity in world practice is recognized as an objective necessity for the effective functioning of business, which gives confidence in the correctness and appropriateness of management decisions in achieving goals and objectives, including maximum profitability and effective and timely overcoming of crisis phenomena.

Key words: control, management, function, tour operator, decision

JEL Classification: M11

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Операційну та контрольну діяльність пронизує управлінська діяльність - це вплив керуючої системи на об'єкти управління, виходячи з інформаційного обміну та результатів контрольної діяльності. Якщо під час контролю виявлено суттєві відхилення, то керівництво компанії може скоригувати цілі та внести уточнення до планів. Виходячи з описаної моделі, можна сказати, що роль контролю в системі управління компанією визначає його основне призначення: виявити відхилення у діяльності об'єктів управління порівняно із заданою метою керуючої системою; оцінити відхилення з погляду можливості досягнення цілей; передати цю інформацію суб'єктам управління для прийняття рішень та коригування цілей на новий період діяльності. Виходить, що контроль грає роль «зворотного зв'язку» та сприяє цілеспрямованій роботі всіх бізнес-процесів компанії. А також ефективного використання ресурсів, дотримання законодавства, і зрештою — досягнення цілей, що стоять перед компанією загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій Питання внутрішнього контролю, а саме: теоретичні основи, розвиток методики та організації розглядалися і аналізувалися в працях В.В. Бурцева, Ф.Ф. Бутиця, М.Т. Білухи, О.Н.Волкової, Н.Г.Данілочкіної, М.В. Мельник, С.В. Мочерного, Є. В. Мниха, В.В. Сопка В.В. Скобари, Л.В. Сотникової, В.П. Суйца, А.Д. Шеремета та ін. Увага вчених була зосереджена на особливостях організації внутрішнього контролю, методології його проведення з метою покращення майнового і фінансового стану суб'єктів господарювання.

Проте в працях не в повній мірі були враховані специфічні особливості сучасної ринкової економіки та їх вплив на порядок організації та вибір методологічного інструментарію внутрішнього контролю.

Формулювання цілей статті. Формулювання цілей статті проаналізувати вплив системи внутрішнього контролю на забезпечення ефективного функціонування туристичного підприємства та реалізації потреб користувачів в інформації, яка може бути використана для розробки та обґрунтування адекватних управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація у процесі ведення діяльності проходить 3 стадії: планування; виконання планів; стадія контролю. На останній стадії контролю виявляються відхилення фактичних даних від запланованих. І проводиться аналіз з погляду можливості досягнення поставлених цілей та завдань.

Насамперед, внутрішній контроль — це контроль, який здійснюється внутрішніми ресурсами організації. На противагу

зовнішнім видам контролю, таким як: законодавче регулювання, контроль із боку зовнішніх контролюючих та перевіряючих органів, внутрішній контроль проводять з ініціативи власника, силами внутрішнього персоналу. Він спрямований на забезпечення безперебійної роботи всіх бізнес-процесів і досягнення цілей організації. Важливо, що сучасний підхід до організації внутрішнього контролю передбачає контроль, який забезпечує: досягнення запланованих показників; відсутність відхилень та нецільового використання коштів; дотримання законодавства; достовірність внутрішньої та зовнішньої звітності. Але й систему виявлення резервів підвищення ефективності діяльності організації та контроль за дотриманням інтересів власників та інвесторів.

Особливість системи внутрішнього контролю туроператора пов'язана зі специфікою його бізнес-моделі та відповідних бізнес-процесів. Туроператор є синергетичним суб'єктом ринку туристських послуг. У цьому туристичний продукт формується туроператором з послуг, що надаються різними об'єктами туристичної промисловості, і комплементарних їм кластерів економіки. Після формування туристичних товарів туроператор доводить їх до кінцевого потенційного споживача. Просування та реалізація туристичного продукту, у свою чергу, є самостійним набором логічно взаємопов'язаних дій та суб'єктів продажу.

Для здійснення функцій управління та контролю необхідно не тільки правильно виділити бізнес-процеси, але й визначити контрольні точки всередині нього, а також контрольні точки між процесами. Тому організація та постановка системи внутрішнього контролю чітко залежить від бізнес-моделі туроператора.

Широта постановки завдань перед системою внутрішнього контролю визначається поглядами менеджерів у частині пріоритетів функціонування та розвитку туристичної фірми, а також їх досвідом, кваліфікацією організації та управління комерційною компанією. У господарській практиці, що склалася, система внутрішнього контролю туроператора не ідентифікується з якоюсь службою, відділом, підрозділом, а являє собою формально позначену і бажано змістовно розвинену бізнес-функцію системи управління туристичної фірми. Навіть якщо окремі працівники туристських фірм вважають, що в їхній господарській практиці відсутній внутрішній контроль, це не так, хоча б через те, що існує система управління туристською фірмою, яка у свою чергу ефективно чи неефективно реалізує певні функції.

Можливості системи внутрішнього контролю забезпечувати ефективне виконання управлінських функцій охоплюють багато сторін

фінансово-господарської діяльності туроператора, а саме: бізнес-планування; бухгалтерський та статистичний облік компанії; внутрішню ревізію, контроль та перевірку; економічний аналіз фінансово-господарської діяльності туристичної фірми; виявлення та оцінку ризиків; організацію та моніторинг системи вхідної, внутрішньої, вихідної інформації; виконання наказів та розпоряджень; контроль грошових потоків підприємства; контроль збереження майна, інтелектуального та людського капіталу туроператора; організацію та контроль документообігу туристичної фірми; оцінку ефективності найму та роботи персоналу; запобігання шахрайським діям та зловживанням, легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом; виконання соціальної відповідальності туристичного бізнесу та ін

В даний час базовим орієнтиром стандарту системи внутрішнього контролю виступають положення Концепції COSO, що є інтелектуальним комерційним продуктом приватних організацій США, у вигляді розроблених в письмовому форматі вказівок з управління ризиками, внутрішнього контролю і припинення шахрайських дій. Модель системи внутрішнього контролю COSO представлена взаємопов'язаними компонентами:

1) контрольне середовище - відображає загальну атмосферу в компанії, що впливає на розуміння та виконання процедур контролю її співробітниками. Контрольна середовище включає: чесність та інші етичні цінності організації; організаційну структуру з розподілом повноважень та відповідальності; процедури залучення, розвитку та утримання компетентних працівників; систему мотивацій та заохочень. Контрольне середовище є базисом для інших компонентів внутрішнього контролю;

2) оцінка ризиків - передбачає безперервний процес виявлення та аналізу ризиків, пов'язаних з досягненням цілей компанії і що виникають як від зовнішніх, так і від внутрішніх джерел;

3) контрольні процедури - це заходи, визначені політикою компанії, які забезпечують виконання вказівок керівництва, наприклад, погодження, дозволи, перевірки, звірки, звіти щодо поточної діяльності. Типи контрольних процедур включають оцінку ефективності бізнесу, обробку інформації, фізичний контроль, розмежування повноважень;

4) інформація та комунікація — інформаційні системи відіграють у системі внутрішнього контролю ключову роль, оскільки створюють звіти, що включають фінансову інформацію, а також інформацію щодо операційної діяльності та дотримання процедур законодавства, яка дозволяє керувати бізнесом. Менеджмент повинен отримувати

достовірну інформацію про функціонування компонентів системи внутрішнього контролю як із внутрішніх, так із зовнішніх джерел. Внутрішні комунікації - це засоби, за допомогою яких інформація поширюється та розподіляється в компанії. Вони дозволяють персоналу компанії отримати ясне уявлення про свою роль у системі внутрішнього контролю та ставитись серйозно до своїх обов'язків;

5) моніторинг є оцінкою ефективності функціонування кожного з п'яти компонентів системи внутрішнього контролю. Результати оцінюються на основі критеріїв, встановлених наглядовими та регулюючими органами, менеджментом. Порушення та недоліки доводяться до відома менеджменту.

Одночасне функціонування цих компонентів забезпечує ефективну основу для опису та аналізу системи внутрішнього контролю компанії.

Альтернативою системою внутрішнього контролю COSO, побудованою на процедурах, є система внутрішнього контролю, побудована на бізнес-процесах. За зауваженням О. В. Рожної, з урахуванням сучасних підходів до архітекtonіки управління на підприємствах, все більш очевидною стала доцільність використання процесного підходу до організації.

Системи внутрішнього контролю, на думку О. В. Рожної [11], рекомендується вибудовувати за трьома основними напрямками:

- контроль за управлінням організації загалом (діями керівництва компанії, стратегією управління);
- контроль за бізнес-процесами;
- контроль за комунікаціями.

Організація внутрішнього контролю туроператора на основі його бізнес-процесів дає можливість оперативно реагувати на зміну:

- а) умов внутрішнього та зовнішнього середовища бізнесу;
- б) ознак стійкості бізнесу (конкурентоспроможність, маневреність, гнучка структура капіталу, нарощення внутрішньої вартості туристської компанії тощо).

Умовно алгоритм процесного підходу до функціонування системи внутрішнього контролю як бізнес-функції системи управління туроператора включає замкнуту послідовність операцій та дій, що включає такі блоки:

1. Ідентифікація бізнес-процесу.
2. Вибір інструменту внутрішнього контролю.
3. Ідентифікація ризику бізнес-процесу.
4. Оцінка зміни ризику.

5. Оцінка зміни ризику бізнес-процесу на бізнес-підсистему та бізнес-систему.

6. Індикація кризового явища.

7. Розробка пропозицій щодо коригування проблеми.

8. Вибір оптимальної комбінації розв'язання проблеми.

9. Прийняття управлінського рішення.

10. Моніторинг наслідків ухвалених рішень.

Контроль виконання бізнес-процесу (бізнес-операції) реалізується у таких напрямках:

- реальність – засвідчити факт здійснення операції, процесу;
- повнота - підтвердити відсутність перепусток у відображенні скоєних господарських подій, процесів;

- дозвіл – санкціонування менеджментом виконання операції;
- точність - правильність та своєчасність вчинення, відображення, оформлення, оцінки процесу;

- класифікація - виявлення, ідентифікація та систематизація процесу;
- облік - відображення процесу в загальному результаті бізнес-системи;

- періодизація - віднесення господарської події до відповідного відрізка часу;

- документування - оформлення письмово досконалого процесу.

Система внутрішнього контролю може вважатися ефективною за таких умов:

- контрольне середовище у всіх бізнес-процесах прозоре;
- контрольні процедури працюють згідно із заданими вимогами;
- контроль проводиться регулярно;

- є докази здійснення кожної контрольної процедури відповідним виконавцем;

- проводяться регламентовані процедури моніторингу недоліків контрольних дій, розробляються та проводяться заходи щодо усунення виявлених недоліків.

Система внутрішнього контролю як бізнес-функція системи управління туроператора функціонує насамперед на користь бізнесу, його власників і є внутрішньогосподарським контрольним інструментарієм стійкості туристичної системи.

Система ризик-орієнтованого внутрішнього контролю туроператора, інтегрована з державним наглядом над діяльністю туроператорів загалом, може дозволити функціонувати туристичній системі більшою мірою передбачувано, отже, стійко. Відсутність будь-якого контролю незалежно від напрямів діяльності загальмовує процес розвитку організації і навіть зовсім зупиняє його.

Так, наприклад, якщо малі підприємства туристичної сфери будуть повністю зосереджені лише на захисті активів та недопущенні шахрайства і при цьому не думатимуть про мотивацію співробітників, це призведе у свою чергу до плинності кадрів, зниження ініціативи працівників та інше. Якщо направити контроль лише на оптимізацію оподаткування і приділяти увагу забезпеченню організації управлінського обліку, то менеджеру організації не потрібно очікувати володіти точними даними для необхідної аналітичної роботи, застосовуючи результати яких можна досить швидко реагувати зміну зовнішньої та внутрішньої середовища.

Можна виділити такі заходи для підтримки безпечного функціонування організації:

- ✓ посилення контролю за збереженням документів та доступу до них у внутрішніх регламентах організації, печаток, довіреностей, уважне ознайомлення відповідальних осіб із договорами, що підписуються;

- ✓ контроль за переміщенням майна в реєструвальному органі, а також наявність письмової заяви про відмову в скоєнні будь-яких дій з особистим рахунком власника без його особистого підпису;

- ✓ захист внутрішньої бухгалтерської фінансової звітності організації, інформації, що є комерційною таємницею, а також постійне подання оперативних звітів служби економічної безпеки організації перед керівництвом організації; ості

- ✓ постійний контроль та аналіз кредиторської заборгованості з метою захисту себе від скуповування всіх боргів та тиску на управління компанії;

- ✓ постійний аналіз конкурентного середовища;

- ✓ оцінка відданості працівників та боротьба з корупцією на місцях.

На стадії (або стадіях) організації та регулювання реалізації управлінських рішень контроль необхідний для правильності ходу реалізації, для досягнення необхідних результатів. У той самий час, необхідний контроль щодо раціональності здійснення організації та регулювання.

На стадії обліку забезпечується:

- 1) контроль за наявністю та рухом майна;
- 2) контроль за раціональним використанням виробничих ресурсів відповідно до затверджених норм, нормативів та кошторисів;
- 3) контроль за станом виданих та отриманих зобов'язань;
- 4) контроль за доцільністю та законністю господарських операцій організації тощо.

Дані обліку є інформаційною базою для контролю. З іншого боку, необхідний контроль щодо якості самого обліку.

Завершальна стадія циклу процесу управління – аналіз, тобто оцінка інформації про результати виконання управлінських рішень з урахуванням її розкладання різні складові та його співвіднесення між собою. Контроль та аналіз глибоко інтегровані. Так, дані контролю часто є основою щодо аналізу. З іншого боку, на стадії аналізу реалізуються контрольні функції. Наприклад, контроль щодо ступеню забезпеченості запасів і витрат джерелами формування. Методи аналізу є стадіями здійснення контрольної діяльності, на яких, узагальнено кажучи, оцінюється ступінь наближення фактичних результатів до кінцевого пункту будь-якої управлінської програми, незалежно від того, викладена вона в загальних або конкретних висловлюваннях. Також потрібний контроль якості проведення аналізу.

Ефективність роботи суб'єктів господарювання багато в чому залежить від постійного контролю, оскільки він покликаний виявляти недоліки та порушення, а також застерігати від них та сприяти своєчасному їх усуненню.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Внутрішній контроль є одним з важливих аспектів управління підприємством, адже саме він забезпечує перевірку виконання та ефективності управлінських рішень, контроль за наявністю та використанням матеріальних ресурсів, а також виявлення та усунення відхилень у фінансовій діяльності та системі бухгалтерського обліку підприємства. Він являє собою систему спостережень і перевірки відповідності процесу функціонування керованого об'єкта прийнятим управлінським рішенням з метою об'єктивної оцінки результативності й ефективності діяльності, встановлення законності та доцільності господарських операцій, достовірності звітності, збереження власності, виявлення внутрішніх резервів і підвищення ефективності діяльності.

© *Калініченко С.М., Крупица І.В., Байрачна О.К., Грібнік А.В., 2022*

ЛІТЕРАТУРА

1. Білуха М. Т. Фінансовий контроль: теорія, ревізія і аудит : підруч. / М. Т. Білуха, Т. В. Микитенко. – К. : Укр. акад. оригінальних ідей, 2005. 888 с.
2. Гомберг Л.И. Значение контроля // Счетоводство. 1897. № 19—20.

3. Корінко М. Д. Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, організація: [монографія] / К. : Інформат.–аналіт. агентство, 2007. – 429с.
4. Максимова В. Ф. Реалізація стратегії підприємства в системі контролю та аудиту Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. 2012. Вип. 39. - С. 89-93.
5. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. з англ. М: Издательство "Дело", 2019. - 672 с.
6. Овсийчук В.Я. Формирование системы внутрихозяйственного контроля в сельскохозяйственных организациях: Монография. М.: Издательско - книготорговая корпорация «Дашков и К», 2006. - 347 с.
7. Петракова Н. И. Проблемы и перспективы развития внутреннего контроля на предприятии // Молодой ученый. 2018. №13. — С. 257-260.
8. Практичні вказівки щодо впровадження фінансового управління і контролю та посилення управлінської підзвітності (відповідальності) в органах державної влади України. Посібник для керівників установ та державних внутрішніх аудиторів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=134084>
9. Савченко Р.О. Організація системи внутрішнього контролю на основі ризик-орієнтованого підходу. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Сер.: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. 2013. Вип. 2. С. 296-302.
10. Internal Control – Integrated Framework / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) [Electronic resource]. NY, 1992. Retrieved from : <http://www.coso.org>
11. Бухгалтерская информационная система современности : монография / О. В. Рожнова [и др.] ; под ред. Т. М. Мезенцевой, В. В. Богатырёвой. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2019. – 311 с.

REFERENCES

1. Bilukha, M. T. and Mykytenko, T. V. (2005), *Finansovyy kontrol: teoriia, reviziia i audyt* [Financial control: theory, revision and audit]. Ukr. akad. oryhinal'nykh idej. Kyiv, Ukraine.
2. Homberh, L.Y. (1897), "The value of control". *Schetovodstvo*, vol. 19-20, pp. 219-222.
3. Korin'ko, M. D. (2007), *Kontrol' ta analiz diial'nosti sub'iektiv hospodariuvannia v umovakh ii dyversyfikatsii: teoriia, metodolohiia, orhanizatsiia* [Control and analysis of business entities in the conditions of

its diversification: theory, methodology, organization], Informat.–analit. ahentstvo, Kyiv, Ukraine.

4. Maksimova, V. F. (2012), “Implementation of enterprise strategy in the control and audit system”, *Visnyk L'vivs'koi komertsijnoi akademii. Serii ekonomichna*, vol. 39, pp. 89-93.

5. Meskon, M. Al'bert, M. and Khedoury, F. (2019), *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management], Yzdatel'stvo “Delo”, Moscow, Russia.

6. Ovsyichuk, V.Ya. (2006), *Formyrovanye systemy vnutrykhozijstvennoho kontroliu v sel'skokhozijstvennykh orhanyzatsiyakh* [Formation of on-farm control system in agricultural organizations], Yzda-tel'sko - knyhotorhovaia korporatsiya “Dashkov i K”, Moscow, Russia.

7. Petrakova, N. Y. (2018), “Problems and prospects for the development of internal control in the enterprise”, *Molodoj uchenyj*, 13, pp. 257-260. Ukraine.

8. Yevropejs'kyj instytut derzhavnoho upravlinnia ta audytu (2015), “Practical guidance on the implementation of financial management and control and strengthening of managerial accountability (responsibility) in government bodies of Ukraine. A Manual for Heads of Institutions and Public Internal Auditors”, available at: <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=134084> .

9. Savchenko, R.O. (2013), “Organization of the internal control system based on a risk-oriented approach”, *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalters'koho obliku, kontroliu i analizu*. Ser.: Bukhhalters'kyj oblik, kontrol' i analiz, vol. 2, pp. 296-302.

10. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) (1992), “Internal Control – Integrated Framework”, available at: <http://www.coso.org> .

11. Bukhhalterskaia ynformatsyonnaia systema sovremennosty : monohrafiya(2019) / O. V. Rozhnova [y dr.] ; pod red. T. M. Mezentsevoi. Vytebsk : VHU ymeny P. M. Masherova – 311 s.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2022

УДК 65.011.56

<https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-9>

Лариса Володимирівна ІВАНЧЕНКОВА

Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: 0000-0002-8402-4637

Галина Олександрівна ТКАЧУК

Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: 0000-0001-6937-6223

Лариса Борисівна СКЛЯР

Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: 0000-0002-8332-8823

Тетяна Дмитрівна МАРКОВА

Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: 0000-0002-9437-2635

Ольга Олександрівна ЄВТУШЕВСЬКА

Одеський національний технологічний університет

ORCID.ID: 0000-0003-4869-5123

РОЛЬ РОЗВИТКУ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ, КОНТРОЛЮ ТА ОПОДАТКУВАННЯ ЗА УМОВ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено роль діджиталізації обліку, аналізу, контролю та оподаткування за сучасних умов цифрової економіки. Встановлено, що цифрові технології стають основою і каталізатором розвитку усіх систем життєдіяльності людини від мікро- до глобальних масштабів та є важливим інструментарієм розвитку системи бухгалтерського обліку і звітності як діагностично-інформаційного забезпечення прийняття рішень на всіх рівнях управління у процесі досягнення стійкого розвитку. Відмічено, що діджиталізація дає можливість відмовитися від ведення паперової бухгалтерії та взагалі від традиційного документообігу в цілому. Взаємодія окремих структурних підрозділів здійснюється з максимальною швидкістю, що дозволяє заощаджений час використовувати на підвищення продуктивності праці. Крім того, зменшується ймовірність помилок, оскільки знижується вплив людського фактора, оскільки окремі модулі цифрової інфраструктури беруть на себе багато важливих функцій співробітників.

Ключові слова: діджиталізація, цифровізація, цифрова економіка, цифрові технології, бухгалтерський облік, аналіз, контроль та оподаткування.

Larysa IVANCHENKOVA

Odesa National University of Technology

Halyna TKACHUK

Odesa National University of Technology

Larysa SKLIAR

Odesa National University of Technology

Olha YEVTUSHEVSKA

Odesa National University of Technology

Tetiana MARKOVA

Odesa National University of Technology

THE ROLE OF DEVELOPMENT OF DIGITALIZATION OF ACCOUNTING, ANALYSIS, CONTROL AND TAXATION IN THE DIGITAL ECONOMY

The article examines the role of digitalization of accounting, analysis, control and taxation in modern digital economy. It is established that digital technologies become the basis and catalyst for the development of all human life systems from micro to global scale and are an important tool for accounting and reporting as a diagnostic and information support for decision-making at all levels of government in achieving sustainable development. In the digital economy, the undoubted advantages of making managerial decisions are that business leaders have the opportunity to receive large amounts of information in the necessary sections in the shortest possible time. The need for digital transformation of business, especially such an important department as accounting, because on the basis of timely accounting of financial data creates reliable information for both investors and business owners about the financial and economic activities of the enterprise. Digitalization is a process of business transformation through the introduction of modern technologies and tools that help promote the company, improve market position, interact with customers and automate many processes. The task of digitalization is to make the enterprise visible on the Internet, to open new sources of customer traffic, to expand opportunities.

In the digitalization of accounting, analysis, control and taxation we can identify the following positive aspects: reducing the cost of maintaining the accounting staff; efficiency of financial and economic activity; data and information processing speed; setting up remote work; informational security. With the growth of digitalization, the need for security and reliability of data storage increases.

It is noted that digitalization makes it possible to abandon paper accounting and in general from traditional document management in general. The interaction of individual structural units is carried out at maximum speed, which allows you to use the saved time to increase productivity. In addition, the probability of errors is reduced, as the impact of the human factor is reduced, as individual modules of the digital infrastructure take on many important functions of employees.

Key words: digitalization, digitalization, digital economy, digital technologies, accounting, analysis, control and taxation.

JEL Classification: M40

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. За сучасних умов розвиток цифрової економіки як у світі, так й в нашій країні здійснюється величезними темпами, поширюючи свій вплив на всі сфери діяльності, зокрема й облікові процеси. Не виключенням є й бухгалтерський облік, який також зазнає суттєвих змін на основі інноваційних процесів створення, зберігання та передачі інформації. При цьому безпосередній вплив на швидкість та якість цих процесів здійснює розвиток цифрових технологій. Слід зазначити, що методологія та інструментарій бухгалтерського обліку не завжди відповідають сучасним реаліям, через що виникає низка проблем, пов'язаних із впровадженням цифрових рішень. Онлайн присутність підприємства допомагає сформувати йому імідж в очах користувачів, завоювати їхню лояльність, вести бізнес навіть в умовах карантинних обмежень та автоматизувати безліч внутрішніх процесів. Згідно з останніми дослідженнями, люди щодня мінімум 5 годин проводять в інтернеті з мобільних пристроїв, це не включаючи роботу та час за комп'ютером. Тобто близько третини життя людина проводить онлайн. Цифрова присутність стала необхідністю для сучасного бізнесу. І діджиталізація (digitalization), яка й так просувалась стрімкими темпами, прискорила ще більше у зв'язку з пандемією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним основам побудови цифрової економіки присвячені численні наукові праці, зокрема цю проблематику розглядали Варламова М.Л., Дем'янова Ю.О., Джусов О.А., Герасименко Т.О., Коляденко С.В. Кулинич М.Б., Литвинов О.М., Матвійчук І.О., Мешко Н.П., Прохоров М., Рогова Н.В., Соколова Г.Б., Сазонець О.М., Сафарова А.Т. та ін. Проте, не зважаючи на значний науковий доробок з приводу розвитку цифрової економіки, дослідження сучасного її стану є актуальною тематикою подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Мета статті: дослідити роль діджиталізації обліку, аналізу, контролю та оподаткування за сучасних умов цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу. На даний момент тенденція щодо діджиталізації сучасної економіки передбачає трансформацію підходів до ведення бізнесу. Термін «діджиталізація» походить від англійського «digitalization» і в перекладі означає «цифровізація» або ж «приведення в цифрову форму». Термін «діджитальна економіка» (digital economy) вперше згадувався в науковій літературі ще в 1995 році американським ученим Н. Негропonte [1]. Однак, досі не існує єдиного визначення даного поняття. Досить часто діджитальна економіка ототожнюється з мережевою або

інформаційною. С.В. Коляденко визначає діджиталізацію як приведення будь-яку інформацію у цифровий вигляд [2]. На думку Г.Б. Соколової для діджиталізації характерне створення цифрової форми, що засновується на бітах та байтах, для звичних нам речей [3]. Інші науковці у своїх дослідженнях стверджують, що діджиталізація характеризується перетворенням будь-якого роду інформації у електронний вигляд [4]. На думку О. Литвинова, «діджиталізація – це явище, що спричиняє послідовні трансформації соціокультурного коду, об'єднані загальним вектором розвитку». Дослідник пов'язує діджиталізацію із соціальною комунікацією та аналізує з огляду на це зміну соціальних інститутів та подальшу зміну розвитку людства [5]. Діджиталізація означає реорганізацію процесів за допомогою автоматизації та цифрової комунікації. Однак деякі словники трактують діджиталізацію як спрощену форму терміна «цифрова трансформація» [6].

Отже, діджиталізація – це заснований на можливостях сучасної ІТ-індустрії процес застосування суб'єктами господарювання інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення мети господарської діяльності, пов'язаний з формуванням нової цифрової форми господарських відносин.

Інституційні основи цифрових трансформацій у ЄС були закладені у 2010 р. у Стратегії розвитку ЄС «Європа 2020», а також в одній із ініціатив ЄС, що були спрямовані на підтримку реалізації цієї Стратегії – Цифровий порядок денний для Європи [8], яка визначила пріоритети цифрового розвитку ЄС до 2020 р., зокрема прискорення впровадження високошвидкісного Інтернету та використання переваг єдиного цифрового ринку для домогосподарств та компаній і т.д. Подальший розвиток інституційного забезпечення цифрових трансформацій у ЄС пов'язаний із стратегічними документами, відображеними на рис. 1. Одним із найважливіших стратегічних документів ЄС, який визначає цифрові трансформації як основу розвитку ЄС до 2030 р. є Цифровий компас 2030: європейський шлях цифрового десятиліття [7].

Враховуючи подальше зростання конкуренції на ринку товарів і послуг, підприємці роблять ставки на нові технології та впровадження інновацій, внаслідок чого актуальним стає дослідження сутності та можливостей застосування технології блокчейн, штучного інтелекту у бухгалтерському обліку та управлінні суб'єктами бізнесу, завдяки яким можливий розвиток єдиного інформаційного простору, однаково інтерпретованого всіма зацікавленими особами.

Рис. 1. Розвиток діджиталізації у ЄС

Вивчення еволюції розвитку застосування інформаційних технологій у бухгалтерському обліку дозволило виділити такі умовні етапи:

1 етап – застосування електронних таблиць Microsoft Excel, які дозволяють систематизувати наявну інформацію за потрібними ознаками, формувати підсумки, вибирати необхідну інформацію, створюючи окремі таблиці, зводити інформацію з кількох файлів на один.

2 етап – використання спеціалізованих програмних продуктів. Спеціалізовані бухгалтерські продукти – програми «1С: Підприємство», «БЕСТ», «Парус» «БЭМВИ», «Галактика» та інші – дозволяють запроваджувати первинні документи, вести журнал господарських операцій та формувати на його основі різноманітні бухгалтерські, податкові та управлінські звіти. Вони можуть бути

адаптовані до особливостей будь-якого підприємства, але самостійне настроювання програм безпосередньо бухгалтером суттєво обмежене.

3 етап – застосування інтегрованих ERP систем управління підприємством, які дозволяють в умовах складного виробництва, розгалуженої мережі, великого асортименту продукції, що випускається, і підвищеним обсягом складських операцій, об'єднати кілька завдань: об'єднати всі бізнес-процеси за єдиними правилами в рамках однієї системи; оперативно отримувати інформацію про всі сторони діяльності підприємства; планувати та контролювати діяльність організації.

4 етап – активне використання хмарних технологій. Обробка та зберігання інформації в Інтернеті – «хмарні технології» – це ще один сучасний напрямок автоматизації бухгалтерського обліку. Безсумнівно, воно має низку переваг: не потрібні початкові інвестиції, зручні в доступі, немає обмежень у користувачах.

Водночас існуючим технологіям ведення обліку притаманні такі недоліки:

- ризики втрат та спотворення інформації;
- розрізненість та низька якість даних;
- відсутність можливості автоматизованого формування обліково-аналітичної інформації з урахуванням часової вартості грошей;
- орієнтація на потребу діючих методик обліку;
- відсутність інтеграції у міжнародну систему обліку. Новий етап розвитку інформаційних технологій – штучний інтелект, машинне навчання, технологія блокчейн – дозволять нівелювати зазначені проблеми.

Для пришвидшення діджиталізації та створення зручних послуг для громадян Україна починає входити в режим paperless. Раніше для оцифрування послуги необхідно було внести зміни до законів, що її регулюють. Закон про paperless значно спрощує процедуру переведення послуг в онлайн та вводить поняття автоматичного надання послуги. Це дозволяє виключити людський фактор із процесу ухвалення рішень. Важливою частиною впровадження режиму “без паперів” є закон “Про публічні електронні реєстри”, що був прийнятий 18.11.2021 р.

Поява можливості вести все в електронному форматі спонукала розвиватися і інші тренди ведення обліку – аутсорсинг, колабораційний облік і впровадження системи блокчейн. В останнє десятиліття збільшилася кількість компаній, які впроваджують концепцію цифрової трансформації, що включає не тільки використання нових технологій (наприклад, машинне навчання, програми штучного інтелекту, Інтернет речей, блокчейн), але й зміни ключових бізнес-елементів, включаючи стратегію, бізнес-модель, бізнес-процеси.

Як зазначають Кулинич М.Б., Матвійчук І.О., Сафарова А.Т. та Герасименко Т.О. діджиталізація аналізу має сприяти формуванню культури, в якій аналітики затрачають більше часу на аналіз даних, аніж на їх збір, і зазвичай більше використовують прогностичний аналіз для прийняття рішень, аніж інтуїцію та досвід. цього необхідно сформуванню комплексне рішення щодо автоматизації, яке об'єднує великі дані (Big Data), машинне навчання (machine learning) та штучний інтелект (artificial intelligence, AI) для забезпечення прогностичного аналізу у режимі реального часу за допомогою зовнішніх та внутрішніх баз даних про минулі, поточні та майбутні результати, чинники впливу на них, формування спільного стратегічного бачення досягнення корпоративних цілей, розуміння ключових показників бізнесу [8].

Одним із напрямків застосування цифрових технологій в бухгалтерському обліку, аналізу, контролю та оподаткуванні є блокчейн – унікальна технологія, поширення якої відбувається у багатьох галузях діяльності. Ця технологія, заснована на обліку, пропонує новий спосіб зберігання та розподілу інформації. Інновація дозволяє вирішити проблему, коли бухгалтери зберігають дані в розрізних місцях без можливості повної їхньої консолідації та перевірки. Блокчейн має важливу для обліку, аналізу, контролю та оподаткування властивість: інформацію, яка створена в блокчейні, можна довіряти, навіть якщо довіра до контрагенту відсутня, оскільки транзакція може бути здійснена, тільки якщо вона схвалена обома сторонами угоди.

Щодо діджиталізації системи оподаткування, слід відмітити, що вже сталою практикою є автоматизація як на рівні процесів фіскальної служби, так і платників податків. Упроваджені підходи і сервіси мають особливість – вони електронні. Так, наприклад, Державною фіскальною службою України введено: автоматизовану систему «Єдине вікно»; електронний кабінет платника в режимі 24/7 з можливістю (он-лайн доступ до даних, аналітичні сервіси, листування та подання звітності, сплата податків для фізичних осіб). Цей сервіс вже має 9 млн. користувачів з понад 80 країн світу; систему автоматичного відшкодування ПДВ; електронний чек; електронний акциз, що передбачає ведення реєстру платників акцизного податку з реалізації пального, єдиного реєстру акцизних накладних, електронне адміністрування реалізації пального; електронний аудит – автоматизований відбір ризикових суб'єктів господарювання та ризикових операцій для перевірки, формування робочого плану ревизора. Впровадження електронних сервісів дозволило скоротити час і витрати, підвищити рівень добровільності сплати податків, збільшити надходження до бюджету, зменшити корупцію [9].

У світі діджиталізація визначається, як перетворення інформації на цифровий формат, що у своє чергу сприяє підвищенню ефективності, зниження витрат підприємства і розвитку нових напрямів. У цифровізації бухгалтерського обліку, аналізу, контролю та оподаткування можемо виділити такі позитивні сторони:

1. Зниження витрат за утримання бухгалтерського апарату. Варто зазначити, що цей показник не говорить про скорочення чисельності організації, навпаки, свідчить про підвищення кваліфікації чи перекваліфікації співробітника на професію майбутнього, наприклад, з професії бухгалтер перенавчитися на фінансового інженера. Нові економічні та технологічні умови вимагають створення та реалізації підходів щодо сприяння громадянам у освоєнні ключових компетенцій цифрової економіки, забезпеченні масової цифрової грамотності та персоналізації освіти.

2. Ефективність фінансово-господарської діяльності.

3. Швидкість обробки даних та інформації.

4. Налагодження віддаленої роботи.

5. Інформаційна безпека. Зі зростанням діджиталізації, зростає необхідність у безпеці та надійності зберігання даних.

Отже, як бачимо існує необхідність цифрової трансформації бізнесу, особливо такого важливого відділу, як бухгалтерія, адже на основі своєчасності обліку фінансових даних формується достовірна інформація як для інвесторів, так і власників бізнесу про фінансово-господарську діяльність підприємства.

Діджиталізація – це процес трансформації бізнесу за допомогою впровадження сучасних технологій та інструментів, які допомагають просувати підприємство, покращувати позиції на ринку, взаємодіяти з клієнтами та автоматизувати багато процесів. Завдання діджиталізації – зробити підприємство видимим в інтернеті, відкривати нові джерела трафіку клієнтів, розширювати можливості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, узагальнення та аналіз результатів проведеного дослідження показують, що цифрові технології стають основою і каталізатором розвитку усіх систем життєдіяльності людини від мікро- до глобальних масштабів та є важливим інструментарієм розвитку системи бухгалтерського обліку і звітності як діагностично-інформаційного забезпечення прийняття рішень на всіх рівнях управління у процесі досягнення стійкого розвитку. В умовах цифрової економіки безперечно переваги при прийнятті управлінських рішень полягають у тому, що керівники суб'єктів бізнесу мають можливість отримувати великі обсяги інформації у необхідних розрізах у найкоротший термін. Діджиталізація дає

можливість відмовитися від ведення паперової бухгалтерії та взагалі від традиційного документообігу в цілому. Взаємодія окремих структурних підрозділів здійснюється з максимальною швидкістю, що дозволяє заощаджений час використовувати на підвищення продуктивності праці. Крім того, зменшується ймовірність помилок, оскільки знижується вплив людського фактора, оскільки окремі модулі цифрової інфраструктури беруть на себе багато важливих функцій співробітників.

© Іванченкова Л.В., Ткачук Г.О., Скляр Л.Б., Маркова Т.Д., Євтушевська О.О., 2022

ЛІТЕРАТУРА

1. Negroponte N. Being Digital. Knopf, 1995. 256 p.
2. Коляденко С.В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 6. С. 105–112.
3. Соколова Г.Б. Деякі аспекти розвитку цифрової економіки в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1 (51). С. 92–96.
4. Мешко Н.П., Сазонець О.М., Джусов О.А. Стратегії високотехнологічного розвитку в умовах глобалізації: національний та корпоративний аспекти: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 470 с.
5. Литвинов О. М. Діджиталізація: на порозі цифрового дахау. Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора О. М. Литвака (м. Харків, 23 квіт. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2020. С. 170-172.
6. Прохоров М. Що таке діджиталізація. Українське радіо – радіо платформа Суспільного мовника України Національної суспільної телерадіокомпанії. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=91042>.
7. Варламова М.Л., Дем'янова Ю.О. Основні тенденції діджиталізації у глобальному вимірі. *Галицький економічний вісник*. 2020. Вип. 63 (2). С. 251–260.
8. Кулинич М.Б., Матвійчук І.О., Сафарова А.Т., Герасименко Т.О. Діджиталізація обліку, аналізу та оподаткування всистемі управління підприємством. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Економічні науки. № 64, 2021. С. 57-63.
9. Рогова Н.В. Трансформація політики, інструментів і технологій обліку оподаткування в умовах цифрової економіки. *Фінансовий простір*. 2020. № 2(38). С. 103-116.

REFERENCES

1. Negroponte N. Being Digital. Knopf, 1995. 256 p.
2. Koliadenko S.V. Tsyfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlennia v Ukraini ta sviti. Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky. 2016. № 6. S. 105–112.
3. Sokolova H.B. Deiaki aspekty rozvytku tsyfrovoi ekonomiky v Ukraini. Ekonomichnyi visnyk Donbasu. 2018. № 1 (51). S. 92–96.
4. Meshko N.P., Sazonets O.M., Dzhusov O.A. Stratehii vysokotekhnolohichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii: natsionalnyi ta korporatyvnyi aspekty: monohrafiia. Donetsk: Yuho-Vostok, 2012. 470 c.
5. Lytvynov O. M. Didzhitalizatsiia: na porozh tsyfrovoho dakhau. Derzhava i zlochynnist. Novi vyklyky v epokhu postmodernu : zb. tez dop. nauk.-prakt. konf., prysviach. pamiaty vitse-prezydenta Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy, profesora O. M. Lytvaka (m. Kharkiv, 23 kvit. 2020 r.) / MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav, Kryminol. asots. Ukrainy. Kharkiv : KhNUVS, 2020. S. 170-172.
6. Prokhorov M. Shcho take didzhitalizatsiia. Ukrainske radio – radio platforma Suspilnoho movnyka Ukrainy Natsionalnoi suspilnoi teleradiokompanii. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=91042>.
7. Varlamova M.L., Demianova Yu.O. Osnovni tendentsii didzhitalizatsii u hlobalnomu vymiri. Halytskyi ekonomichnyi visnyk. 2020. Vyp. 63 (2). S. 251–260.
8. Kulynych M.B., Matviichuk I.O., Safarova A.T., Herasymenko T.O. Didzhitalizatsiia obliku, analizu ta opodatkovannia vsystemi upravlinnia pidpriemstvom. Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky. № 64, 2021. S. 57-63.
9. Rohova N.V. Transformatsiia polityky, instrumentiv i tekhnolohii oblikuta opodatkovannia v umovakh tsyfrovoi ekonomiky. Finansovyi prostir. 2020. № 2(38). S. 103-116.

Стаття надійшла до редакції 19.04.2022

УДК 330.658

<https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-10>

Вікторія Віталіївна МАЛТИЗ

Запорізький національний університет

ORCID ID: 0000-0002-3863-6456

Олександр Анатолійович МАЛТИЗ

Запорізький національний університет

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена дослідженню питань діагностики рівня економічної безпеки вітчизняних підприємств. Встановлено, що особливої гостроти проблемі забезпечення економічної безпеки сьогодні надає фактор посилення кількості зовнішніх загроз через вплив глобальної пандемії та триваючої в Україні війни з російською федерацією. Розглянуто зміст понять «економічна безпека підприємства» й «діагностика економічної безпеки підприємства». Систематизовано основні підходи до проведення діагностики економічної безпеки підприємств: підхід на основі аналізу фінансового стану підприємства; прибутково-інвестиційний підхід; тримірний підхід; ресурсно-функціональний підхід; індикативний підхід; економіко-математичний підхід; комплексний (інтегральний) підхід в межах яких встановлено існування численних авторських методика діагностики економічної безпеки. В межах інтегрального підходу запропоновано для використання вітчизняними підприємствами просту та наочну методику експрес-діагностики рівня економічної безпеки, яка передбачає розрахунок інтегрального показника рівня економічної безпеки підприємства.. Показники оцінки рівня економічної безпеки в межах запропонованої методики та їх вагові коефіцієнти отримані на основі аналізу результатів діяльності промислових підприємств України, що є її перевагою. Запропоновану методику апробовано на прикладі вітчизняного підприємства ТОВ «Львівська мрія», що дозволило встановити незадовільний рівень економічної безпеки досліджуваного підприємства, що підтверджує результати аналізу, проведеного традиційними методами.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, діагностика економічної безпеки, експрес-діагностика, діагностичний інструментарій, стандартизація, інтегральний показник.

VIKTORIYA MALTUZ

Zaporizhzhya National University

Oleksander MALTUZ

Zaporizhzhya National University

DIAGNOSTICS OF THE ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

The article is devoted to the study of diagnostic issues of the level of economic security of domestic enterprises. It was established that the problem of ensuring economic security is particularly acute today due to the increase in the number of external threats due to the influence of the global pandemic and the ongoing war in Ukraine with the Russian Federation. The content of the concepts "economic security of the enterprise" and "diagnostics of the economic security of the enterprise" were considered. The main approaches to diagnosing the economic security of enterprises are systematized: an approach based on the analysis of the financial state of the enterprise; profit-investment approach; three-dimensional approach; resource-functional approach; indicative approach; economic and mathematical approach; a complex (integral) approach, within which the existence of numerous author's techniques for diagnosing economic security is established. Within the framework of the integrated approach, a simple and clear method of express diagnostics of the level of economic security is proposed for use by domestic enterprises, which involves the calculation of an integral indicator of the level of economic security of the enterprise. Indicators of the assessment of the level of economic security within the limits of the proposed method and their weighting factor are obtained on the basis of the analysis of activity results industrial enterprises of Ukraine, which is its advantage. The proposed methodology was tested on the example of the domestic enterprise Lviv Dream LLC, which made it possible to establish an unsatisfactory level of economic security of the investigated enterprise, which confirms the results of the analysis conducted by traditional methods.

Key words: economic security of the enterprise, diagnostics of economic security, express diagnostics, diagnostic tools, standardization, integral indicator.

JEL Classification: M21

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Особливості сучасних умов господарювання зумовлюють необхідність системного захисту життєво-важливих економічних інтересів як України в цілому, так і основи вітчизняної економіки – підприємницького сектора – від впливу загроз зовнішнього та внутрішнього походження. Особливої гостроти проблемі забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях на сьогоднішній день надає фактор посилення кількості зовнішніх загроз та

зростання рівню їх негативного впливу через вплив глобальної пандемії та, перш за все, триваючої в Україні війни з російською федерацією, що стосується як національної економіки в цілому, так і підприємств зокрема.

За таких умов для будь-якого суб'єкту господарювання постає нагальна необхідність розробки методів та інструментів діагностики рівня економічної безпеки, які ґрунтуються на останніх теоретико-методологічних дослідженнях в досліджуваній площині та, поряд із цим, враховують специфіку господарської діяльності саме вітчизняних підприємств.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженню питань теорії, методики та практики забезпечення економічної безпеки підприємства, ідентифікації загроз економічній безпеці, систематизації методів її діагностики та заходів її зміцнення присвячено численну кількість праць вітчизняних та зарубіжних науковців, з-поміж яких З.С. Варналій, В.М. Варталян [1], О.М. Гребешкова, С.Б. Довбня [2], Н.В. Іванова [3], В.І. Кириленко, *Г. В. Козаченко* [4], О.С. Коцюба, В.А. Кредісов, Е.М. Лібанова, А.С. Марина, П.В. Мельник, О. О. Молодід [5], О.І. Судакова [6], К.С. Фень та ін.

Разом з тим, не всі аспекти економічної безпеки на рівні підприємств є достатньо вивченими на сьогодні. Зокрема, існує необхідність пошуку більш ефективних інструментів діагностики рівня економічної безпеки вітчизняних підприємств, особливо з урахуванням нових викликів та загроз.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення теоретико-методичних підходів до діагностики економічної безпеки підприємства для вдосконалення діагностичного інструментарію рівня економічної безпеки вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Економічна безпека підприємства являє собою такий стан підприємства, за якого забезпечується захищеність підприємства від впливу загроз і змін зовнішнього і внутрішнього середовища на основі їх попередження, мінімізації несприятливого впливу та своєчасного подолання, що досягається за рахунок ефективного використання економічних ресурсів та узгодження економічних інтересів підприємства з економічними інтересами стейкхолдерів та створює основу для забезпечення стабільного функціонування та збалансований безперервний розвиток у майбутньому.

Своєю чергою діагностика економічної безпеки являє собою вихідну умову забезпечення необхідного і достатнього рівня економічної безпеки підприємства на основі ідентифікації та комплексного й достовірного аналізу визначеного переліку індикаторів економічної безпеки за кожною її функціональною

складовою, що забезпечує можливості оперативного коригування діяльності підприємства для зміни чи підтримання досягнутого ним рівня економічної безпеки.

Діагностика рівня економічної безпеки дозволяє своєчасно виявляти несприятливі тенденції і загрози економічній безпеці підприємства, що генеруються як внутрішнім, так і зовнішнім середовищем господарювання. Своєю чергою, це дозволяє виявляти слабкі місця в економічній системі і, відтак, забезпечувати оптимальний розподіл та ефективне використання корпоративних ресурсів з точки зору забезпечення економічної безпеки підприємства [6, с. 193].

Зауважимо, що в науковій економічній літературі наводяться численні авторські методики визначення рівня економічної безпеки підприємств, що пов'язано зі складністю об'єкта дослідження, які можна згрупувати у розрізі декількох основних підходів: підхід на основі аналізу фінансового стану підприємства; прибутково-інвестиційний підхід; тримірний підхід; ресурсно-функціональний підхід; індикативний підхід; економіко-математичний підхід; комплексний (інтегральний) підхід в межах яких виділяють численну кількість як якісних, так і кількісних авторських методик діагностики рівня економічної безпеки підприємств [1; 2; 3; 4; 5]. При цьому варто відзначити, що суттєвою проблемою багатьох з них є те, що вони розроблялися західними вченими відповідно до умов функціонування закордонних корпорацій, а, отже, не враховують специфіку вітчизняного економічного простору, що призводить до спотворення результатів аналізу або є занадто складними у використанні й потребують значної кількості аналітичних даних. Такий стан справ зумовлює доцільність розробки й застосування на практиці наочних та нескладних у використанні методів діагностики економічної безпеки, які забезпечували б можливість обчислення інтегрального показника та, поряд із цим, враховували б специфіку економічного простору України.

Тому пропонуємо для використання на вітчизняних підприємствах не складну інтегральну методику експрес-діагностики рівня економічної безпеки, яку ми пропонуємо до використання на вітчизняних підприємствах, в основі якої лежить методика інтегральної оцінки фінансового стану підприємства, запропонована О. Ю. Клементьєвою [7].

Для побудови інтегрального показника пропонується використовувати формулу середньоарифметичної зваженої, яка передбачає надання кожному показнику певного рівня значущості [7]:

$$I = \sum_i^m s_i w_i, \quad (1)$$

де m – кількість фінансових показників інтегральної оцінки;
 si – стандартизоване значення фінансового показника;
 ωi – вага (значимості) фінансового коефіцієнта.

При проведенні експрес-діагностики економічної безпеки увагу, перш за все, слід приділяти фінансові стійкості, ліквідності і платоспроможності та ефективності використання капіталу, тому інтегральна оцінка являє собою сумарне значення стандартизованих показників, що характеризують ці складові. Стандартизація вибраних показників здійснюється шляхом ділення фактичних показників на стандартне значення, тобто [7]:

$$S_i = x_i / a_i, \quad (2)$$

де x_i – фактичне значення фінансового показника;
 a_i – стандартне значення фінансового показника.

Таким чином, виходячи із визначеного механізму стандартизації (2), формула (3.1) буде мати наступний вигляд [7]:

$$I = \sum_i^m \frac{x_i}{a_i} w_i, \quad (3)$$

На основі отриманого інтегрального показника робиться висновок про рейтинг підприємства за певною шкалою.

До беззаперечної переваги пропонованої методики відносимо той факт, що її розробка відбувалася з урахуванням специфіки вітчизняної економічної системи, на що вказує той факт, що значення показників оцінки рівня економічної безпеки та їх вагових коефіцієнтів отримані на основі аналізу результатів діяльності промислових підприємств України (табл. 1), а враховуючи той факт, що фінансова складова є основною складовою економічної безпеки підприємства, вона цілком може застосовуватися для експрес-діагностики рівня його економічної безпеки.

Таблиця 1

Стандартні значення показників діагностики рівня економічної безпеки підприємства та їх вагові коефіцієнти

Показник	ωi	a_i
Показники ефективності використання капіталу, Z		
Прибутковість поточних активів	6	0,1
Ефективність використання власного капіталу	2	0,06
Загальна рентабельність продукції	10	0,10
Рентабельність продажу за чистим прибутком	4	0,05
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	3	2,40
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	3	5
Показники платоспроможності та ліквідності, Y		
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	2	0,20
Коефіцієнт покриття	2	0,70
Показники фінансової стійкості, X		
Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами	2	0,10
Коефіцієнт фінансової незалежності	2	0,5

Примітка. Джерело : [7]

В залежності від значення інтегрального показника експрес-діагностики рівня економічної безпеки пропонується п'ятиступенева градація рівнів економічної безпеки підприємства: незадовільна, задовільна, нестабільна, впевнена, куражна, критерії яких наведені в табл. 2.

Таблиця 2
Класифікація рівнів економічної безпеки підприємств в залежності від значення інтегрального показника

Значення	Економічна безпека	Характеристика
Менше 0	Незадовільний рівень економічної безпеки	Характеризується збитковою діяльністю, низьким рівнем ліквідності та залежністю від зовнішніх джерел фінансування.
0-39	Задовільний рівень економічної безпеки	Низький рівень ефективності використання капіталу, характерна нестабільна структура капіталу та недостатній рівень ліквідності.
40-65	Нестабільна економічна безпека	Нестабільний рівень прибутковості та оборотності активів при наявності перебоїв у платоспроможності та фінансовій стійкості.
66-99	Впевнена економічна безпека	Всі показники знаходяться на оптимальному рівні.
Більше 99	Куражна економічна безпека	Характеризується надвисоким рівнем прибутковості та платоспроможності. Частіш за все підприємства недовгий проміжок часу перебувають в такому стані, оскільки такий стан є виснажливим і ресурсномістким.

Джерело: складено авторами з урахуванням [7]

Для апробації запропонованої методики нами було проведено експрес-діагностику рівня економічної безпеки вітчизняного промислового підприємства ТОВ «Львівська Мрія» на період 2019–2021 рр. (табл. 3).

Як бачимо з табл. 3.2, інтегральний показник експрес-діагностики рівня економічної безпеки ТОВ «Львівська Мрія» протягом всього періоду має значення нижче нуля, що вказує на незадовільний рівень економічної безпеки, який характеризується збитковою діяльністю, низьким рівнем ліквідності та залежністю від зовнішніх джерел фінансування, що й притаманно аналізованому підприємству та підтверджується результатами аналізу, проведеного традиційними засобами.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі Таким чином, у статті запропоновано інтегральну методику експрес-діагностики рівня економічної безпеки підприємства, перевагою якої є те, що її розробка здійснювалася на основі аналізу результатів діяльності промислових підприємств України.

Апробація запропонованої методики на прикладі функціонуючого вітчизняного промислового підприємства ТОВ «Львівська Мрія»

засвідчила незадовільний рівень його економічної безпеки, який характеризується збитковою діяльністю, низьким рівнем ліквідності та залежністю від зовнішніх джерел фінансування. При цьому найгірша ситуація спостерігається у 2020 р. з суттєвим покращенням на кінець 2021 р., на що вказує зростання інтегрального показника у 417,5 разів, що відповідає результатам традиційного аналізу.

Таблиця 3

Розрахунок інтегрального показника економічної безпеки ТОВ «Львівська Мрія» на період 2019–2021 рр.

Показник	ωl	αl	2019 р.			2020 р.			2021 р.		
			z, y, x	sl	skwl	z, y, x	sl	skwl	z, y, x	sl	skwl
Показники ефективності використання капіталу, Z											
Прибутковість поточних акцій	6	0,1	-0,13	-1,30	-7,80	-0,09	-0,9	-5,4	0,0014	0,01	0,08
Ефективність використання власного капіталу	2	0,06	-1,83	-30,50	-61,00	-0,45	-7,5	-15	-0,0056	-0,09	-0,19
Загальна рентабельність продукції	10	0,1	0,29	2,90	29,00	-1,16	-11,6	-116	0,16	1,60	16,00
Рентабельність продажу за чистим прибутком	4	0,05	-1,31	-26,20	-104,80	-75,6	-1512	-6048	0,0008	0,02	0,06
Коефіцієнт оборотності оборотних коштів	3	2,4	0,14	0,06	0,18	0,0017	0,0007	0,0021	2,83	1,18	3,54
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	3	5	1,58	0,32	0,95	0,05	0,01	0,03	37,70	7,54	22,62
Z	-	-	-	-	-143,48	-	-	-6184,37	-	-	42,12
Показники платоспроможності та ліквідності, Y											
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	2	0,2	0,00004	0,0002	0,0004	0,00006	0,0003	0,0006	0,0001	0,0007	0,0014
Коефіцієнт покриття	2	0,7	0,53	0,76	1,51	0,48	0,69	1,37	0,61	0,88	1,75
Y	-	-	-	-	1,51	-	-	1,37	-	-	1,76
Показники фінансової стійкості, X											
Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами	2	0,1	-5,19	-51,9	-103,8	-0,81	-8,1	-16,2	-2,89	-28,89	-57,79
Коефіцієнт фінансової незалежності	2	0,5	-0,15	-0,3	-0,6	-0,26	-0,52	-1,04	-0,23	-0,47	-0,93
X	-	-	-	-	-104,4	-	-	-17,24	-	-	-58,72
Інтегральний показник, I	-	-	-	-	-246,36	-	-	6200,24	-	-	-14,85

Зазначене дозволяє зробити висновок щодо цілкомітої доцільності та ефективності застосування пропонованої методик в якості одного з видів діагностичного інструментарію рівня економічної безпеки промислових підприємств в Україні.

© Малтиз В.В., Малтиз О.А., 2022

ЛІТЕРАТУРА

1. Варталян В. М., Скачков О. М., Ревенко Д. С. Моделирование экономической безопасности предприятия в условиях неопределенности исходных данных. *Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Нові рішення в сучасних технологіях.* 2013. № 56 (1029). С. 147–154.

2. Довбня С., Гічова Н. Діагностика рівня економічної безпеки підприємств. *Фінанси підприємств*. 2008. № 4. С. 88–97.
3. Іванова Н. В. Оцінка ефективності системи економічної безпеки агропромислових підприємств. Дис. ... канд. екон. наук / 08.00.04. Запоріжжя, 2011. 268 с.
4. *Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія*. К. : Лібра, 2013. 280 с.
5. Молодід О. О. Системний підхід при економіко-математичному моделюванні економічної безпеки будівельного підприємства. *Ефективна економіка*. 2012. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1373>. (дата звернення 03.02.2022).
6. Судакова О. І., Попова В. В., Медведовська Т. П., Мещеряков О. С. Діагностика в системі управління економічною безпекою підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 13. С. 192–195.
7. Клементьєва О. Ю. Удосконалення інтегральної оцінки фінансового стану промислового підприємства. Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35923/13-Klementeva.pdf?sequence=1>. (дата оброблення 07.02.2022).

REFERENCES

1. Vartanyan, V. M., Skachkov, O. M., Revenko, D. S. (2013). *Modelirovanie ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya v usloviyah neopredelennosti ishodnykh dannykh [Modeling the economic security of an enterprise under conditions of initial data uncertainty]*. Visnyk NTU «KhPI». Seriya: Novi rishennia v suchasnykh tekhnolohiiakh. № 56 (1029). pp. 147–154. [in Russian]
2. Dovbnya, S., Hichova, N. (2008). *Diahnostyka rivnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv [Diagnostics of the level of economic security of enterprises]*. *Finansy pidpriemstv*. № 4. pp. 88–97. [in Ukrainian]
3. Ivanova, N. V. (2011). *Otsinka efektyvnosti systemy ekonomichnoi bezpeky ahropromyslovykh pidpriemstv [Evaluation of the effectiveness of the system of economic security of agro-industrial enterprises]*. Dys. ... kand. ekon. nauk / 08.00.04. Zaporizhzhia. 268 p. [in Ukrainian]

4. Kozachenko, H. V., Ponomarov, V. P., Liashenko, O. M. (2003). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security of the enterprise: essence and mechanism of provision] : monograph. K. : Libra. 280 p. [in Ukrainian]

5. Molodid, O. O. (2012). Systemnyi pidkhid pry ekonomiko-matematychnomu modeliuvanni ekonomichnoi bezpeky budivelnogo pidpriemstva [A systematic approach to economic-mathematical modeling of the economic security of a construction enterprise]. *Efektivna ekonomika*. 2012. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1373>. (access date 03.02.2022). [in Ukrainian]

6. Klementieva, O. Yu. *Udoskonalennia intehralnoi otsinky finansovoho stanu promysloвого pidpriemstva* [Improvement of the integrated assessment of the financial condition of the industrial enterprise]. Naukova elektronna biblioteka periodychnykh vydan NAN Ukrainy. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35923/13-Klementeva.pdf?sequence=1>. (access date 07.02.2022). [in Ukrainian]

7. Sudakova, O. I., Popova, V. V., Medvedovska, T. P., Meshcheriakov, O. S. (2016). *Diahnostyka v systemi upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva* [Diagnostics in the economic security management system of the enterprise]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. Vol. 13. pp. 192–195. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 14.02.2022

УДК 330.101

<https://doi.org/10.53920/ES-2022-1;2-11>

Наталія Іванівна ХОЛЯВКО

д.е.н., доцент,

професор, Національний університет «Чернігівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0003-2951-7233

Артур Віталійович ЖАВОРОНОК

к.е.н., доцент

заступник декана з навчально-методичної роботи факультету
фінансів, підприємництва та обліку, Чернівецький національний

університет імені Юрія Федьковича

ORCID ID: 0000-0001-9274-8240

Ольга Володимирівна ПОПЕЛО

д.е.н., доцент

доцент, Національний університет «Чернігівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-4581-5129

Марія Олегівна КОЛОТОК

здобувач вищої освіти,

Національний університет «Чернігівська політехніка»

ORCID ID: 0000-0003-3557-6459

ВПЛИВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА СТАЛІЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

На сучасному етапі розвитку людства спостерігається трансформація соціально-економічних відносин і діяльності ключових суб'єктів національних економік в напрямі забезпечення сталого розвитку. Перед урядами провідних країн світу постала проблема забезпечення економічного зростання та підвищення рівня життя населення при недопущенні згубного впливу антропогенної діяльності на навколишнє природне середовище та добробут майбутніх поколінь. Одну із ключових ролей у сприянні сталому розвитку країни відіграє вища освіта. Метою статті є дослідження впливу вищої освіти на забезпечення сталого розвитку країни. В умовах розбудови сталої національної економіки система вищої освіти вже не може виконувати виключно роль передавача інформації та знань від професорів до студентів. Університети мають перетворюватись на генераторів знань, постачальників інноваційної продукції та технологій, суб'єктів трансферу знань та інформації. Автори доходять висновку, що реалізація потенціалу вищої освіти вимагає розвиненого законодавства та гарантій неухильного дотримання його норм усіма членами суспільства, а також потребує значних інвестицій в навчальну, виховну і дослідницьку діяльність університетів. Приток

приватних інвестицій у систему вищої освіти дозволить підвищити ефективність університетської діяльності та забезпечить оперативний трансфер їх інноваційних результатів у реальний сектор національної економіки. Обсяги і динаміка фінансування вищої освіти та досліджень за рахунок коштів підприємницького сектору варіюють у різних країнах; це залежить від рівня і темпів економічного розвитку країни, інвестиційної та ділової активності бізнесу в країні, ступеню розвиненості партнерства університетів та бізнесу, наявності у університетів досвіду комерціалізації дослідницьких результатів у реальному секторі економіки. У статті наголошено, що головний акцент має бути зроблений на поступове залучення всіх стейкхолдерів до вирішення проблем сталого розвитку та досягнення глобальних Цілей сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, Цілі сталого розвитку, вища освіта, університети, інвестиції.

Nataliia KHOLIIVKO

Doctor of Economics, Associate Professor
Professor, Chernihiv Polytechnic National University
ORCID ID: 0000-0003-2951-7233

Artur ZHAVORONOK

PhD in Economics, Associate Professor
First Vice-Dean of the Faculty of Finance, Business and Accounting,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
ORCID ID: 0000-0001-9274-8240

Olha POPELO

Doctor of Economics, Associate Professor
Associate Professor, Chernihiv Polytechnic National University
ORCID ID: 0000-0002-4581-5129

Mariia KOLOTOK

Student, Chernihiv Polytechnic National University
ORCID ID: 0000-0003-3557-6459

IMPACT OF HIGHER EDUCATION ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY

At the current stage of human development, there is a transformation of socio-economic relations and activities of key subjects of national economies in the direction of ensuring sustainable development. The governments of the world's leading countries faced the problem of ensuring economic growth and raising the standard of living of the population while preventing the harmful effects of anthropogenic activity on the natural environment and the well-being of future generations. One of the key roles in promoting sustainable development of the country is played by higher education. The purpose of the article is to study the impact of higher education on

ensuring sustainable development of the country. In the conditions of development of a sustainable national economy, the higher education system can no longer perform only the role of a transmitter of information and knowledge from professors to students. Universities should turn into generators of knowledge, suppliers of innovative products and technologies, subjects of knowledge and information transfer. The authors conclude that the realization of the potential of higher education requires developed legislation and guarantees of strict compliance with its norms by all members of society, and also requires significant investments in educational, social and research activities of universities. The inflow of private investments into the higher education system will increase the efficiency of university activities and ensure the transfer of their innovative R&D results to the real sector of the national economy. Volumes and dynamics of financing of higher education and research from the business sector vary in different countries; it depends on the level and pace of economic development of the country, investment and business activism, degree of development of partnership between universities and businesses, universities' experience in commercializing R&D results. The article emphasizes that the main accent should be on the gradual involvement of all stakeholders in solving the problems of sustainable development and achieving the global Sustainable Development Goals. The authors of the article see the prospects for further research in the study of the experience of the world's leading universities in the implementation of the Sustainable Development Goals with the aim of its further approbation in the activities of domestic higher education institutions.

Keywords: sustainable development, Sustainable Development Goals, higher education, universities, investment.

Постановка проблеми. Нині національні економіки країн світу перебувають у кризових умовах, виникнення яких спричинено зміною структури зовнішньої торгівлі, посиленням геополітичної напруженості, зростаючим зовнішнім боргом, пандемією коронавірусної інфекції COVID-19, кризовими явищами у сферах освіти і науки, вичерпанням природних ресурсів, надмірним забрудненням навколишнього середовища тощо. Окреслене призвело до виникнення дефіциту певних ресурсів, зниженням якості життя населення та загострення екологічних проблем. В українських реаліях ситуація обтяжується військовими діями на території держави, збитки від яких проявляються в тому числі в економічних, соціальних і екологічних втратах.

У глобальному вимірі ситуація виглядає практично критичною. З кожним роком людство споживає дедалі більше ресурсів для задоволення власних потреб, а вже в найближчому майбутньому їх може забракнути або вони можуть бути повністю вичерпаними [9]. Багато в чому це є наслідком нерационального та неефективного використання наявних ресурсів і надмірного негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище. Для врегулювання окреслених проблем у наукових колах сформовано так звану модель сталого розвитку, в основі якої лежить

досягнення рівноваги між потребами суспільства, потужностями економіки та екологічними викликами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив високий інтерес наукової спільноти до питань сталого розвитку, що знайшло свій прояв у появі низки концепцій з розгляду даної категорії. Такі концепції виходять із існування значних суперечностей між безмежними потребами суспільства, динамікою економічного розвитку, обмеженнями навколишнього середовища, матеріально-технічною базою виробництва. До прикладу, концепція «слабкої стійкості» описує націленість господарюючих суб'єктів на максимізацію рівня власної прибутковості та поліпшення загального стану за рахунок технологічних, інституційних та ресурсних обмежень, але при цьому ігнорує проблеми довкілля та питання забезпечення ресурсами майбутніх поколінь [2]. На противагу цій концепції, розроблено так звану еколого-системну концепцію, яка навпаки ставить питання проблем екології на перше місце [8]. Основна ж маса сучасних концепцій ґрунтується на ідеї досягнення балансу між екологічними, економічними та соціальними потребами і проблемами; нині більшість науковців погоджується на думці, що на стан суспільства та якість життя населення має вплив сукупність економічних, екологічних та соціальних факторів.

Єдиного універсального визначення терміну «сталий розвиток» досі немає, проте налічується низка тлумачень, сформульованих вітчизняними та іноземними вченими, експертами міжнародних організацій і фондів. Зокрема, чимало вчених трактують поняття сталого розвитку як процес. До прикладу, Тарасенко І. вважає, що це «процес необхідних цілеспрямованих, гармонійних та закономірних змін, які дають можливість ефективно використовувати всі види ресурсів, зберігаючи навколишнє середовище» [4]. Кузнецов О. припускає, що це «безперервний процес, який полягає у задоволенні потреб сучасного та майбутнього поколінь» [4]. Шевчук В. трактує дане поняття як «процес задоволення усіх потреб суспільства, відтворюючи цілісність навколишнього середовища» [6]. На думку Дейлі Г., сталий розвиток можна вважати «процесом, характерним для країн, групи країн, земної цивілізації в цілому, який характеризується розвитком у розрізі питань збереження навколишнього середовища, подолання бідності, експлуатації та дискримінації водночас з економічним розвитком країн» [4]. Описаний підхід до розуміння сутності сталого розвитку вважаємо цілком доречним та обґрунтованим, однак таким, що потребує удосконалення і деталізації.

На переконання деяких учених, аналітиків і експертів, сталий розвиток необхідно розглядати як особливий вид розвитку країн, регіонів, сфер суспільного життя тощо. Такого підходу дотримується Калачников М., який запропонував наступне визначення: «розвиток таких сфер як економічна, політична, соціальна, екологічна, яким притаманні рівновага та скорочення диспаритету, і в результаті цього розвитку відбувається рух регіонів, внаслідок чого поліпшується життя людей» [4]. У працях Прадуна В. знаходимо опис сутності сталого розвитку «у розрізі збалансованої динамічної рівноваги між елементами інтегрованої еконосистеми» [6]. У рамках даного підходу вважаємо за доречне наведення тексту із Доповіді ООН «Порядок денний на XXI століття» та «Конференції навколишнього середовища та розвитку – 92» (Програма, 1993), відповідно до якого під сталим розвитком розуміється саме розвиток, що «ґрунтується на рівновазі раціонального природокористування та охороні навколишнього середовища, враховуючи інтереси сьогоденних та майбутніх поколінь» [8].

Важливим, на нашу думку, є вивчення підходів провідних міжнародних організацій щодо тлумачення сутності сталого розвитку. Так, Світовий банк розглядає цей термін як «регулювання сукупного капіталу суспільства в рамках задоволення людських потреб» [5]; Міжнародний інститут сталого розвитку – як «симбіоз добробуту населення, навколишнього середовища та економічної ефективності» [5]; Рада Землі (виконавчий орган Конференції ООН) – як «життя, яке базується у розрізі екологічних можливостей» [5].

Таким чином, аналіз наукових джерел дає змогу відмітити, що в більшості із них поняття сталого розвитку розглядається як здатність задовольняти потреби теперішнього покоління, не загрожуючи задоволенню потреб майбутнього покоління, зберігаючи цілісність навколишнього середовища. Саме такого підходу ми дотримуємось у межах нашого дослідження.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Деякі країни надмірну увагу приділяють питанням, що стосуються обсягу виробництва, і саме в цьому вбачають ключовий напрямок економічного розвитку [5]. Проте ігнорування екологічних та соціальних проблем призводить до порушення балансу між виробництвом, запитами населення та довкіллям, що в майбутньому призведе до загострення економічних, політичних, соціальних, екологічних, демографічних та ін. проблем всередині країни. Україні властиві проблеми виснаження природних джерел ресурсів, низької конкурентності виробництва, незадовільного стану довкілля – саме тому перехід країни до моделі сталого розвитку є особливо актуальним. Такий перехід є складним і

довготривалим процесом, що потребує задіяння й раціонального використання сукупності важелів та інструментів.

Для досягнення ключових напрямків сталого розвитку країн, у вересні 2015 р. на Саміті ООН було представлено документ «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», в якому затверджено 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР):

ЦСР 1 – Подолання бідності (End poverty in all its forms everywhere);

ЦСР 2 – Подолання голоду, розвиток сільського господарства (End hunger, achieve food security and improved nutrition and promote sustainable agriculture);

ЦСР 3 – Міцне здоров'я і благополуччя (Ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages);

ЦСР 4 – Якісна освіта (Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all);

ЦСР 5 – Гендерна рівність (Achieve gender equality and empower all women and girls);

ЦСР 6 – Чиста вода та належні санітарні умови (Ensure availability and sustainable management of water and sanitation for all);

ЦСР 7 – Доступна та чиста енергія (Ensure access to affordable, reliable, sustainable and modern energy for all);

ЦСР 8 – Гідна праця та економічне зростання (Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all);

ЦСР 9 – Промисловість, інновації та інфраструктура (Build resilient infrastructure, promote inclusive and sustainable industrialization and foster innovation);

ЦСР 10 – Скорочення нерівності (Reduce inequality within and among countries);

ЦСР 11 – Сталий розвиток міст і громад (Make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable);

ЦСР 12 – Відповідальне споживання та виробництво (Ensure sustainable consumption and production patterns);

ЦСР 13 – Пом'якшення наслідків зміни клімату (Take urgent action to combat climate change and its impacts);

ЦСР 14 – Збереження морських ресурсів (Conserve and sustainably use the oceans, seas and marine resources for sustainable development);

ЦСР 15 – Захист та відновлення екосистем суші (Protect, restore and promote sustainable use of terrestrial ecosystems, sustainably manage forests, combat desertification, and halt and reverse land degradation and halt biodiversity loss);

ЦСР 16 – Мир, справедливість та сильні інститути (Promote peaceful and inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels);

ЦСР 17 – Партнерство заради сталого розвитку (Strengthen the means of implementation and revitalize the Global Partnership for Sustainable Development) [7; 11].

Кожна з Цілей сталого розвитку спрямована на виокремлення головних аспектів для забезпечення сталого розвитку, має на меті стабільний позитивний розвиток країн у довгостроковій перспективі. Досягнення Цілей можливе за рахунок докладання зусиль усіх секторів суспільства із їх орієнтацією на боротьбу з бідністю, несправедливістю та нерівністю, на забезпечення миру, а також на захист навколишнього середовища. Чільне місце серед основних Цілей сталого розвитку займає якісна освіта; проте, у вітчизняній науковій літературі недостатньо уваги приділено дослідженню її ролі у забезпеченні сталого розвитку країни. З огляду на це, саме даній проблематиці присвячено статтю.

Метою статті є дослідження впливу вищої освіти на забезпечення сталого розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. Роль, значення і цілі освіти у забезпеченні сталого розвитку (рис. 1) відображено у таких документах: «Порядок денний на XXI століття» (1992 р.), Доповідь регіональної наради міністрів ЄЕК ООН з підготовки до Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2001р.), Тбіліська декларація (1977 р.), Базові елементи Стратегії ЄЕК ООН про освіту з метою сталого розвитку (2003 р.), Стратегія ЄЕК ООН про освіту з метою сталого розвитку (2004 р.) [3].

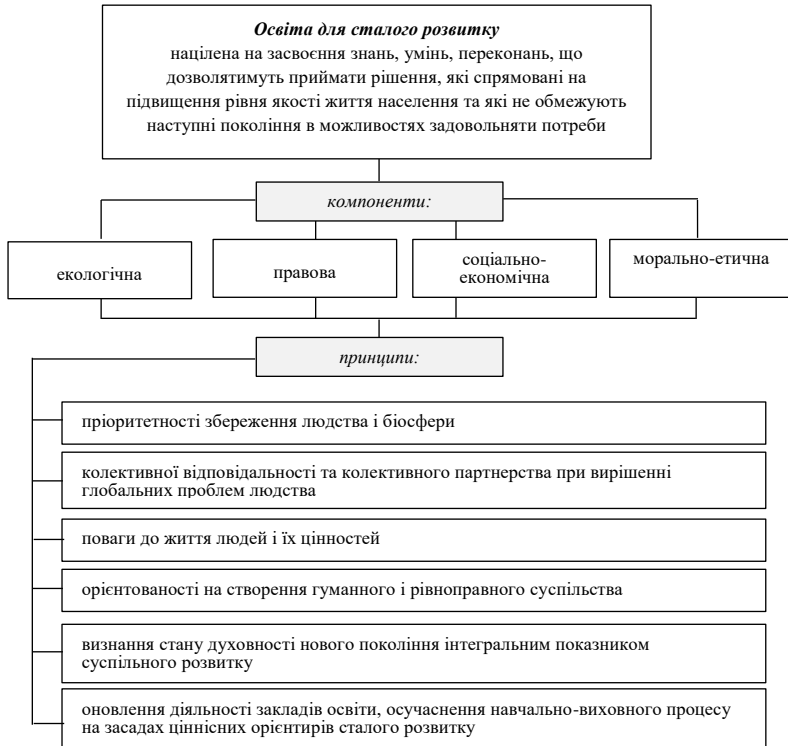
Вищу освіту, на нашу думку, варто розглядати як один із найбільш потужних драйверів прогресу у досягненні Цілей сталого розвитку. Сучасні університети у своїй діяльності не обмежуються лише передачею знань здобувачам вищої освіти. Вони виступають також у ролі генераторів знань, розробників інновацій і нових технологій. У цілому, саме систему вищої освіти ми розглядаємо як рушій сталого базованого на знаннях розвитку держави й економіки.

Проаналізуємо детальніше внесок вищої освіти у сталий розвиток. Структуровано такий аналіз можна провести у розрізі основних видів діяльності закладів вищої освіти. Зокрема, реалізуючи свою освітню діяльність, університети здійснюють підготовку:

1) майбутніх висококваліфікованих кадрів, які спроможні мислити інноваційно, працювати із сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями і використовувати на практиці нові сталі знання (ЦСР4).

Університети формують людський капітал країни, який можна охарактеризувати як екоорієнтований. Беручи до уваги той факт, що сучасні університети здійснюють підготовку у тому числі іноземних студентів, маємо відмітити існування позитивного впливу вищої освіти на сталість не лише на регіональному, а і на глобальному рівні;

2) нової генерації підприємців, які спроможні реалізувати свої бізнес-інтереси в екологічно чутливий спосіб. Це покоління підприємців дбає про навколишнє природне середовище, готове інвестувати кошти в розробку нових «зелених» технологій і витратити фінансові ресурси на їх придбання та впровадження у виробничий процес (ЦСР12). Створюючи нові підприємства, випускники університетів стають самозайнятими, створюють нові робочі місця, сприяючи таким чином підвищенню рівня життя населення (ЦСР1, ЦСР2, ЦСР8).

Рис. 1. Мета та принципи освіти для сталого розвитку

Джерело: побудовано авторами на основі [1; 3]

Реалізуючи свою виховну діяльність (зазвичай – у рамках позааудиторної роботи зі здобувачами вищої освіти), університети забезпечують:

1) розвиток у молоді «зеленої» (екологічної) свідомості, що робить їх більш дружніми до навколишнього середовища і впливає на їх майбутню поведінку як працівників та/або бізнесменів (ЦСР16);

2) розвиток екологічно орієнтованого способу життя (green lifestyle) і здорового способу життя молоді (ЦСР3);

3) формування лояльного ставлення молоді до представників різних рас, культур, релігій; прищеплення принципів гендерної рівності (ЦСР5, ЦСР16).

Значний вплив на сталий розвиток вища освіта чинить, реалізуючи дослідницьку діяльність, у ході якої університети здійснюють розробку:

1) нових екологічно чистих і регенеративних технологій, використання яких дозволить знизити негативний вплив антропологічної діяльності на довкілля, зокрема оптимізувати експлуатацію природи, скоротити забруднення екосистем і перевикористання природних ресурсів (ЦСР14, ЦСР15);

2) нових раціональних методик і підходів до використання обмежених природних ресурсів (ЦСР6);

3) економічно вигідних джерел енергії (ЦСР7), що сприятиме їх більш широкій імплементації задля забезпечення екологічно безпечного виробництва, скорочення викидів CO₂, зменшення кліматичних змін (ЦСР13);

4) інноваційних «зелених» продуктів та послуг для бізнесу, спроможних зробити підприємства більш конкурентоспроможними на відповідних ринках (ЦСР9);

5) сталих знань і їх трансфер в суспільстві та зокрема в економіці (SDG11).

Рух до досягнення Цілей сталого розвитку можливий лише за умов наявного, по-перше, сучасного законодавства і гарантій його неухильного дотримання; по-друге, достатнього фінансування закладів вищої освіти. Як зазначають Е. Караянніс, Т. Барт і Д. Кемпбелл, інвестиції у вищу освіту формують додаткові імпульси для створення сталих знань і пошуку нових ефективних шляхів їх передачі новому поколінню [10]. Нестача фінансування змушує університети здійснювати підготовку майбутніх кадрів за типовими (часто застарілими), а не інноваційними методиками; обмежує можливості оновлення матеріально-технічної бази, впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес. Окрім

цього, збільшення інвестицій в діяльність закладів вищої освіти дозволяє розширити інструментарій і спектр форм позааудиторної роботи з молоддю, що зробить їх більш цікавими та привабливими для студентів різних спеціальностей. Це означатиме їх більш активне залучення до освітнього й виховного процесів і, відповідно, забезпечує вищу ефективність діяльності з розвитку цінностей сталості у молоді.

Важливо наголосити, що проведення університетами якісних досліджень потребує значних інвестицій, оскільки мова йде про найм висококваліфікованих учених, утримання науково-дослідних лабораторій, оновлення дослідницького обладнання, розвиток дослідницької, інноваційної, інформаційної інфраструктури, придбання сучасного професійного програмного забезпечення, впровадження новітніх технологій [12].

Систематизуючи вищевикладене, маємо констатувати вищої освіти у забезпеченні сталого розвитку країни та національної економіки зокрема. Освітня і дослідницька діяльність університетів створює передумови для соціоекологічної трансформації економіки та «зеленого» економічного зростання. Згенеровані університетами наукові результати комбінують аспекти забезпечення економічної ефективності та захисту довкілля при їх впровадженні на практиці.

Висновки та пропозиції. Таким чином, на сучасному етапі розвитку людства спостерігається трансформація соціально-економічних відносин і діяльності ключових суб'єктів національних економік в напрямі забезпечення сталого розвитку. Перед урядами провідних країн світу постала проблема забезпечення економічного зростання та підвищення рівня життя населення при недопущенні згубного впливу антропогенної діяльності на навколишнє природне середовище та добробут майбутніх поколінь. Одну із ключових ролей у сприянні сталому розвитку країни відіграє вища освіта. В умовах розбудови сталої національної економіки система вищої освіти вже не може виконувати виключно роль передавача інформації та знань від професорів до студентів. Університети мають перетворюватись на генераторів знань, постачальників інноваційної продукції та технологій, суб'єктів трансферу знань та інформації. Реалізація потенціалу вищої освіти вимагає розвиненого законодавства та гарантій неухильного дотримання його норм усіма членами суспільства, а також потребує значних інвестицій в навчальну, виховну і дослідницьку діяльність університетів. Приток приватних інвестицій у систему вищої освіти дозволить підвищити ефективність університетської діяльності та забезпечить оперативний трансфер їх інноваційних результатів у реальний сектор національної економіки. Обсяги і динаміка фінансування вищої освіти та досліджень за рахунок коштів підприємницького сектору

варіюють у різних країнах; це залежить від рівня і темпів економічного розвитку країни, інвестиційної та ділової активності бізнесу в країні, ступеню розвиненості партнерства університетів та бізнесу, наявності у університетів досвіду комерціалізації дослідницьких результатів у реальному секторі економіки. Головний акцент при цьому має бути зроблений на поступове залучення всіх стейкхолдерів до вирішення проблем сталого розвитку та досягнення глобальних Цілей сталого розвитку.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні досвіду провідних університетів світу в реалізації Цілей сталого розвитку з метою його подальшої апробації у діяльності вітчизняних закладів вищої освіти.

© *Холяк Н.І., Жаворонок А.В., Попело О.В., Колоток М.О., 2022*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Висоцька О. Є. Освіта для сталого розвитку : науково-методичний посібник / О.Є. Висоцька. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2011. – 200 с.
2. Жученко А. М. Поняття сталого розвитку в сучасній економіці / А. М. Жученко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 13. – С. 431-434.
3. Сталый розвиток суспільства: роль освіти. Путівник / за ред. В. Підліснюк. – К. : Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. – 88 с.
4. Порудєєва Т. В. Концепція сталого розвитку регіону / Т. В. Порудєєва, М. О. Ткаченко, А. Ю. Крамаренко // Приазовський економічний вісник. – 2018. – № 6(11). – С. 356-359.
5. Смирнова І. І. Сталый розвиток в Україні: теоретичні аспекти / І. І. Смирнова, Є. І. Михайлюта // Економічний вісник Донбасу. – 2018. – № 1(51). – С. 10-14.
6. Тодорюк С. І. «Сталый розвиток» як економічна категорія / С. І. Тодорюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2013. – № 1. – С. 199-202.
7. Урядовий портал: цілі сталого розвитку та Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>.
8. Хаустова В. Є. Концепція сталого розвитку як парадигма розвитку суспільства / В. Є. Хаустова, Ш. А. Омаров // Проблеми економіки. – 2018. – № 1(35). – С. 265-273.

9. Центр екологічної сертифікації та маркування: сталий розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok>.

10. Carayannis E.G. The Quintuple Helix innovation model: global warming as a challenge and driver for innovation / E.G. Carayannis, T.D. Barth, , D.F. Campbell // J Innov Entrep. – 2012. – Vol. 1. – Pp. 2.

11. Global Compact Network Ukraine: цілі сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://globalcompact.org.ua/pro-nas/tsili-stijogo-rozvytku>.

12. Quintuple Helix Model: investment aspects of higher education impact on sustainability / N. Kholiavko, V. Grosu, Yu. Safonov, A. Zhavoronok, C. G. Cosmulese // Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. – 2021. – Vol. 43, No. 1. – Pp. 111-128.

REFERENCES

1. Vysotska, O.E. (2011). *Osvita dlia staloho rozvytku [Education for sustainable development]*. Royal Print.

2. Zhuchenko, A.M. (2016). Poniattia staloho rozvytku v suchasni ekonomitsi [The concept of sustainable development in the modern economy]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, 13, 431-434.

3. Pidlisnyuk, V. (Ed.), Rudyk, I., Kyrilenko, V., Vyshenska, I., & Maslyukivska, O. (2005). *Stalyi rozvytok suspilstva: rol osvity. Putivnyk [Sustainable development of society: the role of education. Guid]*. SPD publishing house “Kovalchuk”.

4. Porudeeva, T.V., Tkachenko, M.O., & Kramarenko, A.Yu. (2018). Kontsepsiia staloho rozvytku rehionu [Concept of sustainable development of the region]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Pryazovsky Economic Bulletin*, 6(11), 356-359.

5. Smirnova, I.I., & Mykhayluta, E.I. (2018). Stalyi rozvytok v Ukrainy: teoretychni aspekty [Sustainable development in Ukraine: theoretical aspects]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbass*, 1(51), 10-14.

6. Todoryuk, S.I. (2013). “Stalyi rozvytok” yak ekonomichna katehoriia [“Sustainable development” as an economic category]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 1, 199-202.

7. Uriadovyi portal: tsili staloho rozvytku ta Ukraina [Government portal: sustainable development goals and Ukraine]. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvytku-ta-ukrayina>

8. Khustova, V.E., & Omarov, Sh.A. (2018). Kontsepsiia staloho rozvytku yak paradyhma rozvytku suspilstva [The concept of sustainable development as a paradigm of social development]. *Problems of economics*. No. 1(35). P. 265-273.

9. Tsentr ekolohichnoi sertyfikatsii ta markuvannia: stalyy rozvytok [Center for ecological certification and labeling: sustainable development]. <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok>.

10. Carayannis, E.G., Barth, T.D., & Campbell, D.F. (2012). The Quintuple Helix innovation model: global warming as a challenge and driver for innovation. *J Innov Entrep*, 1, 2.

11. Global Compact Network Ukraine: sustainable development goals. <https://globalcompact.org.ua/pro-nas/tsili-stijkogo-rozvytku>.

12. Kholiavko, N., Grosu, V., Safonov, Yu., Zhavoronok, A., & Cosmulese, C.G. (2021). Quintuple Helix Model: investment aspects of higher education impact on sustainability. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43(1), 111-128.

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 06.05.2022